

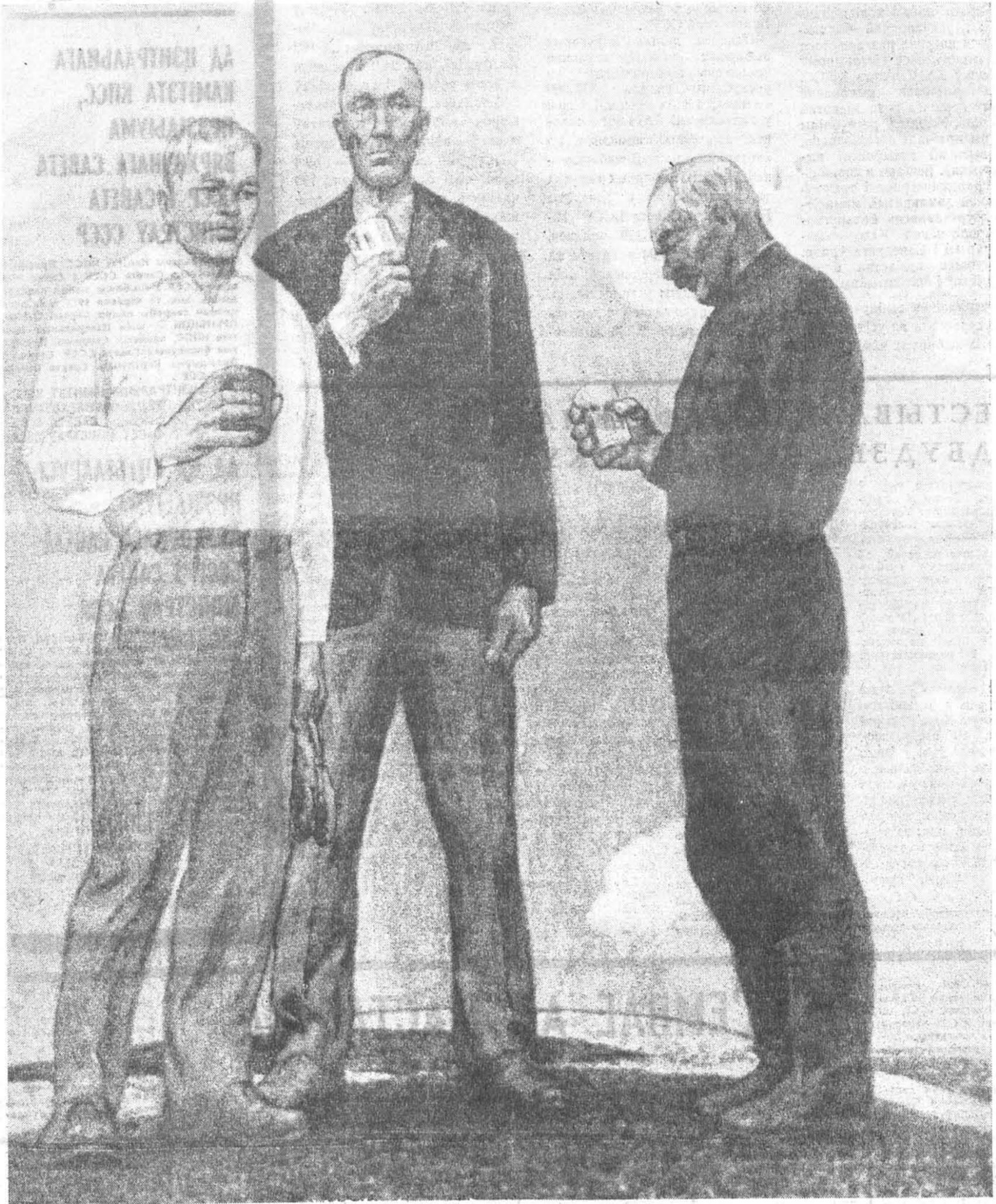
Літаратурна Мастацтва

Выдаецца з 1932 г.
№ 25 (2551)
ПЯТНІЦА
18
чэрвеня 1971 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАУЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Выходзіць раз у тыдзень на шаснаццаці старонках

Цана 8 кап.

Трыццаць гадоў назад першыя выбухі вайны грывнулі на нашай зямлі. Даўно зараслі муравой варонкі і траншэі, загіліся, зарубцаваліся раны зямлі. Але раны чалавечай памяці — незагойныя...

Гэтая карціна В. Грамыкі — пра Памяць. Пра тых, хто не прыйшоў з вайны. Пра боль і страды, пра подзвігі і Перэможы.

НЕПАРУШНАЕ АДЗІНСТВА

З ПАВЕДАМЛЕННЯ ЦЭНТРАЛЬНАЙ ВЫБАРЧАЙ КАМІСІІ ПА ВЫБАРАХ У ВЯРХОЎНЫ САВЕТ БССР

Аб выніках выбараў у Вярхоўны Савет Беларускай ССР восьмага склікання

У пядзелю, 13 чэрвеня 1971 года, у Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы адбыліся выбары ў Вярхоўны Савет БССР.

Гэта выбарчая кампанія праходзіла ў абстаноўцы вялікага працоўнага і палітычнага ўздыму, усенароднай барацьбы, якая шырока разгарнулася за ажыццяўленне гістарычных рашэнняў XXIV з'езда КПСС, за датэрміновае выкананне планаў першага года дзевятай пяцігодкі. Усюды ў рэспубліцы выбары прайшлі арганізавана, пры высокай актыўнасці выбаршчыкаў. Выбары з новай сілай прадэманстравалі трыумф савецкай дэмакратыі, маналітную згуртаванасць беларускага народа вакол Камуністычнай партыі і Савецкага ўрада, непарушнае адзінства блоку камуністаў і беспартыйных.

Цэнтральная выбарчая камісія атрымала ад усіх 425 акруговых выбарчых камісій кан-

чатковыя даныя аб выніках выбараў у Вярхоўны Савет Беларускай ССР і ўстанавіла, што ва ўсіх акругах выбары праведзены ў поўнай адпаведнасці з патрабаваннямі Канстытуцыі БССР і «Палажэння аб выбарах у Вярхоўны Савет Беларускай ССР».

Паводле даных акруговых выбарчых камісій, агульная колькасць выбаршчыкаў па рэспубліцы склала 5.875.569 чалавек, з якіх прынялі ўдзел у галасаванні 5.874.561 чалавек, або 99,98 працэнта ад агульнай колькасці выбаршчыкаў. Ва ўсіх выбарчых акругах за кандыдатаў у дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР галасавала 5.871.319 чалавек, што складае 99,94 працэнта ад колькасці выбаршчыкаў, якія прымалі ўдзел у галасаванні. Супраць кандыдатаў у дэпутаты галасавала 3.238 выбаршчыкаў.

На падставе артыкула 79 «Палажэння аб выбарах у Вярхоўны Савет Беларускай ССР» прызнаны несапраўднымі 4 выбарчыя бюлетэні.

Разгледзеўшы матэрыялы па кожнай выбарчай акрузе, Цэнтральная выбарчая камісія на падставе артыкула 38 «Палажэння аб выбарах у Вярхоўны Савет Беларускай ССР» зарэгістравала выбраных дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР восьмага склікання па ўсіх выбарчых акругах.

У Вярхоўны Савет БССР выбрана 425 дэпутатаў. У ліку выбраных дэпутатаў 112 рабочых, або 26,4 працэнта, 102 калгаснікі, або 24,0 працэнта, а ўсяго рабочых і калгаснікаў 214 чалавек, або 50,4 працэнта. Сярод выбраных дэпутатаў членаў і кандыдатаў у члены КПСС 296 чалавек, або 69,6 працэнта, беспартыйных 129 чалавек, або 30,4 працэнта; жанчын 157 чалавек, або 36,9 працэнта; моладзі ва ўзросце да 30 гадоў — 71 чалавек, або 16,7 працэнта. З агульнай колькасці выбраных дэпутатаў 336 чалавек, або 79,1 працэнта не з'яўляліся дэпутатамі мінулага склікання.

ФЕСТИВАЛЬ ТЭЛЕФІЛЬМАЎ АДБУДЗЕЦА У МІНСКУ

Восенню гэтага года ў сталіцы Беларусі адбудзецца чацвёрты Усесаюзны фестываль тэлевізійных фільмаў.

Вось што расказаў аб гэтым творчым саборніцтве карэспандэнту БЕЛТА намеснік старшыні аргкамітэта фестывалю, старшыня Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў БССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні В. П. Палескі:

— Фестываль будзе праходзіць у памяшканні акруговага Дома афіцэраў з 3 па 10 настрывічка. Для ўдзелу ў ім у Мінск з'едуцца прадстаўнікі студый тэлебачання з брацкіх рэспублік, прадстаўнікі кінастудый краіны, якія выпускаюць фільмы па заказе Цэнтральнага тэлебачання ССР, вядомыя акцёры, крытыкі, кінарэжысёры.

Для падрыхтоўкі і правядзення фестывалю створа-

ны арганізацыйны камітэт пад старшынствам першага намесніка старшыні Дзяржаўнага камітэта Савета Міністраў ССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні тав. Мамедава Э. Н. У склад аргкамітэта ўвайшлі адказныя работнікі саюзаў і беларускага тэлебачання, саюзаў журналістаў і кінематографістаў ССР.

Аргкамітэту трэба будзе правесці значную работу. Аб маштабах яе можна меркаваць хоць бы па такім прыкладзе. Для таго, каб адабраць на конкурсны паказ найбольш дастойныя навіны, трэба будзе прагледзець налі 350 дакументальных стужак, фільмаў-спектакляў, музычных і мастацкіх фільмаў. Сярод апошніх — ужо добра вядомыя тэлегледачам «Ад'ютант яго правахадзіць ель с т в а» («Масфільм»), «Быў месяц май» («Экран»), «Сэрца Банікура» (кінастудыя Імя Даўжэнні), «Трывожныя

ночы ў Самары» (Куйбышаўская студыя тэлебачання), а таксама новая работа беларускага тэлебачання — трохсерыйны фільм «Уся паралёўная раць».

У задачы фестывалю ўваходзіць не толькі пад'ядзенне вынікаў тэлевізійнай кінавытворчасці апошніх гадоў (паводле існуючага становішча, фестываль праводзіцца адзін раз у два гады) і вызначэнне пераможцаў. На творчых дыскусіях адбудзецца сур'эзная размова аб перспектывах кінавытворчасці па тэлебачанні, аб звязаных з ёю праблемах, аб тым, як глыбока і ў высокамастацкай форме паказаць у творах, знятых на кінастужку, вобраз нашага сучасніка.

Ацэнку конкурсным работам будзе даваць не толькі журы, складзенае з кваліфікаваных спецыялістаў тэлебачання і кіно.

Рэжысёры, сцэнарысты і акцёры выступяць са сваімі фільмамі перад рабочымі, калгаснікамі, студэнтамі, выслухоўваюць іх думку. У адрозненне ад практычна вінафестывалю роля дадатковага — завочнага — журы будзе пранавана на шырокай глядзельнай аўдыторыі (для яе Беларускае тэлебачанне арганізуе паказ у эфіры ўсіх прадстаўленых твораў). Перад тэлегледачамі Беларусі таксама выступяць майстры савецкага кіно — госці фестывалю і многія яго ўдзельнікі.

Завяршыцца фестываль уручэннем прызоў, дыпламаў і іншых узнагарод пераможцам і вялікім канцэртаў, які будзе транслявацца па першай праграме Цэнтральнага тэлебачання па ўсю краіну.

Няма сумненняў тым, што чацвёрты ўсесаюзны агляд-саборніцтва адыграе вялікую ролю ў справе далейшага развіцця вытворчасці фільмаў на савецкім тэлебачанні і павышэння іх ідэйна-мастацкага ўзроўню.

БЕЛТА.

Сяргей Осіпавіч ПРЫТЫЦКІ

АД ЦЭНТРАЛЬНАГА КАМІТЭТА КПСС, ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА ССР І САВЕТА МІНІСТРАЎ ССР

Цэнтральны Камітэт КПСС, Прэзідыум Вярхоўнага Савета ССР і Савет Міністраў ССР з глыбокім жалем паведамляюць, што 13 чэрвеня 1971 года пасля цяжкай хваробы памёр Сяргей Осіпавіч ПРЫТЫЦКІ — член Цэнтральнага Камітэта КПСС, намеснік Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета ССР, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР.

ЦЭНТРАЛЬНЫ КАМІТЭТ КПСС
ПРЭЗІДЫУМ ВЯРХОЎНАГА
САВЕТА ССР
САВЕТ МІНІСТРАЎ ССР

АД ЦК КП БЕЛАРУСІ, ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР І САВЕТА МІНІСТРАЎ БССР

Цэнтральны Камітэт КП Беларусі, Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР і Савет Міністраў БССР з глыбокім жалем паведамляюць камуністам і працоўным рэспублікі, усяму беларускаму народу, што 13 чэрвеня 1971 года на 59-м годзе жыцця пасля цяжкай хваробы памёр вядомы дзяржаўны дзеяч, выдатны арганізатар партыйнага і савецкага будаўніцтва ў Беларусі, член ЦК КПСС, намеснік Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета ССР, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, член Бюро ЦК КПБ, дэпутат Вярхоўнага Савета ССР і дэпутат Вярхоўнага Савета БССР Сяргей Осіпавіч Прытыцкі.

ЦЭНТРАЛЬНЫ КАМІТЭТ
КП БЕЛАРУСІ
ПРЭЗІДЫУМ ВЯРХОЎНАГА
САВЕТА БССР
САВЕТ МІНІСТРАЎ БССР

ЧАРГОВЫ пленум праўлення Саюза мастакоў БССР, які працаваў 9 і 10 чэрвеня г. г., быў прысвечаны пытанню развіцця беларускага мастацтвазнаўства і крытыкі.

Адкрыў пленум старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР В. Грамыка. Ва ўступным слове ён адзначыў, што партыя заўсёды надавала вялікую ўвагу ролі крытыкі і мастацтвазнаўства ў развіцці савецкага вылучэнчага мастацтва. Гэта падкрэслена ў шматлікіх документах партыі, у тым ліку ў прывітальным пісьме ЦК КПСС III з'езду савецкіх

НЕАД'ЕМНАЕ АД МАСТАЦТВА

З ПЛЕНУМА ПРАУЛЕННЯ САЮЗА МАСТАКОЎ БССР

мастакоў, у справядчым дакладзе Генеральнага сакратара ЦК КПСС Леаніда Ільіча Брэжнева на XXIV з'ездзе КПСС. В. Грамыка коротка прааналізаваў шлях, які прайшлі беларускае мастацтвазнаўства і крытыка за апошнія гады, адначасна ўнесеныя ўспомнікі ў рабоце мастацтвазнаўцаў і звярнуў увагу пленума на тое, што, ня-

гледзячы на асобныя поспехі, агульны ўзровень беларускага мастацтвазнаўства і крытыкі адстае ад узроўню беларускага вылучэнчага мастацтва. З дакладам «Задачы секцыі мастацтвазнаўства і крытыкі Саюза мастакоў БССР у развіцці беларускага мастацтвазнаўства» выступіў старшыня секцыі мастацтвазнаўства і крытыкі Саюза мастакоў БССР А. Сурскі.

— Мастацтва і мастацтвазнаўства, — сказаў А. Сурскі, — крытыка і практыка — раўнапраў-

ныя бакі нашага мастацкага жыцця. Яны ўзаемазалежныя, развіваюцца, узбагачаюць адзін аднаго, і калі адзін з бакоў гэтага непарушнага адзінства ігнаруецца альбо пераважае над другім, гэта адмоўна адбіваецца на развіцці мастацтва ўвогуле. У справядчым дакладзе ЦК КПСС асобна агаворзена, што ідэалагічная дзейнасць мастацкай творчасці шмат у чым залежыць ад сталасці і актыўнасці мастацкай крытыкі.

Аднак усе мы разумеем, працягвае дакладчык, што быць аб'ектыўнай і дзейснай мастацкай крытыкай можа толькі пры ўмове гарманічнага развіцця ўсіх ступеняў мастацтвазнаўства, усёй мастацтвазнаўчай навуцы. На жаль, на працягу доўгага доўгага перыяду беларускае мастацтвазнаўства развілася крыху аднабакова. Склалася своеасаблівая дыспропорцыя паміж сур'эзнай навуковай працай і крытыкай. У галіне крытыкі мы

дасягнулі пэўных вышын, а мастацтвазнаўчая навука пакуль застаецца заняўдбанай.

Дакладчык падкрэсліў, што мы да сёння не маем дакладнай фактаграфіі беларускага мастацтва, дрэнна ведаем яго гісторыю, вытокі, не даследавалі як след тую глебу, на якой вырасла нацыянальнае беларускае мастацтва. Мы дрэнна захоўваем помнікі мастацкай культуры, на якія багатая Беларусь, многія з іх гінуць проста на нашых вачах.

Без добрага ведання гісторыі, працягвае А. Сурскі, немагчыма дакладна дасясаваць сённяшні стан мастацтва, той шлях, які яно прайшло ў сваім развіцці.

13 ЧЭРВЕНЯ 1971 года пасля цяжкай хваробы памёр вядомы партыйны і дзяржаўны дзеяч Беларусі, член ЦК КПСС, намеснік Старшыні Прытвора Вярхоўнага Савета СССР, Старапраўца Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, член Бюро ЦК КП Беларусі Сяргей Осіпавіч Прытыцкі.

С. О. Прытыцкі нарадзіўся ў 1913 г. у вёсцы Гаркавічы былой Гродзенскай губерні ў сям'і селяніна-бедняка. Зведзены ў дзіцячых гадах нястачу, цяжкую працу, на кулакоў і памешчыкаў, ён ужо ў юным узросце ўключаецца ў актыўную вальонную барацьбу працоўных Заходняй Беларусі супраць буржуазна-феадыяльнага ладу панскай Польшчы, чальвае падпольныя камсамольскія арганізацыі, праўляе сябе як смелы і мужавы моладзі.

У 1932 годзе С. О. Прытыцкі ўступіў у Камуністычную партыю Заходняй Беларусі, становіцца бясстрашным барацьбітом-камуністам. За рэвалюцыйную дзейнасць белапольскі суд у 1936 годзе прыгаварыў Сяргея Осіпавіча да пакарання смерцю. У выніку шырока разгорнутой барацьбы працоўных, якія выступілі з

Л. І. Брэжнеў, Т. І. Воранаў, В. І. Чапаў, Д. А. Кунаеў, К. Т. Мазур, С. А. Сулаў, А. М. Шалепін, П. Я. Шаўчэц, М. Машэраў, В. П. Мікаванад-Катушаў, Б. М. Панамароў, М. С. Каў, Я. С. Насыдзінава, Ц. Я. Кіс-Міцкевіч, М. Н. Полазаў, І. Я. Пеліш, І. М. Траццяк, М. С. Патолічаў, І. І. Латовіч, Я. І. Скурко (М. Танк), І.

Беларускае мастацтва выходзіць на міжнародную арэну, дасягае значных поспехаў, пра яго вядуць гаворку. Нашы мастакі атрымліваюць высокія ўзнагароды на ўсесаюзных і міжнародных конкурсах; іх работы прымае такая выдатная скарбніца мастацтва, як Траццякоўская галерэя. Мастакі заканчваюць інстытуты, удзельнічаюць у выстаўках, працуюць, спрачаюцца і... здараецца, пакідаюць жыццё, так і не ўбачыўшы сур'ёзнага мастацтвазнаўчага даследавання пра сваю творчасць.

Сёння мы стаім перад тым фактам, што немнага дзе выдаюцца сур'ёзную мастацтвазнаўчую прадукцыю. У нас няма спецыяльнага часопіса па

мастацтве. Вы, вельмі неахвотна чаюць у плане мастацтва. Паліграфікі выданняў тыражы маленькія, пытуць не даследаваць, а толькі паказаць, на чым ледзь не кога пра беларускае мастацтва, не паспеўшы з'явіцца да станка, робіца фічнай рэдкасцю.

Акрамя таго, маюцца кадраў рэдкасцю мастацтвазнаўчых туры. У нас нямае кожнай колькасці мастацтвазнаўцаў. Іх кае наш тэатральны інстытут, якія прапануюць Масквы і Ленін адмаўляюцца, маюць прымаць. А між тым ішмат пра

ІХ БЫЛО ПЯЦЕРА — малодшы сержант Рыта Аспіна і радавыя байцы Ліза Брычкіна, Жэня Камялькова, Соня Гурвіч і Галя Чацвяртак. Быў пад імі старшыня Васкоў Фядот Яўграфавіч. І даўлося гэтаму баявому падраздзяленню адстаць, не аддаць немцам, можа, адную якую пядзю нашай зямлі. Як усё там было, паблізу ад Кіраўскай чыгуны, ля Беламорска-Балтыйскага канала, што сталася з дзяўчатамі і які лёс напатнаў іх камандзіра, большасць глядзельнай залы ведае па часопісным ільчэ варыянце апавесці: пазалетаўні восьмы нумар «Юности» і дагэту вандруе, як кажуць бібліятэкары, і... руках.

А чым узбагачае нашы ўражання ад апавесці спектакль коласаўцаў? І наогул — ці ўзбагачае?

Рэжысёр В. Эрын і артыст Ф. Шамакаў, які адразу ж завабывае сімпатыі глядачоў і па праве самага дакладнага ў гэтым ансамблі выканаўцаў мастака займае галоўнае месца ў спектаклі, акцэнтуюць акрылена-трывожную думку, перацінутую своеасаблівай аркай-мастом памяц тым часам, калі адбываюцца падзеі, і нашым сёння. Думка-пытанне, думка-роздум. Аднаму на яе той старшыня Васкоў, з 42-га года, не ведаў, а мы сілай мастацтва зноў і зноў правяраем сэрцам гістарычную справядлівасць гэтага адказу, які дае толькі час. Таму спектакль хвалюе. Присяга, абавязак, статут прымусілі старшыню кінуць у бой супроць нямецкіх аўтаматчыкаў маладзенькіх дзяўчат. «Пакуль вайна, яно ясна. А потым — калі мір будзе? Ці ясна будзе, чаму паміраць даўлося?.. Што адказаць, калі запытаюць: што ж гэта вы, мужыкі, мам нашых адкуль абараніць не змаглі? Што гэта вы са смерцю іх ажанілі?.. Дарогу Кіраўскую ды Беламорскі канал бераглі? Дык жа там, мабыць, таксама ахова была, там жа людцаў куды болей, чым пяцера дзяўчат ды старшыня з наганам!..» І тэатр дае неспрэчна і па-жыццёваму гораца аднуць нам, што жорсткі закон вайны на кожнай вярсеце нашай зямлі абуджаў у людзях з вінтоўкай разуменне таго, што і сапраўды вялікая наша краіна, адступаць жа няма куды, бо інакш «яны» прасунуцца яшчэ і яшчэ далей, спяляць, абрабуюць, згвалцяць, закатаюць. Таму — ні кроку назад!

А дзяўчаты маладзенькія, бы гонкія барозні, доверлівыя, па-свойму багатыя душой, і не паспелі яны яшчэ як след зведаць смак жыцця. Васкоў для іх — то бацька, то старэйшы брат, то прадстаўнік вышэйшай улады. Калі ён, скажам, есць з аднаго кацля з байцом Гурвіч, а той басць яму пабольш мяса падкідае, старшыня абурасца з прыгонай радастцю (гэта літаральна трымніць у пералівах імакаўскіх інтанацый): «Я табе, разумееш, не прастучаю, і чыма чаго мне падкладваць. Наварочвай як байцу належыць! Худая-худая, як вясновы грак», — гаворыць ён Соні. Пачуўшы ад яе, што гэта канстытуцыя ткая, усміхаецца самому сабе, думае: «Вунь у Брычкінай ткая ж канстытуцыя, як у нас усіх, а ў чале. Есць на што вокам глянуць з прыемнасцю...»

Зямны і грэшны, ён і прыгожы ў

ТОЙ ЧЭРВЕНЬ З НАМІ НАЗАЎСЁДЫ

Я ведаў іх, п'янераў-абаронцаў Брэсцкай крэпасці, у 1941 годзе: Пецю Клыпу, Колю Новікава, Нюру Кіжаватаву, Лёню Міхайлава, Пецю Васільева, Валю Сачкоўскую, Яфіма Ліса, Пецю Кацельнікава, Валодзю Ізмайлава. На маю долю выпала цяжкае шчасце змагацца побач з імі, горкае права аплакваць смерць некаторых з іх, высокі абавязак расказаваць пра загінуўшых, бессмяротных.

Праз многія гады пасля вайны іх вобразы жывуць у маім сэрцы.

І раптам я сустрэўся з імі як бы з жывымі — праз трыццаць гадоў... Яны прыйшлі з бяссмерця на падмошкі сцэны Львоўскага тэатра юнага глядача імя М. Горькага. Асабіста я быў глыбока ўзрушаны гэтай сустрэчай. І сотні глядачоў — бачыў гэта не па адным прадстаўленні спектакля «Гаўрошы Брэсцкай крэпасці!» — таксама ўспрымаюць адлюстраванае на сцэне жыццё вельмі ўсхвалявана.

П'еса беларускага пісьменніка Алеся Махначы — дакументальная. Напісаная ўдзельнікам абароны цытадэлі ў 1941 годзе, яна дае багаты матэрыял для творчага пошуку рэжысураў і выканаўцаў ролі. Як толькі з'явіўся пераклад

свайі па-вайсковаму неразважлівай адданасці справе. Справа! Не службе, не: Васкоў у Ф. Шмакава дзівосна чалавечны, удумлівы, кемлівы. Як разумна ён у баявых абставінах спыняе выбух афіцыйнага энтузіязму дзяўчат, гатовых амаль пад прыцэлам ва-рожных аўтаматчыкаў наладзіць сход і «абмеркаваць» ўчынак радавога Чацвяртка! Ён, старшыня Васкоў, мысліць вышэйшымі катэгорыямі, і трэба паслухаць, як цявора і ўсхвалява-на вымаўляюць яго усны: «Мера-прыемства, значыць, правядзём. Пра-такол напішам. А фрыцы нам на гэты пратакол рэзальцоў наложыць. Пады-ходзіць? Не падыходзіць. Таму, як старшыня і як камуніст таксама, ад-мяняю на гэты час усе скходы...» Шмакаўскі Васкоў вучыць дзяўчат жыць без шораў на вачах, хоць само-му яму, канечне, здаецца, што калі ён і вучыць, дык адно каб у дрыгву іх не зацягнула, або хто пад кулю без дай прычыны не вылез. На сцэне пры-

ваеннага побыту і замінаюць акцёрам арганічна адчуваць сябе ў прапанаваных аўтарам аповесці абставінах.

Падкрэсла — аўтарам аповесці. Чаму не інсцэніроўшчыкам? Па-першае, іх два. Па-другое, інсцэніроўка прадывітанна рэжысёрскай задумай і нават заўчасным рэжысёрскім бачаннем спектакля. Адап-таваў аўтараў — сам В. Эрын (саўтар С. Дзімайт). На карысць спектаклю гэта не пайшло. Літаратурная тканіна «Аповесці для тэатра», як колдасуць вызначылі жанр пастаноўкі — такай фрагментарнай, так пазбавлена логікі ў развіцці харак-тараў дзеючых асоб, што тую галоўную думку спектакля, пра якую было сказа-на на пачатку тэатра артыкула, мы вы-дзіваем з калейдаскопа ўрыўкаў з аповесці В. Васільева. Плюс наша знаём-ства з ёй па часопісе «Юность». Плюс выдатнае артыстычнае пападанне ў во-брах Ф. Шмакава...

А калейдаскапічнасць спектакля закладзена ў самой інсцэнізацыі пражытнага твора. Скажам, на сцэне дзяўчаты, якія толькі што сустрэліся з Васковым, Яны яшчэ нічога пра яго не ведаюць і ведаць не могуць. Аўта-ры ж даручаюць ім функцыі так зва-нага «хору», які калектыўна пачынае

пышлівых тырад. Напрыклад, акцёр яшчэ ўнутрана дагарае ад таго пачуцця, што агарнула Васкова калі той даведаў-ся пра смерць Лізы Брычкінай, а яму ўжо трэба «ў трыцінай» каменціра-ваць: «Не дайшла, значыць, Брычкіна... Выходзіць, што прайграў Васкоў усю ваіну свая, Прайграў, бо не змог стры-маць немцаў... (Шмакаў у гэтым месцы звартаецца да залы). Успомніў раптам Васкоў тую граніцу... І ваіна для яго на гэтым скончыцца не магла». Трэба падзя-каваць акцёру за тое, што ён сарвае і тады «ухілы» ад ролі тэмпераментам устрыжанага васкоўскага сэрца. Затое актрысам Т. Шапіннай, Г. Дзігілевай, Г. Вальчускай, М. Левашовай і С. Ак-рунчой наогул не ўдаецца ўнутрана пе-раканаваць матываваць шытае белымі ніткамі ў ролях. Міркуеце самі. Рыта Алейніна (Г. Шапінна) або Соля Гурніч (М. Левашова) на нашых вачах, а ўсім магчымым у такой умоўнай па рэжысу-ры пастаноўцы прадапабенствам «па-мерлі» ад раі, развіталіся з Васковым і з жыццём. І без якой там на-мастацку апраўданай прычыны яны ж пазней вы-ступаюць каментатарамі дзеяння, што адбываецца «без іх». «Наперадзе калы-халіся нямецкія спыні, і нічога Васкоў не бачыў, апроч гэтых чатырох епі...»

НА СТУДЫЙНАЙ СЦЭНЕ

Пад канец тэатральна-канцэртнага сезона ў нашай сталіцы оперная студыя Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі паказала прэм'еру «Іяланты» П. Чайноўскага.

Музыка гэтага твора такая паэтыч-на-засяроджаная, пісаў выдатны му-зычны дзеяч М. Кашкін, што для яе выканання патрэбны такія ж здоль-насці, які і для камернай творчасці. Дадамо, што опера складаная і па сваім музычным змесце, канальныя партыі вымагаюць умання валодаць рознымі выразнымі сродкамі — ад меладыйнага рытмічнага шырокага кантыленнага спявання — і вы-ключнай зладжанасці ансамблевых эпізодаў.

Студыйцы паказалі слабе здольнымі да такой творчасці (пастаноўка на-роднага артыста БССР М. Сярдобава, дырыжор загадчык кафедры опернай падрыхтоўкі Ю. Новікаў, хормайстар Н. Барышкова, канцэртмайстар С. Штэльмах).

У цэнтры оперы — прынецца «Іялан-ты» партыю якой выконвае чацвёрта-курсніца Іліна Казлова. Яна шудоўна валодае голасам, умее раскрыць роз-ныя душыныя ніясы настрою сва-ёй гераіні: не неаснаваны жум па неведомым ішчэ ідэале, раптоўнае нарадзінае нахапанне да рыцара Ва-дзімона, радаснае хваляванне, калі ўпершыню бачыць акаляючы свет. Удала прагучала ў Казловай «Іялан-ты» артыста «Отчего это прежде не зна-ла» Стрымана, без злішняй афента-цыі, вышляла выканаўца пачуцці ге-раіні ў сцэне сустрэчы з Вадзімонам.

Сярод жаночых вобразаў студыйна-га спектакля трэба адзначыць Алу Благман — Марту (4-ы курс), якая здолела стварыць у вельмі ланічнай партыі яркі вобраз карміліцы Іялан-ты.

Цінава гучаць у спектаклі і муж-чыньскія партыі. Адрозна хвалявае пер-шая драматычная арыя «Господи мой, если грешен я» нарала Рэнэ — Міхаіла Зданевіча. Як вядома, М. Зда-невіч — студэнт 4-га курса кансер-ваторыі — нядаўна быў удастоены пер-шай прэміі на Міжрэспубліканскім конкурсе вакалістаў Прыбалтыкі і Бе-ларусі. Цяпер ён залічаны ў трупы на-шага опернага тэатра.

Другі лаўрэат гэтага ж конкурсу Анаоль Падгайска (2-гі курс) выкон-вае ў спектаклі партыю Раберта. Хоць і ярыя гучыць яго голас, не ўсё яшчэ ўдалос выканаўцу ў папулярнай арыі «Кто может сравниться с Матильдой моей»; нестае патрэбнага тэмпера-менту, юнацкай усхваляванасці. Ат-рымалася ўражанне, быццам выканаў-ца імкнецца дубліраваць летуцен-насць сябра свайго герол — Вадзімо-на. Гэтую партыю выконвае выклад-чык кафедры спявання Л. Івашкоў. Спявак пераканаўча раскрыў хваля-ванне героя, калі той бачыць сля-плюю дзяўчыну, адчувае заміланне да яе, захваленне ёю («Чудный пер-венец творенья...»). Гэты гімн свят-лу і з'яўляецца ідэяна-эстэтычным ілючом оперы.

З вельмі складаным вобразам Збі-Хані, вучонага, які ведае законы жыцця і сілу сапраўднага нахапан-ня, добра справіўся Мікалай Майсеенка (4-ы курс).

Добрае ўражанне пакідаюць хоры і ансамблевыя сцэны сябровак Іялан-ты, удала выконвае свая партыю ар-кестр.

Опера «Іяланты» — яшчэ адзін з поспехаў пастаўлены вучэбны спек-такль студыі Беларускай дзяржаў-най кансерваторыі, дзе будучыя ар-тысты замацоўваюць прафесійныя якасці.

С. НІСНЕВІЧ.

На адным — сцэна са спектакля «Іяланты». Маўрытанскі ўрач — сту-дэнт IV курса Мікалай Майсеенка, Іяланты — студэнтка IV курса Іліна Казлова.

Фота: Ул. КРУКА.

СТАРШЫНА З НАГАНАМ ДЫ ПЯЦЁРА ДЗЯЎЧАТ

СПЕКТАКЛЬ «А ЗОРЫ ТУТ ЦІХІЯ...» ПАВОДЛЕ АПОВЕСЦІ Б. ВАСІЛЬЕВА У ДЗЯРЖАЎНЫМ ТЭАТРЫ ІМЯ Я. КОЛАСА.

шталізуецца высакародны характар сапраўднага чалавека, жывога, а ска-заў бы, аўтабіяграфічнага па стылі анцёрскага спявальнага выканання. Не коня — арыгінал!

А ў спектаклі В. Эрына многа та-іх адкрыта тэатральных прыёмаў, якія ўскладняюць сцэнічныя паводзі-ны герояў і ўскладаюць на выканаў-цаў роляў, праўду кажучы, амаль што невыканальныя задачы.

Напрыклад, мастак А. Салаўеў разам з рэжысёрам абзначылі месца дзеяння падкрэслена ўмоўным дэкаратыўным гарызонтам з пільцо бірозамі на пла-шчэ (іх галіны, як усунутыя ўтору ру-кі — у адна ці ў гневе). Бірозы з вы-спачкам перасоўваюцца па сцэне, паміж імі бегаюць, займаюць баявыя пазіцыі, поўзаюць, пераадоляюць багню байцы Васкова. Такім чынам, нам даецца штур-шок для творчага ўяўлення, і мы пачы-наем верыць, што людзі прайшлі не адзін кіламетр, што тут ужо не тое ме-сца, дзе яны нядаўна былі. Але па сцэне перацягваюцца бірозы і тады, калі мы ўжо пагадзіліся і прынялі ўмоўнасць і гэты наладжывае, разбівае ўвагу, узалы. Тым больш, што сярод адкрыта ўмоўна-га месца дзеяння акцёры імкнуцца за-хаваць бытавое прадапабенства ў па-вядзенні, у манеры гаварыць, у абыхо-джэнні з рэчамі (нават даволі гудліва выконваюць васкоўскаму каманду «Апра-віцца!»). Выдатні такога сімбіёзу праз-мерна тэатральнай ілюзорнасці з жыцц-вымі і па-свойму выразнымі рэаліямі

даваць каментарыі, адзікі і нават рэ-траспекцыю былога жыцця героя. Мы адно пазнаёмліся з той жа Лізай Брычкінай, яна і сама для нас пакуль «таямніца», а чым ад яе такія рэ-маркі: «Усё-такі вялікая перашкода, што чалавек ён амаль без адукацыі... Ну, пры няпоўных чатырох класах і палкавую школу скончыў, і да стар-шыньскага звання даслужыўся». Ад-куль яна такія анкетныя звесткі ве-дае? Або хто расказаў Жэні Каміль-ковай пра тое, што «...першы раз яго шарахнула, калі з фіскалай вярнуўся: пакуль ён там у снягах валтузіўся, ягоная жонка скруцілася і з палка-вым ветэрынарам на поўдзень махну-ла»? Актрысы, якія выконваюць ролі дзяўчат, не паспяваюць адключыцца ад іххалагічнага і эмацыянальнага стану сваіх персанажаў і — раптоўна! — увайсці ў ролю дэкламатараў з хору. Рэха асабістага лёсу Брычкінай або Камільковай гучыць і там, дзе гэ-тыя персанажы рытарычна гавораць ужо як бы «ад аўтара» ці «ад тэат-ра». Прыём дазволены, але натураль-насці ніякай!

Яшчэ горш, калі тое ж самае адбыва-ецца з Васковым. Аўтары інсцэніроўкі нават у самым напружаным моманце яго духоўнага жыцця штучна пералашчюць дыялектнымі рух эмоцыі і роздуму ге-роя, вымушаючы старшыню выступаць з рэмаркамі, падобнымі, быццам, і да на-

Вышэй я называў, тыя «плюсы», якія самі дадаюцца да нашых уражан-няў: «плюс» знаёмства з аповесцю, «плюс» на дзіва дакладна адпавед-насць анцёрскай індывідуальнасці Ф. Шмакава ролі. А ўвесь спектакль ко-ласаўцаў радуе, калі ад яго адцянь «мінусы», — яўныя рэжысёрскія лішні, абсалютна немагчымыя для артыстаў унутрана апраўданыя зігзагі тэксту роляў. Зусім чужы драматур-гі аказаўся і пралог-экспазіцыя, а яму аддадзена першая дзея. Без гэ-тых дадаткаў глядзіш на старшыню з наганам і пецярчы дзяўчат, адчуваю-чы сапраўднае хваляванне.

Барыс БУР'ЯН.

Сцэна са спектакля «Гаўрошы» Брэсцкай крэпасці».

«Гаўрошаў...» на ўкраінскую мову, львоў-скі дзіцячы тэатр адрозна пачаў зацінаў-лена і ў добра твораў садружнасці з аўтарам працаваць над спектаклем. Перш-наперш калектыў, як кажучы, звар-нуўся да жыццёвай першакрыніцы: рэ-жысёр У. Сілярэнка пабыў у крэпасці над Бугам, акцёры сустраліліся з бы-лымі абаронцамі цытадэлі і пагранічні-камі, былі перачытаны інігі пра незабы-тую эпоху... Зразумела, гэта не магло не адбіцца на эмацыянальным напале спектакля.

Аўтар вызначыў жанр п'есы як ге-раічную драму. Спектакль прагучаў на львоўскай сцэне аптымістычнай трагедыяй. Ён ідзе, як кажучы, на адным дыханні: ад пралогоў, дзе на чале шэсця выканаўцаў з глыбіні глядзельнай залы на сцэну кроцьчы Влудчая (яна сімвалізуе маці-Радзі-му), і да фінальнай карціцы. Скажу шчыра, што і ў эпізодах, звязаных з паказам баявой дзейнасці юных і да-рослых герояў, і ў тых, якія па-ма-стацку абагульняюць гэты паказ, ро-

жысура, вынаходліва трымае за лу ў напру-жанні. Таму і хваляю-ць па-сапраўднаму словы фіналу: «Яны аддалі ўсё да апошняй кроплі крыві дзеля святла, шчасця, міру... Кляніцеся быць такімі, як іны! Кляніцеся...» Гэта адрасавана сё-няшнім хлопчыкам і дзяўчынкам.

Па-рэжысёрску тале-навіта пастаўлены сцэ-на напружана і апош-няй атакі абаронцаў крэпасці і сама атака. Тут тэатр адбірае са-мыя пераканаўчыя дэ-талі, каб перадаць рэ-альную праўду па-дзей, «быт ваіны», і пераідуць праз рапму незвычайна па драма-тычным напружанні эмацыянальнай ўздэм. Так, на сцэне пануе ўзнё-ласць, але не плакатная, а саргэтай ўнутраным напалам дзеючых асоб, якія прымаюць самае галоўнае ў іх жыцці рашэнне: Апошні бой... Пад аб-паленым і прабытым кулямі сцягам рушаць няскораны байцы і дзеці, якія сталі байцамі, на ворага. І забы-тыя падаюць у апошнім баі. Сцэніч-на гэта выглядае так — той, хто гіне пад агнём праціўніка, нібы раствара-ецца, знікае ў барвовых сплахках. І чырвань сцэнічнага святла не проста ілюструе адпаведны момант драмы, а і метафарычна ўзімае эпілог-фінал да вядлікага вобразнага гучання.

Наўрад ці трэба падрабязна пісаць пра выканаўцаў роляў: лепш за ўсё будзе, калі спектакль лывалі калі-небудзь за-вітае і ў Беларусь. Тым больш, што мне, глядачу ўсхваляванаму, наогул цямілава-

та рабіць аналіз анцёрскай ігры, падзя-ляючы вобразы на прататыпы і на сцэ-нічныя персанажы. Забываеш, што пе-рад табой — сцэна, пераносішся ў думках да перажытага табой і тваімі маленькімі баявымі сабрамі. І пакідаеш залу тэатра з адчуваннем сустрэчы з нечым вельмі табе дарагім, што і не паддаецца кры-тычнай ацэнцы. Мабыць, такое маё ўра-жанне — зразумела. Анцёры, на маю думку, беражліва і па-мастацку разу-ма пераносілі ў сваё выкананне і непа-срэдняў уражанні ад таго, што чулі і чыталі пра Брэст 41-га года, і свой роз-дум пра месца і абавязак чалавека ў грозную гадзіну выпрабаванняў. Яны складалі ансамбль выканаўцаў, з'ядна-ных адзінай мэтай і адзінай рэжысёр-скай волі.

Поспеху спектакля «Гаўрошы» Брэ-сцкай крэпасці» садзейнічае садруж-насць усіх «падрадзляленняў» тэат-ра — дэкаратыўнай часткі (мастак Ю. Стафанчук), святла (Р. Коган), лі-тэратурнага рэдактара (паго сцэніч-нага варыянта п'есы, што іграецца лывалінамі, С. Рыбакабыленка. Разам з драматургам і рэжысёрам усе ўдзельнікі спектакля «Гаўрошы...» выступаюць творчымі аднадумцамі.

Патрытычны твор карыстаецца вядлікай папулярнасцю ў нашым горо-дзе. Ён ужо неаднаразова адзначаўся прэміямі. Да таго ж спектакль Львоў-скага ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга тэатра юнага глядача Імя М. Горькага яшчэ раз засведчыў плён творчай садружнасці паміж літарату-рай і сцэнай братніх народаў. І ўсё гэта дае права вітаць калектыў з са-праўдным творчым поспехам. А для нас, тых, хто сам прайшоў праз по-льмя над цытадэллю, — вялікая па-дзяка, калі мы бачым таленавітае ад-люстраванне тых векамомных дзён чэрвеня 41-га ў мастацтве.

Сяргей БАБРОНАК, удзельнік абароны Брэсцкай крэпасці. г. Львоў.

ПАСЛЯ дажджоў палывыя дарогі разбрынялі, і «Запарожац», слізгаючы коламі па гразі, павольна прасоўваўся наперад. У люстэрка Валянцін бачыў, як прыціхла сядзелі на заднім сядзенні бацька. Побач незадаволена пакрыхвала Ірына.

— А дзядзька Антось яшчэ тупае па лесе? — Тупае, тупае! Пра цябе неяк прапытваў, — паспешна азвалася маці.
— А, чорт! — вылаяўся Валянцін, калі адчуў, што машына забуксавала. Ён разгойдаў машыну — узад-уперад.
Бацька не вытрымаў, ажывіўся:
— Мо вылезу, трохі падапхну тваю каробачку? Валянцін нічога не адказаў: тонка выючы маторам, «Запарожац» выпайзаў па тупае.

— Тут дзе? А ты думаў... Састараў, аглух быў. Вочы белыя сталі. Як дурны, брэша на сваіх або на вуліцу ўлетку высуненца, пасярод дарогі ўкладзецца і ляжыць, пакуль машына над ім не засігналіца. Адале так яго і пераехалі. І не вінуў, здэцца, як ляжаў, так і астаўся. Пад яблыню яго заканаў — кажуць, расце лепш. Толькі мне дзіва, як гэта лесавы сабака дапусціўся, каб яго машына пераехала, а не сышоў дзе ў лес у нетру, каб ніхто не бачыў...

— А кінце вы пра сабаку, сабакары! Ты от, бацька, скажы яму... Папытайся, што ён рабіць надумаўся? Які ж чорт пёр яго ў карак жаніцца, каб кінце? Ты думаеш, яна па табе вешацца будзе? Другога дурня знойдзеш! А ты ёй кінуў-рынуў і кватэру, і ўсё, а сам гол, як сакол, запёрся!.. Мала, што сам агнісоўся, дык і нас агнісоў! А ты ўсё маўчыш, бацька! Даў змалку патачку!..

— Пачакай, маці, дай яму з дарогі пад'есці. Нагаворыш яшчэ, успееш. Дзела маладос. Яшчэ дзесяць раз змірацца, а як не, то пездзе, сваю палавіну забярэ. Пасядзіць у нас, пакуль водпусі, атаву паможа скасціць, а то аднаму не даць рады. І так позна памералі!..

У бацькі пасля гарэльні зачырванеўся твар, і стаўся добры настрой, і лепш не гаварыць яму, што работу ты кінуў назусім, што прыехаў таксама назусім.

У кароценькім зімовым паліто з капюшонам, аблімаваным белай футрай, яна час ад часу злёгку прытупвала на халодных прыступках і здавалася безабаронна і адзінока сярод глухой зімовай стэіі.

Ён запытаўся, ці няма ў яе лішняга білетка, хоць ведаў, што і сама яна спадзеецца купіць у яго-небудзь. Дзяўчына толькі моўчкі зірнула на яго і зноў сцялася ад марозу, а ён з вясёлым ўпартаццю падумаў, што не адступіцца ад яе, пакуль не забярэ з сабою.

«Я магу даць білет», — як мог сур'эзна сказаў ён. Яна ўстрапянула і па-дзіцячы наіўна напрасіла: «Калі ласка, а то я змерзла». — «А вы мне скажце, як вас завуць?» — «Ірына». — «А мяне Валянцін. А білеты будуць у нас заўтра. Зараз мы пойдзем кавы вып'ем, а то вы можаце прастудзіцца».

Яна зноў сцялася, увесь яе адчужаны выгляд гаварыў: колькі вас таіх, што не можа размыкнуць, каб не зачаліць жанчыну, і лічаць, быццам яна без гэтага жыва не будзе. «Вы мяне баіцеся?» — наставіў ён. — «Не, але...» — «Значыцца, пойдзем». Ён далікатна, але настойліва ўзяў яе за локца. Яна паішла.

У кафе ён загадаў вчэру і два кілішкі каўчэку. Ірына насцрожана паглядзела на яго, але нічога не сказала. Маўчаў і ён: не хацеў лезці спяшчаю ў гаворку, ды і тая гулівая смеласць, што з'явілася на двары, тут, у светлай, люднай зале, прайшла, было неяк няёмка, як заўсёды з незнабымі ці малазнабымі, калі застаешся адзін на адзін і не знаеш, пра што загаварыць, пра што запытацца.

— А я першы раз піла каўчэк, — нечакана прызналася яна, засаромелася, і яму стала добра ад яе наіўнасці.

Яе дробны, бялявы тварык заружавеўся, і яна неяк лёгка ўстрашала галавою, напружыла рукою коротка астрыжаныя русыя валасы.

Дадому ён Ірыну не праводзіў, залішне не настываўся з заўтрашнім спатканнем, пакуль чакалі на прыпынку не аўтобус. Але назаўтра білеты ён усё ж узяў, і кіно яны глядзелі разам...

...Ён затрымаўся на рабоце і крыху спазніўся. Ірына цярыліва чакала яго, і ён, нічога не гавора-

чы, пацалаваў яе і пацягнуў за руку ў таксі:

— Наехалі!
— Куды?
— Наехалі!

Яна паслухалася і не пыталася, куды яе влезе, ці то разгубілася, ці саромелася шафёра: сядзела побач заціхлага і насцрожана.

За руку ён павёў яе ў пад'езд, уверх па лесвіцы. Перад дзвярыма ўсё трымаў яе за руку і доўга не мог знайсці ў кішэні ключ. Яна не вырыва-лася, толькі шэптам пыталася і прасілася:
— Куды мы прыехалі? Пайшлі назад!

...Прачынуўся ён на досвітку. Ірына спала, утуліўшыся тварам у яго плячо.

Пасля сьнедання яны перавозілі Ірыніны рэчы з інтэрната.

Валянцін з усмешкаю, лагодліва і зычліва, паглядаў на прыціхлую Ірыну, на яе бледны тва-

Алесь ЖУК

Палаяванне на

рык, і ўсё спрабаваў угадаць, што ж так уразіла яго ў ёй. З твару, з постаці яна не была прыгажэй за тых жанчын, якіх ён ведаў, але ён разумееў — яна не магла так, як яны, махнуць рукою на ўсё і найсці, куды захацацца, яна пойдзе, куды заха-ца ён, зробіць, што ён скажа, — яна была ягонай. Упершыню ён адчуваў, што жанчына — яго, што ён для яе і бог і цар!.. Так вырашыў ён капчаткова і за яе, пакуль спатохана прыціхнуло...

І наперадзе было такое доўгае, шчаслівае жыццё!

Першыя дні Ірына нібы баялася ў кватэры і была падобна на вясковую дзяўчынку, якая пры-ехала ў горад да багатых сваялоў. Ён жартаваў, што яна сіце туды-сюды, як мыш вакол нечы, на якой спіць кот. Яна вінавата ўсміхалася:

— Я ніколі не жыла так. У дзедоме, у вучылішчы, на фабрыцы. Усё ў інтэрнатах. Я пра такое і не думала!.. І муж з вышэйшай навукаю... Архі-тэктар!

Ён уяўляў, як жыла яна, маленькая і кволая, у дзедоме, заўсёды цхаю і непрыкметная...

Кожны раз, калі вяртаўся з камандаіроўкі вясною, Валянцін адчуваў, як мала прасторы і святла ў горадзе, як цесна і няўтульна тут пасля шчодрата неба над палямі, пасля далёкіх неба-граў, якія зубяцца ў далечыні вузкаю палоскаю лесу; як нявыкліка і аднастайна пахне нагрэтым за дзень асфальтам — пасля прагрэтай сошцам за дзень раллі, пасля вясковых асёлцаў.

У пакоі было прахалодна і прыцёмна. Ён нібы ўпершыню ўбачыў сваю кватэру: высланая дыва-намі падлога, радыёла ля ложка, тэлевізар на століку ў куце, у другім — фікус з бліскучымі, як паліраванымі лістамі; ля акна ягоны столік, пасярод пакоя яшчэ адзін стол, ля стала тры мяккія крэслы на кароценькіх растапыраных уба-лі ножках; на століку шклянкіна вазачка, і на ра-дыёле, і на століку, і на тэлевізары — усюды тоненькія буслікі, сабакі на акуратна звешаных уніз трохкутнічымі сурвэтках; невялічкая ка-нанка, на якой ён любіў, як некалі ў дзяцінстве, адначываць пасля доўгай сядзі за сталом, засла-на чысценькаю светлажоўтаю сурвэткаю... Нават не верылася, што некалі ў гэтай кватэры было пуста і прастора...

— Валік! А я думала, — з палёгкай уздыхнула Ірына, усконваючы ў пакой, — што забылася замкнуць.

Яна пацалавала яго і адхілілася.

— Ой, які ты брудны, потны! У ванну, у ван-ну!.. Пакуль памыешся — есці зраблю.

І ўжо з ванны чуў яе вясёлы спакойны голас...
— Бачыў, які я дыван дастала? Каб яшчэ ха-ладзільнік да гарачыні!..

Яна прынесла яму бялізну. У стракатым ды-ратавым фартку, у завязанай, як у ткачых, ка-шыцы, яна ўбачылася другою, зусім не надобнаю на тую кволую і бездапаможную дзяўчынку, — гэтая спакойная, упэўненая жанчына неяк крыху нагадала ў сваёй залішняй сур'эзнасці дэця, якое гуляе ў дарослага чалавека.

— Якая ты стала!
— Не трэба. Пасля...

Яна вызвалілася з яго рук і направила на гала-ве касынку.

...Ірына павярнулася, пстрыкнула выключальні-кам родзілы.

— Пра, я кідаю работу.
— Цябе знімаюць?
— Не. Сам. Поміні, расказаў перад каман-дзіроўкай? Дом знеслі. А яго зносіць не трэба было б. А мяне, каб не перашкаджаў, раёны ін-спектаваць паслалі. Знайшлі хланчука!
— Дык што, як знеслі?
— Сабачымі вачыма на людзей глядзець?
— Думаеш, каму ў голаў? Кінь! А халадзіль-нік... Ты не ведаеш, колькі каштуе самы лепшы?
— Хто?
— Не хто, а што. Халадзільнік.
— Не ведаю. Усё роўна халадзільнікі.
Добра і хораша іграла балачная музыка.

2.
У пакоі прахалодна пачамі: гаспадыня пера-стала паліць у грубцы на ноч. А нават і вечэ-рам яшчэ халадна на дварэ, у пругкай сінечы не-ба буіна свеціль зоркі, пахне вішняком, тонім пахарнелым лядком, які ляжыць там, дзе былі гурбы, падмёрзлаю зямлёю. Нейкі пустэльна і ўрачыста ў такіх вечары па ціхай вулачцы, гулка нахрумтаваў пад нагамі лядок, і аж не хапае гру-дзей, каб удыхнуць усю чысціню і свежасць на-ветра пасля душных кабінетаў упраўлення, дзе нечкі паліць яшчэ па-зімоваму.

На сталае яго за поўнач гарыць настольная лампа, ад якой цёпла ў рукі. Можна ўсю ноч пра-цаваць над эскізамі, лепшага месца і лепшага часу не было і не будзе. Але нешта не рабілася, не было настрою...

Валянцін ужо амаль з год не заяздкаў да баць-кала, рабіў у раённым архітэктурным аддзеле; і ўсё часцей і часцей думаў, што дарэмна «шча-піўся» з начальнікам, што дарэмна так напусціў-ся на Ірыну. І ён занудзіў, не выходзіў на людзі, асунуўся, пахудаў і быццам настарэў. І ў па-чатку восені паехаў да дзядзькі.

...На ажарсвельнай траве ўзлескаў, па густых, насохла-пыльных верасах ужо ляжалі адзіночкі зорачкамі восені жоўтыя лісцікі бярозы; былі шэрымі ад расы ранішняй паплавы, а ночы пах-лі цёплым туманам і яблыкамі, якія гулка стук-ліся аб шчодрыя, шырочыя грудзі зямлі; над па-лімі ляцела радкае павуцінне; асідала белымі ніткамі на раллі і блішчала на сонцы, якое яшчэ і грэла і ярка свідла нейкім крышкю журботным святлом, — гэта было ўжо не прадчуванне восе-

КІНО ПАКЛОН ШКОЛЬНАЙ НАСТАЎНІЦЫ

Фільм называўся «Ча-лавец з майго жыцця». Праплылі цітры, і пайшлі першыя кадры. А з імі тэкст:
«Беглы кароткі сон дзяцінства: зачараваныя дзяўчыны, прыціхлыя хланчужкі — мой клас, і яна, казачна недасяж-ная, але такая блізкая і зразумелая, — мая на-

стаўніца... Тое, што пры-ходзіла ў клас разам з ёй, не было ўрокам... Адчыніліся дзверы, і ра-зам з ёю — прыгожай, абаяльнай... нячутна ўза-ходзілі бадзёра-іранічны, а часам сентыментальны Пушкін, ледзь-ледзь маркотны і самотны Лер-мантаў!..»
Гэта так і прайшло

У кадры — Яўгенія Васільеўна Перавозная...

прад пачыма: выразныя, «характарныя» вучнёў-сныя твары, убачаныя і пасобны і разам, у ча-роўным святле летучае-насці і прыгожага акры-лення, пад момант, калі назва ідзе ў дзіцячы сэрцы зліваючы, прыму-шае заміраць і трапі-

таць, калі валодае ў іх адчуванне, што на нейкай невідмай хвалі іхнія сэрцы б'юцца суладна і з сэрцамі настаўніцы. І з сэрцамі пастаў, якіх яна ўводзіла ў клас.

Ускваланы, я на мо-мент адарваўся ад экра-

на і паглядзеў у залу. Я быў на гэтым сеансе не выпадкова: ведаў, што кінафільм «Чалавец з майго жыцця» прысвечэ-ны заслужанай настаўні-цы БССР Яўгеніі Васілье-ўне Перавознай, што назва стужкі і вось гэты дыктарскі тэкст узяты з нармыса маладога пісь-менніка Ігара Хадановіча пра былую яго настаўні-цу. Здарылася так, што нарыс быў надрукаваны ў газеце «Літаратура і мастацтва» за два дні да трагічнай гібелі нашага чудадоўнага друга, стаў яго пасмаротным словам пра жыццё і чалавечнасць.

А людзі ў залі — вы-падковыя глядачы (дзён-ны сванс, летняя духата, зборная праграма з не-сумялічальна-розных да-кументальных стужак) —

гэтага не ведалі. І ўсё ж — памылкі быць не магло: зала быццам стала класам, у якім па-навалі цішыня і ўвага.

І так да канца: цішыня і ўвага, стрыманае хваля-ванне ў адказ на тое, што адбываецца ў філь-ме.

Фільм кароткі, адначас-тэўна. І ўсё-тні, як многа сказана ў ім! Пра выдат-ную настаўніцу Я. Пера-возную, для якой праца ў школе, з дзецьмі — пры-стэрства педагога — чу-доўнае ўменне быць по-руч і дзецьмі ў самую пару іх чалавечыя ста-наўленні і вясці іх уле-рад, у сталае жыццё, вы-хоўваць і развіваць чала-вечую асобу, аддаючы на гэта ўсе сілы душы і та-лент. Пра былых вучню Яўгеніі Васільеўны, якія на самастойнай жыццё-вай дарозе нясуць у ду-шы ўдзячнасць сваёй на-

ні, а яе пачатак — добрае, спакойнае, з імзонамі самотнымі жураўлямі, якіх з кожным годам усё менш і менш — ці яны гінуць, ці мяняюць старыя дарогі на новыя і там ляцяць па новых дарогах?

Валянцін памятаў, як аднойчы з-за кустоў алейніку, зусім блізка, у мяккім вільготным аўсе ўбачыў двух жураўляў: яго — крышку вышэйшага, буйнейшага і яе — тоненькую і стройную пубач.

Гэта даўні і балючы ўспамін — шырокае, прасторнае роднае поле і яны, адзіночкі, насцярожаныя, — ці не адзіныя з тых, што паляцелі да яркага сонца, абмінулі роднае поле дзеля гэтага сонца!

... — А я думаў, ты да мяне і не заедзеш! Дарэмна, думаў, свідні табе некалі рэзаў. Помніш? — Помню. І дудні з гусінага яра.

— І дудні! Які ты вымахаў! А я ўсё бліжэй да дому падыходжу. Там і вылечуся.

У дзядзькавых словах Валянцін адчуў боль і шкадаванне. Ці то не хацелася верыць у смерць, ці было шкада, што не зусім удала выйшла жывіца? Некалі дзядзька быў камбайнерам на ўсю МТС, любіў сваю работу. Захварэў на туберкулёз, доўга ляжыўся, а вылечыўся — і пакыць з жонкаю не давядзецца: памерла праз два гады ад родаў. Занямог і дзядзька — нешта сталася з сэрцам. Урачы гаварылі, што хвароба з вялікага хвалявання, што трэба супакоіцца, — і ўсё пойдзе добра. Праз два гады дзядзька пайшоў пасту-

А як толькі выглянула сонца і пацягнула ветрыкам, туман застаўся толькі над самою вадою на раўне з чаротам.

Валянцін былі відаць з-за кустоў дзядзькава галава, плечы і ствалы стрэльбы, на якіх мутна адсвечвала сонца.

Валянцін аж уздрыгнуў ад нечаканага імклівага пошыву крыў, паспешна ўскінуў стрэльбу і ўдарыў услед качкам раз, другі і толькі тады спахапіўся, што далёка было і страліў дарэмна. Прайшло некалькі чародак, але тансама далёка, над самою сярэдняю возера. Затое потым, адна за адной, дзве імклівыя птушкі ішлі проста на яго. Валянцін цёліўся з асалодаю, «падвёў» і выстраліў. Крыжань тамашна ўпаў амаль над ногі.

Пачуліся два дзядзькавыя стрэлы. Валянцін уяўляў, як на гэты раз дзядзька павесіў стрэльбу ўніз стваламі — больш страліць не будзе — і прыладжвае качак да папругі. Зараз ён будзе ісці да Валянціна, страліць больш не дасць. На што, скажа, бесталку глуміць птушку...

Ужо калі ўвайшлі ў лес, слых разануў траскучы, рэзкі гук трактарнага «пусака». Гук далятаў з Азярышчы.

— Дзе гэта, дзядзька?

— Канавы капаюць. Цераз год, казалі, араць трактарамі можна будзе.

— А Азярышчы?

— Тут зямля добрая. Цімафееўні калгасу і людзям хопіць.

Больш дзядзька не сказаў нічога.

Старых азёраў

хом, а потым брыгадзірам стаў. Ужо ў інстытуце Валянцін чуў, што дзядзька прадаў хату і падаўся ў леснік. Сын яго тым часам узрао, скончыў школу і ўладнаваўся ў горадзе, на заводзе. А дзядзька даглядаў пчол, выкошваў лясныя паліны — абодвум братам па возе сена за тое, што некалі не пайшлі ў бядзе. Адведваў ён братоў кожны месяц. Агуратны, чысты, ён прыходзіў у вёску, слухаў, як гаманілі мужчыны, добра і спакойна ўсімхаўся, бы нешта ведаў такога, чаго ўсе не ведаюць яшчэ...

Валянцін на ўсе грудзі ўдыхаў сухі, моцны водар свежага ляснога сена, думаў пра дзядзьку і не каўся, што прыехаў да яго. І ўсё ж нешта зрушылася ў душы, пахілялася, і ўжо неяк неўзаветку прыходзілі пахлавіцы, як здрада, думкі, што тая спрэчка з «галоўным» нікому не патрэбна, што многія даўно забыліся пра той дом, які ён адваўваў, што старадаўнія прыгажосць не дала б людзям скараць правесці новую вуліцу, многім зарабіць прэміяльныя і пахвалы — што там нейкая развалюха! А ён сарваўся з перспектывнай, цікавай работы...

На возера ішлі напямочку. Спачатку вузенькаю сцяжынкаю сярод мокрыга ад расы арэшніку і маладых, густых бярозак і асінак. Дзядзька ступаў спераду, няўкліудны ў сваёй брызентавай адзежы і закасаных паляўнічых бахілах. Маўчалі. Было хораша і добра, як заўсёды жывеньскімі світанямі і надвечоркамі.

Хвойнік, малады і шызы ў змроку, пачаўся нечакана, і сцяжынка перайшла ў гулкую, добра ўезджаную падводамі дарогу. Потым дзядзька павярнуў направа. Хвойнік кончыўся, пачаўся гонні меднаствольны бор, высланы мяккай ігіцай і парослы густой высокай папарацай. За борам пайшоў нізкарослы родні ядловец на касары. Наперадзе, у лагчыне, было бела ад туману.

— Вот табе і Азярышчы! — нібы сам сабе прагаварыў дзядзька і затупаў уніз па касары.

У самым лагу дзядзька спыніўся, адкасаў бахілы, заклаў у ствол патроны, — патроны ён насіў у кішэнні, браць на памяванне патранташ не любіў.

— Ідаі паўз гэты бок, там, у лазняку, прытуціся. А я тут, ля слупа чакаць буду. Як далёка над возерам выхавіцца — не бі. Без сабакі ў гэту багню не ўлезеш. А дарэмна на што... дзядзька павучаў Валянціна, які некалі, даўно... Туман высцілаўся над возерам лёгка і нізка.

Гатавалі сняданак на двары, на трыножках. Валянцін варыў бульбу, пёк сала, а дзядзька тым часам аскуп, асмаліў, выштрашыў качак і запёк іх у пограб у місцы з халоднаю вадою. Прынёс ён маласольных агуркоў, каўбасы і пакрыў усё гэта ручніком на століку пад клёнам, вынес з хаты табурэтку, а за другую была высокая калодна, на якой дзядзька сёк ламачка для трыножкі. Прынёс дзядзька і бутэльку «самадушні». Сабе кашнуў толькі на дно, для прыблізу.

Закусвалі моўчкі, не спяшаючыся, як і здаўна павялося ў сялянскіх сем'ях.

— Яшчэ ўліць? На мяне не глядзі. Мне яшчэ дзень па лесе тулаць.

— Не трэба. Не прывык я многа.

— Хм. А я думаў — распіўся. Жошну пінуў, з работы выгналі...

— Тут не саўсім так.

— Што, не глядзела, ці з другім?..

— Не. А работу... сам пінуў. Пішучь, што ў любви час можна прыладжваць.

— Нейк выходзіць у цябе навыварат. А мяне, як знімаці, памучыліся, папацелі!

— А вас знялі? Лепшага брыгадзіра?!

— Помніш Яшку аднарукага?

— Дзіва што! Ён з аднае рукі па зайцу ніколі не мазаў.

— І Амельку помніш?

— Помню яшчэ нават, як Волька з нявесткаю кадоўчык меду ўкраві і за мёд хусткі пакуплялі!

— Скарараты быў, але пчол умеў дагледзець. Пры ім і калгас меду папрадаваў! Яшчэ падбіўся да працядацеля, спароў Амельку. Вывез пчол на ўзлесак, пчолнікі яму паставілі. Самагонку гнаў, меду на закуску хватала. Дзядзькаўсялі! Пчол звялі. Грахі на самалёты спісалі, што зелье трупіць. Тады Яшка кліны і пад мяне падбіў. Я ў райком да Цвірці. Наказаў, каб паставілі на работу назад або другую далі. Прыхварэў я быў, а пакуль падлячыўся — Яшкавай і нагі тут няма. З парціі яго выгналі, з работы. Недзе к жончынай радні на Украіну з'ехаў.

— І вы маўчалі? Напісалі бі...

— А што пісаць? Хлопца з цехнікума прыслалі, вучоны. Абыкнёнца з людзьмі — гаспадаром будзе. А мне і тут добра... Ну, ты тут прыбярэ, пахадзі дзе, паспі, а то сёння ўспароліся неўпару. А мне лес глядзець...

Прачнуўся Валянцін прыцемкам. Дзядзькі не было яшчэ з лесу, і Валянцін чамусьці ўзрадаваўся гэтаму, спехам сабраў рукан, замкнуў на вясчы замок хату, наклаў ключ у шыбінку ў вуглу і сцэжкаю паніраваў да шапы, каб пас-

пець на апошні аўтобус, хоць і ведаў, што дзядзька пакрыўдзіцца на яго...

Пасля паездкі да дзядзькі стала яшчэ горш мучыць адзіночца і раскаянне, і ўсё часцей і часцей не знаходзілася, чым апраўдаць сябе...

Ён чуў, як на ганку затупацелі вагамі, і падумаў, што да гаспадыні ў гэці зноў прыйшоў сын. Але дзверы адчыніліся ў яго пакой, і ўвайшоў бацька — у хромавых ботах, у сінім галіфе, у сівеньнай рубашцы навупускі. Твар яго быў чыста наголены і чырвоны ад гарачыні. Следам увайшла маці ў святлонай сукенцы з кароткімі рукавамі, з карзінаю ў руцэ, накрытаю вышываным ручніком.

Бацька засмяўся, пакашляў працягнуў Валянціну руку:

— Здароў, сыноч! Прыехалі глянуць, як ты тут...

Маці пацалавала Валянціна ў лоб.

— Але ж і гарачынішча, як улетку стала, — загаварыла яна, выціраючы твар рукою. — У аўтобусе песната, а я адна месца за траіх займаю. Куды ж гэта ты? Мы ў хату, а ты з хаты.

— У магазін забягу, а то зачыняць на абед.

— На што? Бацька тут усяго ўзяў.

— Чаю? Піва мо ест, то хай возьме.

Калі Валянцін вярнуўся, стол быў устаўлены частункам.

— У нас цяпер яблык няма нуды дзэваць. Сыллоцца, гніюць. Свінням па нашы носім. А недзе ж людзі жадны гэтаму яблычку!

— А хопіць табе з гэтым садамі! Адна песня ў цябе! Карове яшчэ і пылінкі на зіму няма! Сад твой есці не просці!

— Што ты ведаеш! Назбіраем і карове! Будзе час...

— У цябе век «зробім»! Табе пануль агню пад хвост не пакладзеш!

Валянцін падумаў, што бацькі, чаго добрага, пачнуць сварыцца.

— Давайце яшчэ па адной, — прананаваў Валянцін.

Бацька прыкусіў, закурыў.

— Дык мы вот, сыноч, к табе, — пачала маці, нінула вокам на бацьку, але той засяроджана піў піва.

Маці слязліва зашморгала носам.

— Была ж я ў твае, але... Письмо прыслала. Сыноч жа ў цябе парадаўся! Але... Цяжка ёй адной. Не па-людску неяк выходзіць. І бацька жылы, і дзіця сцітаю. Цяжка ёй адной...

Маці выцерла вочы.

Бацька ўсё піў піва, не падымаў вачэй, пакашляў і глуха сказаў у шклянку:

— Трэба ж, Валік, дзіця глядзець. І мы дадому ўвучна, як трэба, возьмем. Праўда, Мар'я?

— Але ж, але! І яна сціта, як быліна адна ў полі, без помачы не выгадуе...

Які толькі пад'ехалі да дому, бацька борздзеньна выскачыў з машыны і пабег адчыняць вароты.

Валянцін затармазіў ля самага парога. Пануль ён з вядром і ануцаю ў руцэ выціраў машыну, маці з Ірына паставілі на стол ежу, хоць толькі што былі за сталом — гасцявалі ў мацерымага брата.

У хатце і бацька і маці ажывіліся, весела затупалі, і Валянцін аж смешна было ўспомніць, як прыціхла сядзелі яны ў машыне. Ён адчуваў, што бацькі рады і яму і Ірыне.

Валянцін нібы памаладзеў за апошнія гады, быў стройны, з чыстым хударлявым тварам. А Іра раздэбрэла, раздалася.

— Што ж гэта мы, бацька, з-за стала зноў за стол?

— У гасцяк добра, а дома яшчэ лепш. Ты ж там і губ не памачыў.

Пасля першай чаркі ў Валянціна закружылася ў галаве, і ён, як мог, налягаў на нісільны агуркі.

— Добра б было, каб і Воваціку з сабою ўзялі, — уздыхнула маці.

— Каб не ў лагеры, узялі б, — адказала Ірына.

— Што ж той лагер! Тут бы з хлопцамі выгуляўся на волі, — махнуў рукою бацька.

— А ты там не п'еш хоць? Нейкі ляданчы, як і быў. Ірына, бач, маладзец, — загаварыла да Валянціна маці.

— Не, слава богу. Бывае гады ў рады, — адказала за мужа Ірына. — Хіба ж ён язвеннік!

Валянцін налягаў на каўбасу, агуркі — у апошні час ён палюбіў добра, усмак з'есці — і думаў, каб не забыцца сказаць Ірыне ўзяць агуркоў з сабою.

стаўніцы, берагуць і многаць прыдабы яе даўнамогай і клопатам душэўны набытак — і тыя, хто дайшоў на вытворчасць, у навуку, і тыя, хто цяпер ужо сам выхоўвае дзіцей.

І пра тое, як многа значыць праца ў школе для самога настаўніка, які багачее яго душа ў штодзённых дацэннях з выхаванцамі...

Яўгенія Васільеўна ў кінафільме гаворыць мала, з дзецьмі ў класе мы не бачым (і шкада — хацелася б, вельмі хацелася б убачыць). Але нямногіх яе слоў — разважных і праніклівых, сказаных проста і сціпла, — дастаткова, каб адчуць у іх і глыбокую перакананасць, і ўнутранае гарэнне, каб у голасе, паставе, абліччы выявіўся прыгожы, душэўна прывабны чалавек.

У нарысе Ігара Хадановіча было: «Чалавек з маёй біяграфіяй... Напісаў гэтыя словы, і адразу стала крыху нілаватата: быццам паквапіўся на скарб, які належыць многім...» І вось пра Яўгенію Васільеўну гавораць яе былыя вучні. Размова нязмушаная, вольная — пра тое, што іх у гэты момант здымаюць, яны не ведалі. Згадваюць: дапамагла... адкрыла... акрыліла... пакінула незабыўны след у душы... на ўсё жыццё.

Выдатнае месца ў фільме — урок і расказ маладой настаўніцы Таццяны Русаковай. Сельская настаўніца на пачатку педагогічнай дзейнасці (у вёсцы, дарэчы, пачынала настаўніцаць і Яўгенія Васільеўна) — як

бліскача ўмее яна валодаць класам, знаходзіць сцяжынку да сэрцаў дзяцей! Урок, нейкія пазуь ачмыслены заняткі. Паўне атмасфера вясёлага ажыўлення, узасмай захопленасці настаўніцы і вучняў. На нашых вачах адбываецца цуд арганічнага яднання падчас школьных заняткаў працы і радасці. Гдзе ўзбагачэнне дзіцячых душ і ўзыходжанне выхавачеля на новую ступень педагогічнага майстэрства. Прайдуць гады, і мабыць, многія з гэтых вучняў скажучы пра Таццяну Русакову, як скажаў Ігар Хадановіч пра сваю любімую настаўніцу: чалавек з майго жыцця.

А потым — буйным планам партрэт Ігара Хадановіча. У твары — уз-

нёсласць і чысціня, мэтамікнёнасць і парыванне. «Ігар Хадановіч загінуў, стаўшы на шляху хуліганства». Зноў гаворыць Яўгенія Васільеўна. Пра Ігара Хадановіча: «Гэта вельмі многа — Ігар у маім жыцці. Мне здаецца, што вось калі б нават мне захацелася некі змяніць сваё жыццё, зрабіць яго лягчэйшым, то я ўжо не маю права на гэта з-за Ігара». Пра сваіх вучняў: «Я заўсёды вельмі востра адчуваю, як многа яны ўнеслі ў маё жыццё. Мне хочацца ім дзякуй сказаць за тое, што яны былі маімі вучнямі...»

Гэта карціна лірычная. Ёсць у ёй паззія школьных будняў, сонечнага дзяцтва, асветленага характэрам шычых і чыстых пачуццяў. Здаецца,

адчувальна паказана, як гэта хораша расці, стаецца, разумець — жыць — побач з добрым дарадчыкам, выхавачелем, сапраўдным другом; і адначасова — як адказна быць выхавачелем, бацькам, вартым даверу, павагі, любові, якімі вучні плоцяць за гэты штодзённы клопат.

Гэта карціна і драматычная. Жыццё — не ідылія, выхаванне — таксама. Аўтары змаглі сказаць і пра гэта, не цураючыся суровай жыццёвай прозы.

Кінафільм зроблены стрымана і сціпла. Нішто не быццам не ацэнтуюцца, не вылучаюцца асобныя бачышчэ матэрыялы настаўніцкай работы. І

усё ж марыцца кіравацца аднаго аднаго галоўнага думка: быць настаўнікам, выхавачелем — справіла пачэсна і адказна, злучыць тэатр і справу — адно з вышэйшых наладзена прывапаніў.

Мне думецца, фільм рабілі людзі, якія любяць дзяцей і школу, добра разумеюць складанасць выхавання, рамантыку цяжкой і радаснай працы настаўніка. Аўтары, сказана ў фільме, удзячны Яўгенію Васільеўну Перавознай і ўсім, хто ўдзельнічаў у фільме. Хочацца сказаць дзякуй і самім аўтарам — сцэнарысту У. Машкову, рэжысёру У. Дзвінскому, апэратару Г. Лейбману.

В. БЕЧЫК.

СЯРОД ягоных твораў шмат інструментальнай музыкі: сімфанічнай, камернай, для народных ансамбляў. Драматургічнай напружанасцю вабіць да сёбе многія старонкі опернай творчасці гэтага кампазітара. Але найбольш ярка праяўляе свой талент Дзмітрый Лукас там, дзе пануе яго п'явучая муза. Сапраўды, вакальная музыка сваім багаццем, транічнай чуласцю да магчымасцей чалавечага голасу прымушае забыць, што яе аўтар часам недастаткова вынаходлівы ў галіне гармоніі і інструментальнай поліфаніі і акампанементу. Так, меладычная чуласць Д. Лукаса, яго адчуванне пеўчай прыроды музычнага мастацтва выдатныя. Тут яму не здраджвае мастацкі густ, дапамагае апора на народны мелас. Нагадаю такія хоры кампазітара, як «Узняўся сонца яснае» (словы А. Русака), «У садочку май» (словы М. Танка), «У цёмным лесе гаманіла» (словы народныя). Калі не ведаць, што музыка гэтага напісана кампазітарам, дык не

было б нават сумнеяцца, што адбылася сустрэча з ірымі ўзорамі народнай творчасці — настолькі паглыбіўся аўтар у музычную мову свайго народа. І як добра кладзецца ў гэтых хорах аўтарская мелодыя на паэтычны радзі, як зручна іх вымаўляць: быццам льюцца словы самі...

Уменне праспяваць слова, зліць яго ў адно з музыкай — якасць

М. Тройцай па Я. Коласе), у рамансах «Як у лесе расцвіталі» (словы Я. Купалы), «Хай кажуць мне» (словы М. Машары), «Сіпчыка» (словы М. Клокавай), «Сюзанэ» (словы Э. Агняцвет). Менавіта такая чуласць да паэтычнага тэксту і падтэксту дапамагла Д. Лукасу ў оперы стварыць цікавы і пераканаўчы музычны характарысты-

смуток і непакой, душэўны боль і трагізм безвыходнасці, радасць уснаўлення жыцця і святло вясновых настрояў.

дахопай. Тут і недастатковае развіццё лейтэму, некаторыя статычнасць масавых сценаў, недахоп маляўнічасці ў аркестраўцы і г. д.

пішу я»), безумоўна, належыць да лепшых старонак беларускай опернай музыкі. Кампазітарам створаны цікавыя вобразы здрадніцы Марыі Грыгатовіч, жонкі Кастуся Каліноўскага Вольгі, хоры каліноўцаў (асабліва — «Хопіць гнуцца ад болю і гора»); вынаходліва напісана мазурка, што гучыць на бале ў Мураўёва.

Можна прывесці і іншыя змястоўныя і цікавыя па ўвасабленні фрагменты з «Кастуся Каліноўскага», якія гавораць, што опера мае права на сцэнічнае жыццё і пры адпаведнай працы тэатра з аўтарам стала б здабыткам нацыянальнага рэпертуару...

Заслужаны дзеяч мастацтваў БССР Дзмітрый Аляксандравіч Лукас — аўтар яркага музычнага афармлення драматычных спектакляў «Капстанцін Заслонаў» і «Піскавая шляхта», кіннафільмаў «Несцерка», «Дзеці партызанаў» і іншых. Сёння, калі мы адзначаем 60-годдзе з дня яго нараджэння, хочацца пажадаць кампазітару новых яркіх твораў.

І. ІНІЧ.

ПЯВУЧЫ ТАЛЕНТ

ДА 60-ГОДДЗЯ ЗАСЛУЖАНАГА ДЗЕЯЧА МАСТАЦТВАУ БССР КАМПАЗІТАРА Дзмітрыя ЛУКАСА

характэрная для ўсёй вакальнай творчасці Д. Лукаса, для ўсёй — не толькі для харавой. Ён таксама ж па-май-стэрску зытаваў паэтычную страфу і ўласную мелодыю, напрыклад, у песні для дзяцей «Наша мама — дэпутат» (словы Э. Агняцвет), у вакальным цыкле «Мелодыі» (словы Лесі Украіні), у радыёоперы «Рак-вусач» (лібрэта

кі Карася-падхаліма, Шчупака-старасты, Качачкі, Чаротаў і да таго падобных, незвычайных для опернага мастацтва персанажаў.

Гэтая ж чуласць да слова садзейнічала таму, што ў вакальным цыкле «Мелодыі» кампазітар ярка, вельмі уражліва і беражліва, шматбакова раскрыв унутраны свет перакіраванай лірычнай геральдыцы твора, раскрыў яе

Буйнейшым творам Д. Лукаса з'яўляецца яго опера «Кастусь Каліноўскі» (лібрэта М. Клімковіча), якая ў свой час выклікала шмат спрэчак, менавіта рэдакцыя і, на жаль, беспадстаўна звільна з рэпертуару нашага тэатра оперы і балета. Ніхто не сумняваецца ў тым, што адна з першых беларускіх опер на гістарычную тэму не пазбылена не-

Але нельга не адзначыць ярасць, уражлівасць, з якой увасаблены цэнтральны герой твора — вялікі сын беларускага народа Кастусь Каліноўскі. Яго лірыка — эпічная арыя з першай дзеі («Вось яна ляжыць перада мной, мая вялікая Айчына») і драматычны маналог у турме пры напісанні п'сьма-звароту да беларускага народа («З шыбеніцы

ГЭТЫ ЦУДОЎНЫ ДЗІЦЯЧЫ СВЕТ...

Мастацкая творчасць дзяцей заўсёды ўражае сваёй нечаканасцю, своеасаблівым бачаннем свету. Гэта яшчэ раз пацвердзіла выстаўка выяўленчага і прыкладнага мастацтва дзяцей, якая адкрылася ў Мінскім гарадскім інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. Тут экспануецца больш чым чатырыста малюнкаў, аquareляў, вырабаў з керамікі, саломкі, дрэва.

Цікавыя творы прадстаўлілі на выстаўку вучні сталічных сярэдніх школ №№ 2, 19, 61, 62, 74 і іншых. Сярод іх можна ўбачыць работы, прысвечаныя партыі, рэвалюцыі,

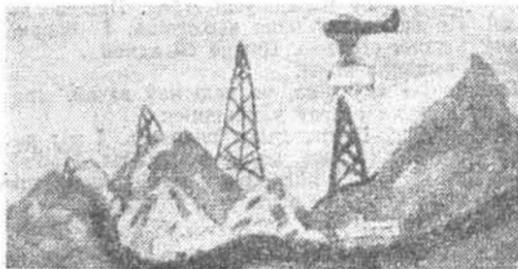
пейзажныя замалёўкі, аўтапартрэты юных мастакоў.

На выстаўцы заўсёды шмат наведвальнікаў.

Вось уважліва разглядаюць экспанаты вучні Рэчыцкай васьмігадовай школы Пухавіцкага раёна, якія прыехалі ў Мінск на экскурсію. Падоўгу затрымліваюцца яны ля малюнкаў Олі Маславай («Будзёнавец»), Ігара Турава («Пайшла нафта»), Олі Бурнашовай («Дождж»), якія вы бачыце на здымках.

В. КАПЦІЛОВІЧ.

Фота П. НІКІШІНА.

П'явучая паверка

Галіна
КАРЖАНЕЎСКАЯ

ПРЫВІТАННЕ

Як лён, як выспелае зерне,
Любілі слова мужыкі,
Звініць, бы хваля, «Заазер'е»,
Гучыць ласкава «Верабікі».

Чарніцам — назвай ганарыцца.
Начамі — шапацець шашы.
І нам з табой не надзівіцца
Пяшчоце простае душы.

Забыць не хочам і не зможам
Гасціннай Віцебшчыны дол.

Жыве далёкае Замошша,
Як сотні вёсчак і сёл.

Іх назвы песцілі сяляне
З сівых пакутлівых часоў.
Іх назвы — гасцю прывітанне,
Як хлеб і соль, як хлеб і соль...

«Дожджык, дожджык,
секані!..»

Танцавалі прамяні,
Танцавалі босы ногі,
І чубы і белы пыл.

Праляталі над дарогай
Стрэлы ластаўчыных крыл.
А пасля — маланак стрэлы...

«Дожджык, дожджык,
секані!..»

Як чарніца, хмара спела
Над зялёнай цішай ніў.

І кірпатыя паэты
Гаманлівай чарадой
У прапыленага лета

Раптам выпрасілі дождж.
Танцавалі кроплі ў жменях,
Заглушалі струмяні

Жартаўлівае прашэнне:
«Дожджык, дожджык,
секані!..»

Мікола ЧАРНЯЎСКІ

КЛОПАТ

Я на неба паглядаю часта.
І гляджу ўпершыню нібыта
На чародкі хмарак купчастых,
Што пльвучы
У бяздонні блакітным.

Я на сонца гляджу,
На зоры,
Я на ранак гляджу празрысты.

Я на ціхі гляджу адвечорак
І на тысячы промняў чыстых,
Што зямлю спавіваюць

п'яшчотна,
Што раслінку цягнуць угору...
Любаваўся Сажом

паўнаводным
І дрымучым цяністым борам.

Я чакаю ў сухмень
навальніцы —

Я таксама гляджу на неба:
Будзе дождж,
Каб зямлі напіцца,
Каб шырэй
Нашым рэкам разліцца,
І каб жыту
Буйней каласіцца,
І расе
На лістах серабрыцца, —
Каб з палёгкаю дыхала глеба...

Упала воблака туману
На парыжэлую траву.
У восеньскі настылы ранак
Не йду, здаецца, а пльву.

Бы ў хвалях возера — далоні,
І прысмак пырскаў — на губах,
Куды ж ад берагу адгоніць?..

Нібы вясла —
Рукі узмах.

...І выплываеш...

Дзень асенні
Ад першых промняў прыкуруй,
У хмарную густую пену

Нырае сумнае: кур-лы!..

«ВО СЛАВУ РОДИНЫ» — адна са старэйшых газет Узброеных Сіл СССР. Яе першы нумар выйшаў у свет 22 чэрвеня 1921 года. Тады яна з'яўлялася органам Рэўнасавета Заходняга фронту і выходзіла пад назвай «Красноармейская правда». У далейшым увесць яе паўваковы шлях быў цесна звязаны з жыццём і баявой дзейнасцю войск Заходняга і 3-га Беларускага фронтоў, Чырванасцяжнай Беларускай вайскавай групы.

З першых дзён свайго існавання газета жыла інтарэсамі народа і яго арміі. Яна шырока асвятляла баявую дзейнасць, жыццё і вучобу войск, работу партыйных і наёмных моўскіх арганізацый, дапамагаючы камандзірам і палітработнікам у палітычным, ваенным і культурным выхаванні асабовага складу.

У суровыя дні Вялікай Айчыннай вайны «Красноармейская правда» кілакала савецкіх воінаў баялісна граміць акупацый, якія ўварваліся на нашу свяцітую зямлю.

На старонках газеты шырока асвятляўся, у прыватнасці, баявы вопыт воінаў 100-й стралковай дывізіі, якія на подступах да Мінска бутэлькамі з гаручай сумессю і гранатамі знішчылі дзесяткі варожых танкаў.

У час бітвы пад Масквой з расіама аб сваім вопыце ў газеце выступалі знічальнікі варожых танкаў і самалётаў, воіны ўсіх баявых спецыяльнасцей. «Красноармейская правда» пісала аб высокім ратным подзвігу герояў-панфілаўцаў, аб беспрывікладнай адвазе і мужнасці воінаў Даватара, танкістаў Каткова. Разам з войскамі 3-га Беларускага фронту газета ўдзельнічала ў вызваленні ад акупантаў нашай рэспублікі.

«Красноармейская правда» з гонарам вытрымала баявы экзамен. Увесць асабовы склад рэдакцыі, друкарні і выдавецтва быў узнагароджаны ордэнамі і медалямі.

Пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны газета, якая атрымала новую назву — «Во славу Родины» — заклікае воінаў настолькі ўдасканалваць паліваю вывучку, вучыцца ва ўмовах,

максімальна набліжаных да баявых. Многа месца на яе старонках адводзіцца абавуленню фронтоваго вопыту, папулярнасці геранічных подзвігаў.

Разам з войскамі агурагі калектыву «Во славу Родины» трымаў экзамен на баявую сталасць на буйных вучэньнях «Дзिएр» увосень 1967 года, а пазней на вучэньнях тылу «Неман» і асабліва на вайсковых мапеўрах «Дзвіна».

Цяпер газета разгарнула вялікую работу па прапагандзе і раздумчэнні

ноармейскай правды». У нашы дні п'яма Аляксей Максімавіч выказаў свае нажаданні:

«Маладымі літаратарам — чырвоным байцам жадаю не стамляцца вучыцца».

Заўсёды вучыцца, усё ведаць! Чым больш знаеш, тым мацнейшым станеш. І трэба вельмі цвёрда памятаць: у будучых бітвах чырвоны баец павінен дзейнічаць не толькі куляй, штыком, саблём, а і сваім рэвалюцыйным словам рабочага, які здолеў стаць гаспада-

манаў. В. Кажэўнікаў, М. Матусоўскі, М. Слабадской, І. Арамідзеў, Л. Прохна і іншыя паэты і празаікі. Вядомая кніга пра байца «Васіль Цёркін» А. Твардоўскага пачала сваё пераможнае шасце ў савецкай літаратуры са старонак «Красноармейскай правды».

І ў апошнія гады газета перыядычна знаёміць чытачоў з новымі літаратурнымі творами савецкіх пісьменнікаў, перш за ўсё беларускіх. «Во славу Родины» друкавала вершы, аповяданні, раздзелы з аповесцей П. Броўкі, М. Танка, І. Шамякіна, П. Панчанкі, М. Ткачова, А. Кулакоўскага, І. Мележа, І. Пташнікава, П. Прыходзькі, А. Ставера, Б. Спрычана і многіх іншых. М. Калачынскі, П. Дудо, П. Харкоў, Г. Папоў, М. Яромункін самі працавалі ў рэдакцыі «Во славу Родины».

Пісьменнікі Беларусі аказваюць вялікую дапамогу літаратурным аб'яднанням ваенскіх гарызонаў, асабліва літаб'яднання пры рэдакцыі «Во славу Родины». Газета перыядычна публікуе нататкі, справаздачы аб чытацкіх канферэнцыях, сустрэчах з пісьменнікамі, рэцэнзіі на кнігі выдавецтва «Беларусь».

Увайшла ў практыку публікацыя літаратурных старонак «Пісьменнікі Беларусі — воінам ЧВВА», «У нас у гэтых часопісах «Неман», «У нас у гэтых часопісах «Польмя». У прародадзень 53-й гадавіны Савецкай Арміі газета надрукавала разварот «Дзеячы літаратуры і мастацтва Беларусі — воінам ЧВВА». Толькі за апошнія гады ў газеце былі надрукаваны нарысы пра К. Крапіва, А. Кулашова, М. Танка, І. Шамякіна, М. Аляксеева.

Газета «Во славу Родины» пад пастаянным кіраўніцтвам Ваеннага савета і Палітычнага ўпраўлення ЧВВА ўносіць свой уклад у справу выхавання воінаў у духу савецкага патрыятызму, пралетарскага інтэрнацыяналізму, у духу высокай пільнасці і баявой гатоўнасці.

Падпалкоўнік
І. АЛЯКСАНАЎ,
начальнік аддзела
культуры і быту
рэдакцыі газеты «Во
славу Родины».

У БАЯВЫМ СТРАІ

ГАЗЕЦЕ ЧВВА «ВО СЛАВУ РОДИНЫ» — 50 гадоў

гістарычных ранішняў XXIV з'езда КПСС.

Адной са слаўных традыцый, якая падтрымліваецца з першых гадоў існавання газеты, з'яўляецца прапаганда лепшых твораў савецкай літаратуры, цесная сувязь з беларускімі пісьменнікамі, творчая дапамога пачынаючым армейскім паэтам і празаікам.

Рэдакцыя шырока прадастаўляе свае старонкі для публікацыі вершаў, аповяданняў, аповесцей пісьменнікаў Савецкай Беларусі. Яшчэ ў 1922 годзе газета па сутнасці дала першую пунцёўку ў літаратуру Кандрату Крапіве.

У пачатку 30-х гадоў, калі ў Германіі ўсё больш нахабна стаў узнімаць галаву фашызм, у радзе нашых ваенных акруг былі створаны літаратурныя аб'яднанні, а ў Маскве — Усесаюзнае літаратурнае аб'яднанне Чырвонай Арміі і Флоту — ЛАЧАФ (адапн з яго арганізатараў — Я. Купала). Такое літаб'яднанне (БелЛАЧАФ) было створана і ў Беларусі, у БВА. Яно ставіла сваёй мэтай — мастацкім словам даламагчы справе абароны СССР.

Члены літаб'яднання БВА звярнуліся з п'ямом да Максіма Горкага — ганаровага старшыні ЛАЧАФа. Адказ вялікага пралетарскага пісьменніка быў надрукаваны 19 студзеня 1931 года ў «Крас-

ном усёй краіны і з дня ў дзень упрыгожвае яе сваёй працай свабоднага чалавека».

Пажаданне Максіма Горкага акрыліла пісьменнікаў. У 1931 годзе Беларускае дзяржаўнае выдавецтва выпускае першы альманах БелЛАЧАФа, а ў 1932-м годзе пачынае выходзіць штомесячны літаратурна-мастацкі часопіс «Наготове». У яго рэдакцыю ўваходзілі А. Александровіч, К. Крапіва, І. Шапавалаў. У часопісе друкаваліся вершы Я. Купалы, М. Чарота, П. Броўкі, аповяданні Я. Скрыгана, драматычныя творы К. Чорнага, І. Гурскага і іншых аўтараў.

Многія пісьменнікі актыўна супрацоўнічалі ў «Красноармейскай правде». У гэтыя гады газета публікуе паведамленні аб стварэнні і рабоце літаратурных гурткоў у часцах акруг, друкую таксама вершы і аповяданні пачынаючых армейскіх паэтаў і празаікаў.

У першы ж дзень Вялікай Айчыннай вайны ў рэдакцыю «Красноармейскай правды» прыбылі на службу К. Крапіва, І. Гурскі, М. Лынькоў, Я. Гердовіч. На старонках газеты ў гады вайны ўбачылі свет многія літаратурныя матэрыялы: напружаны суровым дыханнем баёў. Іх аўтарамі былі Ул. Стаўскі, Я. Вароб'ёў, А. Суркоў, К. Сі-

КОНКУРС НА АДНААКТОВЫЯ П'ЕСЫ

Міністэрства культуры БССР і Саюз пісьменнікаў БССР аб'явілі Рэспубліканскі конкурс на аднаактовыя п'есы, прысвечаныя актуальным тэмам сучаснасці — непарушны саюз рабочага класа і налгаснага сялянства, высокае маральнае аблічча савецкіх працаўнікоў, дружба народаў і сацыялістычны інтэрнацыяналізм, барацьба супраць рэакцыйнай буржуазнай ідэалогіі і палітыкі імперыялізму. Зацверджана журы на чале з намеснікам міністра культуры БССР Ю. М. Міхневічам.

На конкурсе прадстаўляюцца аднаактовыя п'есы, якія нідзе не публікаваліся і не выконваліся.

Тэкст п'есы, надрукаваны на машыніцы, прадстаўляецца ў трох экзэмплярах у журы конкурсу да 1 кастрычніка 1971 г. на беларускай або рускай мовах.

Руканісы падаюцца пад дэвізам з дадаткам запячатанага кшталта, у якім змешчана прозвішча, імя і імя па бацьку аўтара з укаваннем прафесіі, месца работы, вяду.

Усе матэрыялы накіроўваюцца па адрасе: г. Мінск, Дом урада, Міністэрства культуры БССР, з памятнай «Конкурс на аднаактовыя п'есы».

За лепшы аднаактовы п'есы ўстаўляюцца наступныя прэміі:

Першая прэмія — адна — 700 рублёў.
Другая прэмія — адна — 500 рублёў.
Трэцяя прэмія — тры — па 300 рублёў.
Заахоўвалныя прэміі — тры — па 100 рублёў.

Прэміраваныя п'есы набываюцца Міністэрствам культуры БССР.

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ

ІНСТЫТУТ

АБ'ЯУЛЯЕ ПРЫЁМ НА 1971—1972

НАВУЧАЛЬНЫ ГОД

на завочнае аддзяленне па спецыяльнасці ТЭАТРАЗНАУСТВА

Прыёмныя экзамены — па спецыяльнасці (рэцэнзія на спектакль або п'есу; суб'ядванне на гісторыі тэатра), гісторыі СССР, беларускай мовы і літаратуры (сачыненне і вусна) або рускай мовы і літаратуры (сачыненне і вусна).

Прыём дакументаў да 10 ліпеня 1971 г. Экзамены з 11 па 25 ліпеня 1971 г.

У НАРОДНЫХ ТЭАТРАХ

І ПАКАЦІЎСЯ «КАЛАБОК»...

З АЙЗДРОСНЫ лёс драматургі Андрэя Макаёнка: нядаўна з творчай майстэрні выкаціўся «Калабок» — п'еса, якая замацавалася ў літаратуры пад назвай «Трыбунал», а сёння ідуць спектаклі па гэтай п'есе на прафесійнай сцэне і ў аматарскіх калектывах: Народны тэатр Маладзечанскага вытворчага мзблевага аб'яднання таксама паказаў прэм'еру па ёй.

Змест трагікамедыі «Трыбунал» зусім просты. У дні фашыскай акупацыі вясковы пастух і балагур Цярэшка Калабок на сялянскім сходзе па ўласнай ініцыятыве даў згоду служыць немцам. Яго прызначылі старастам. Спраўдны бунт узгарэў у сям'і Цярэшкі. Яго сын, дачкі і нявестка зненавідзелі здрадніка. Горай, што Цярэшка заўсёды быў пад абдасам у сваёй жонкі Паліны. Цяпер жа яна наладжвае яму спраўдную экзекуцыю. Даходзіць да таго, што Цярэшку звязваюць вярхоўкай, кладуць у мяшок і збіраюцца ўтапіць у сажалцы. У сям'і трагедыя. Сын Валодзя

не вытрымлівае абразы, ідзе ў нямецкае камендатуру і падрывае яе разам з сабою. Нарэшце усё высвятляецца: Цярэшка пайшоў служыць немцам па заданні партызан...

Здавалася б, сітуацыя ясная, вобразы зразумелыя, сцэнічныя палажэнні выгрышныя; толькі вывучы тэкст, раскінь мізансцэны ды іграй вяселей — поспех забяспечаны. Але гэта зусім не так. Нескладанасць п'есы — толькі знешняя, падманлівая. Таму і хацелася б, выкарыстоўваючы здабыткі і пралёкі народнага тэатра маладзечанцаў, пагаварыць аб п'есе з аматарамі, якія ўключылі ў рэпертуар гэты твор.

Думаецца, самае галоўнае, аб чым павінны памятаць самадзейныя артысты, гэта тое, што ўсе сцэнічныя падзеі і неверагоднасці «Трыбунала» трэба ўспрымаць з глыбокай верай у іх нявыдуманасць. Аб гэтым крыху забыліся маладзеч-

чанцы (рэжысёр М. Васілеўскі) не прынялі падзеі п'есы блізка да сэрца, твор не ўзрушыў іх. І гэта адразу заўважае глядач. Адсюль штучнасць усяго таго, што адбываецца на сцэне. Традыцыйна вострыя сітуацыі, зніжае камедыянасць. Артысты іграюць фарс, а не трагікамедыю — жанр, які вымагае асаблівага майстэрства і адрэжысуры, і ад выканаўцаў.

Возьмем адну з цэнтральных роліў спектакля — Паліну, жонку Калабка (Г. Агеева). У выканаўцы ёсць усё дадзенае, каб сыграць такую жанчыну. Аднак самадзейная артыстка чамусьці непакоіцца, што глядач ёй не паверыць, і залішне «націскае» на тэкст, мітусіцца. А куды лепш было б даверыцца аўтару, каб Паліна павярнула ў страшную для яе вестку — муж стаў здраднікам. Так нарадзілася б тая ўладарнасць, тэмперамент, інтанацыйная разнастайнасць, якія

Г. Агеева пакуль што спрабуе сыграць.

Кожны член сям'і Калабка — савецкі патрыёт, і важна прасачыць, як рэагуюць на ўчынак бацькі дачкі Галі і Зіна, сын Валодзя і нявестка Надзя. Гнеў іх можа быць і на аднолькава высокім напале, але праўленне — рознае. Характар Галі (Л. Мячкоўская) хочацца бачыць больш баявым і рэзкім (і ў дзяцінстве ёй ад бацькі больш за ўсё папругі даставалася), але выканаўца быццам не ведае сваёй герані і паводзіць сябе на сцэне так, нібыта тое пачуццё яе не датычыцца... Больш удала, здаецца, трапляе ў тон ролі М. Міцкевіч (Зіна), хаця ёй таксама нельга іграць толькі адну фарбу — жаль да бацькі. Пакуль не знайшоў сабе ў спектаклі Ю. Грын. Роль Валодзі — адна з адказнейшых і, будзем шчырымі, з найцяжэйшых. Тут трэба апраўдаць цудоўны душэўны партыюнак, зрабіць яго лагін-

ным, жыццёва дакладным. На жаль, самадзейныя артысты іграюць не свае адносіны да факта, а сцэнічную сітуацыю, камедыійны і трагедыійны становішчы.

Роль Калабка калектыву даручыў артысту народнага тэатра В. Агееву. Выбар, як кажуць, беспаспяхоўны. Выканаўца — чалавек здольны, тэмпераментны. Іграе шчыра, стварае цікавы вобраз хітраватага, праставатага чалавека з народа. Артысту даводзіцца трымацца агульнага малюнка спектакля, але за рамкі яго яму так і хочацца вырывацца.

Рэжысёру М. Васілеўскаму трэба было больш удумліва і сур'ёзна ставіць задачы перад акцэрамі, будоваць мізансцэны, якія пакуль што даволі-такі статычныя і не нясуць ніякай сэнсавай нагрукі. Напрыклад, у сцэне прыходу ў дом

Цярэшкі нямецкага каманданта (А. Семашкевіч) і начальніка паліцыі Сырадзева (Ю. Высоцкі) ўсе выстрайваюцца на адной лініі і гавораць. Падзеі не абыграваюцца. Сям'я стаіць пз стойцы «смірна». Калабок паддаваўся рэжысёрам спіноно да гледача. Традыцыйна сэнс вельмі важная для ўсёй п'есы сцэна.

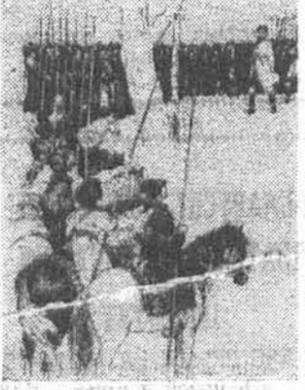
Вельмі б хацелася, каб з моваю п'есы выканаўцы абыходзіліся натуральна, як са сваёю роднаю моваю, тады б у натуральнай плыні гаворкі кожнае слова заняло сваё месца.

Спектакль «Трыбунал» у народным тэатры Маладзечна мае шэраг недахопаў, але работа над спектаклем працягваецца...

Памылкі першых пастановак маладзечанцаў карысна ўлічыць усім самадзейным драматычным калектывам, якія бяруцца сёння за гэты цікавы твор.

С. ПЯТРОВІЧ,
кандыдат мастацтвазнаўства.

МЯСНЫЯ
КНІЖНАЯ
ГРАФІКА

Малюні мастака І. Давідовіча да кнігі Аляксандра Якімовіча «Кастусь Каліноўскі», якія выхадзіць у выдавецтве «Беларусь».

МЫ ВЕДАЕМ і памятаем: каля пяці мільянаў савецкіх грамадзян было вывезена гітлераўцамі ў Нямеччыну на прымусовую працу. Яны ў самай поўнай меры зведалі жахі фашысцкага рэжыму, пакуты вайны і сярод іх ці не самыя балючыя — пакуты нявольніка, раба. Для іпсігіх, магчыма, якраз там і тады раскрыўся ва ўсёй глыбіні і значнасці змест такіх слоў, як Радзіма, сацыялізм, свабода.

Людзі гэтыя не скарыліся лёсу. Пратаколы гестапаўскіх допытаў, драпіны-надпісы на сценах казематаў, перададзеныя на волю запіскі асуджаных на смерць данеслі да нас звесткі пра факты здзіўляючага гераізму тысяч і тысяч нашых суайчыннікаў — салдат і афіцэраў, юнакоў і дзяўчат, камуністаў і беспартыйных. Пазбаўлены элементарных чалавечых правоў і ўмоў для існавання, гэтыя людзі засталіся верныя свайму грамадзянскаму абавязку, радзіме і народу, збераглі да канца пацудзе ўласнай годнасці і сваё сумленне. І для пісьменніка, які хоча паказаць мужнасць і патрыятызм савецкіх людзей у гады вайны, вырашыць на гэтым матэрыяле складаныя сацыяльна-філасофскія, псіхалагічныя і маральна-этычныя праблемы, адкрываецца шырокае поле для мастацкага асэнсавання жыцця. Менавіта да такога матэрыялу звярнуўся Барыс Сачанка ў новым зборніку «Аксана».

Спачатку скажам пра аповесць, якая дала назву кніжцы. Гэта аповесць пра тое, як няўдала спынілася падрыхтоўка да ўдэкаў з нямецкай няволі трох сумленных людзей — беларускага высокага хлапчука Панаса, дзяўчыны з Украіны Аксаны і французка Мішэля.

Перад намі «мірны», за Барыс Сачанка, «Аксана». Аповесць, апаўданаі. Выдавецтва «Беларусь», 1971.

штатны куток мяшчанска-бюргерскай Нямеччыны — вёска, панскія фермы, дзе працуюць прывезеныя з ўсіх канцоў Еўропы парабкі-нявольнікі. Кожны дзень над будынінамі ферм устае кудлатае, на-вяснаму вяселае сонца, у блакітным небе плывуць беларудыя, лёгкія, як пух, хмаркі, паабпал дарог выстраіліся фруктовыя дрэвы, грае залатымі промянямі возера-люстэрка ў вянку вербалозаў... Але і ў гэтым «мірным», прычэсаным і падтрыманым на нямецкі густ і з нямецкай акуратнасцю кутку гінуць людзі і іх лепшыя надзеі, няма месца звычайнай чалавечай спагадзе. Пакачала Аксана палоннага французка Мішэля — абое маладыя, — ды аказваецца — кахаць ён не дазволена. «Вы палонныя, вас прывезлі сюды працаваць, працаваць... Зразумела?» — растлумачыла што да чаго разгневаная фрау Эльза і адправіла Мішэля зноў туды, адкуль яго ўзяла, — за калючы дрот. Прыехаў з фронту Ганс — гаспадынін сын і заявіў «сваё права» на Аксану. А калі аднойчы Аксана ілювоўла патаемна на яго партрэт, раз'юшаная фрау ледзь не звар'яцела: «На калені! На калені, паршывая свіння! Маліся перад ім, як перад богам! Вы ўсе, цэлыя мільёны вас аднаго пазноўця яго не варты!» І Аксана вымушана была ўпасці на калені, маліцца. «Хочь зроду на каленях ніколі не стаяла, ні перад ім не малілася».

Ад старонкі да старонкі пісьменнік паказвае, чым былі нямецкая катарга для тысяч вясковых дзяўчат — пават тых, якія не знаходзіліся ў лагерах і карысталіся адноснай свабодай. У гэтым сэнсе «Аксана» — твор не толькі патрэбны, але і актуальны. Бо на Захадзе ў спрабах аб'ядлаць фашызм дагавараюцца да прамога здзеку з гістарычнай праўды. Маўляў, мільёны савецкіх лю-

дзеі, вывезеных у Нямеччыну, былі выратаваны «ад большавізму», ад пакут вайны, голаду і фронту, больш таго — далучаны да культуры (!), яны павінны быць проста ўдзячны сваім «апекунам»!.. Б. Сачанка выкрывае ў сваім творы гэтую бессаромную хлусню.

Праўда, часам хочацца пацуду ад пісьменніка больш суровую і бязлітасную крытыку ўсіх гэтых надзьмутых і жорсткіх «фрау» і «баўраў», што палечылі душы людзей, вышкікалі з палонных і паланянак, як прэсам, не толькі салены пот, але і слёзы і кроў; хочацца больш канкрэтна — праз дэталі, побыт, псіхалогію герояў — адчуць тую жудасную атмасферу, якую стварылі фашысты для ішчаземных рабочых. Бо, трэба прызнацца, фізічныя і маральныя пакуты, якія выпалі на долю Аксаны і Панаса, падаюцца ў аповесці часцей апасродкавана, у пераназе, вобразы ворагаў праходзяць быццам стараной, паказаны цьмяна. Затое на першы план выступаюць любоўныя калізіі, атрыбуты нейкай саладківа-сусальнай белетрыстыкі.

Можна зразумець аўтара: ён хацеў паказаць галоўных герояў — Аксану і Панаса — у натуральнай для іх, маладых, лірыка-любоўнай стыліі, праз звычайныя і так зразумелыя кожнаму душэўныя парывы раскрыць іх юначую непасрэднасць: унутраную чысціню і прыгажосць, каб тым самым па законах мастацкага кантрасту — каханне і няволя, любоў і смерць — падкрэсліць несумяшчальнасць фашызму з чалавечнасцю. Але відочна і тое, што для рэалізацыі гэтай задумкі

трэба было, зыходзячы з агульнага кантэксту і наларыту аповесці і жыццёвай першаасновы, пашукаць больш удалы мастацкі прыём, іншыя словы.

Аповесць чытаецца з цікавасцю, але, на жаль, напісана яна няроўна і, думаецца, не ў поўную сілу. Ад аўтара «Апошніх і першых» можна патрабаваць больш глыбокага пранікнення ў тэм, большай насычанасці творчых, непасрэдных жыццёвых назіранняў і дэталімі і — будзем шчырымі да канца — большай адназначнасці за без-

ДАЛЁКА АД

дакорнасць ідэяна-мастацкіх крытэрыяў.

Не ўдаючыся ў падрабязнасці зместу і формы, разгледзім галоўнае — характары дзеючых асоб.

Нягледзячы на тое, што ў аповесці ўсяго некалькіх персанажаў, іх мастацкай характарыстыцы бракуе паўнаты і выразнасці. Так, пра Мішэля чытач ведае толькі са слоў Аксаны, ды і то вельмі мала: музыка, да вайны іграў у парыжскім тэатры. Траніў у палон. Аднойчы яго ўзяла на ферму фрау Эльза, і тут ён пазнаёміўся і зблізіўся з Аксанай... Як жыўго чалавек, непасрэдна ў дзеянні, роздуме, учынях, за выключэннем некалькіх вызначных сцен, перададзеных у апавяданні Аксаны, чытач яго не бачыць. Такі рэтраспектыўны пераназ замест непасрэднага раскрыцця псіхалогіі і ўчынкаў герояў (апавяданне вядзецца ад першаасобы), інфармацыйнасць стылю там, дзе дарэчы быў бы сцэнічны паказ персанажаў, глыбокі псіхалагічны аналіз, вельмі шкідлівы аповесці, паслабляе яе ідэйны і эмацыянальны зарад.

НЕЗЛІЧОНЫЯ СКАРБЫ

ДАУНО ўжо мяне, як пісьменніка, цікавяць нашы народныя казкі. Здавалася, я іх больш-менш ведаю. Але калі я даведаўся з плана-праспекта шматтомнага акадэмічнага выдання беларускага фальклору, што на казкі пра жывёл прызначаецца асобны том, то дзіўна дзясць: ці хопіць жа матэрыялу?

І вось нядаўна, услед за томам сучасных савецкіх народных песень, выйшаў у свет і том казак пра жывёл. Матэрыялу хопіла! Цяпер я ўбачыў, што далёка не ўсе казкі, асабліва іх варыянты, былі мне вядомы, калі я працаваў над зборнікам «Каток — залаты лабок». Ды і як было ведаць пра іх, калі яны рассыпаны па дзесятках розных выданняў, запісваліся і друкаваліся з пачатку мінулага веку і беларускімі, і рускімі, і украінскімі, і чэшскімі фалькларыстамі. А вялікая колькасць народных казак наогул чакала сваёй чаргі на друкаванне ў архівах навуковых устаноў і прыватных асоб... Ды нават вядомыя зборнікі — Федароўскага, Сержпутоўскага — цяжка было дастаць.

Зараз жа перад намі амаль усе казкі, якія здаўна лічацца чыста дзіцячымі, і блізка да іх па сістэме вобразаў і асаблівасцях кампазіцыі чарадзейныя казкі. Назбіралася нямала — больш за сто восемдзесят. Вядома, з варыянтамі. Але што гэта за варыянты? Асобныя з іх чытаюцца як арыгінальныя творы з арыгінальнымі сюжэтамі на традыцыйнай канве. Бо адну і тую ж казку раска-

валі розныя казачнікі з розных мясцовасцей. Вядомую казку пра ваўка-дурня казачнікі з-пад Міра так і пачынае: «Шоў воўк з-пад Міра»... А калі кравец Змітрок добра аддубасіў яго сваёю палкаю-аршынам, мераючы яму камізэльку, пабіты воўк думае сабе: «Нашто мне была гэтая камізэлька, ды яшчэ ў два рады гузікі? Ці я ран? Ці я шляхціч?» Такого чыста мясцовага варыянта не знайдзеш у іншых казках пра таго ж ваўка-дурня.

Або возьмем казку «Зімоўна звяроў». Пачынаецца яна звычайна так: «Шоў бык лесам. Трапляецца яму баран. «Куды, бык, ідзеш?» — «Ад зімы лета шукаю» і г. д. А ў знойдзеным мною варыянце — пачатак зусім іншы, з добрай лагічнай матывіроўкай. Бык пасвіўся на лузе. Убачыў каля рэчкі туман і падумаў, што гэта зямля і вада гараць... Задраў хвост і пабег ратавецца. Гэтую страшную вестку ён перадае і сустрачным, якія далучаюцца да ўцекача. Шкада, што гэты цікавы варыянт не трапіў у акадэмічны зборнік.

У сучасных умовах чарадзейныя казкі не нараджаюцца. Складаюцца бытавыя казкі або парадыйныя, з гатовымі вобразамі старых казак. Сучасны чалавек жыве іншымі ўяўленнямі. Усур'ез міфалогію ён успрымаць не можа. Грамадскія ўмовы, пры якіх узніклі старажытныя міфы, яны ісаў К. Маркс, ніколі не могуць паўтарацца зноў.

А што анувала нашага продка яшчэ якіх гадоў сто — дзвесце таму?

У хаце — дамавін, Дэд, Лада. У хляве — хляўнік (той жа дамавін, але жыве на стайні). У лазні — банны. У агародзе — жалезная баба з жалезнай

пугай. На гумке — гуменнік, оўнін, або асетнін. Гэта багі або духі добрыя, сярдэбныя, лны, калі з імі ладзіць, дапамагаюць чалавеку. А вось за сярдэбай жывуць іншыя — злыя багі і духі, з якімі цяжка зладзіць: у лесе — лесавік, у балочы — чэрці, у рацэ ці ў возеры — вадзічнікі, русалкі...

Нават розныя хзаробы — і тыя не што іншае, як пэўныя духі — жывыя, лютыя ворагі чалавек: Халера, Радзімец, Паралюц, Зюзя або Трасца, Сухотнік... Дадайце да іх яшчэ дэманічных істот — Долю, Гера, Злыдню... Нават сонца, месяц, пірун маюць свае хаты, дзцей.

Хрысціянства мала што змяніла ў першабытным мысленні нашых продкаў. Да старых багоў далучыліся новыя — з тымі ж якасцямі і звычкамі: бог ходзіць па зямлі, як любы чалавек, адным робіць добро, іншым, хто яму не дагадзіў, шкодзіць. Тое ж робяць і Міналай, Юрай...

Наогул, усё ваноў жывое, нават трава, нават вада. А дзін раз у год — у Купальскую ноч — нават дрэвы і жывыя істоты размаўляюць паміж сабою. І чалавек можа падслухаць іхнюю размову, шмат чаго даведацца з яе і стаць потым ведун — знахаром, ведзьмам. А калі яшчэ пашанцуе знайсці вогненную іветку папараці, якая цвіце ў гэтую ноч, дык адразу даведаецца, дзе знапаўны скарбы...

Цудоўны, чарадзейны свет акружаў нашага продка! Чалавек у гэтым свеце быў бездапаможны, як малое дзіця. Сапраўды гэта было дзіцтва чалавецтва. Але, з другога боку, гэты ж свет зрабіў чалавек арыгінальным творцам арыгінальным вобразным мысленнем. Вось чаму мы, свядомыя людзі XX стагоддзя, матэрыялісты, захапляемся фантазіяй старажытных казачнікаў. Вось чаму многія вядомыя пісьменнікі ўсіх народаў старанна вивучалі фальклор, карысталіся яго вобразамі, вучыліся ў народа і стваралі на аснове вуснай творчасці свае выдатныя творы.

Захапляючы іх, як свой найдаражэйшы скарб. Казкі — неўміручыя творы высокага мастацтва.

Захапляліся беларускімі казкамі і многія вядомыя вучоныя і фалькларысты розных славянскіх народаў. «Па жывасці і прыгажосці апавядання беларускіх казкі не менш сабе роўныя», — пісаў, напрыклад, украінскі фалькларыст С. В. Савчанка. І хто стаў бы аспрэчваць такую аданку!

Сярод беларускіх казачнікаў былі людзі вельмі здольныя. Вось пачатак казкі «Бортнік», расказанай палешуком Болбатам: «Было вельмі лагоднае надвор'е: вась так павядаў лязком — бы мёд Гэта ўжо якось па вясне, перад летам. Ведама, пагода харошая, сонечка ззяе, уночы прайшоў цёплы дожджык, зямля выкупалася, напілася вады — усё расце, бы на дражджах. Прылажы вуха к траве, так і чуваць, як яна расце. А кветкі цвітуць, бы жар гараць»...

Добры, паэтычны і рэалістычны малюнак, як у лепшым класічным творы. Усё тут сваё, народнае, нацыянальнае. Шкада, што мы яшчэ мала ведаем і слаба папулярызуюем творчасць такіх майстроў-казачнікаў, як Рэдын, Аземша, Болбат. А яны заслужваюць вялікай пашаны, гэтыя сапраўдныя народныя пісьменнікі! Захапляючыся талентам гэтых казачнікаў, А. Сержпутоўскі пісаў у прадмове да свайго першага зборніка (1911): «У іншых умовах, магчыма, яны сталі б нацыянальнай гордасцю». Прышоў час, і яны сапраўды ста-

новяцца нашай нацыянальнай гордасцю.

А які багаты змест казак!

Пазнаёміўшыся з рускімі і беларускімі казкамі са зборнікаў Дабравольскага і Анучкова, Ленін, як сведчыць Бонч-Бруевіч, сказаў:

— Які цікавы матэрыял. Я бегла перагледзеў гэтыя кніжкі, але бачу, што не хапае, відаць, рук ці жадання ўсё гэта абатульніць, усё гэта перагледзець пад сацыяльна-палітычным пунктам гледжання, на гэтым жа матэрыяле можна было б напісаць вельмі добрае даследаванне аб спадзяваннях і чаканнях народных.

І вось нарэшце дайшлі рукі ў нашых вучоных фалькларыстаў і да народнай творчасці.

Том, пра які ідзе гаворка, складзены фалькларыстам К. Набавікавым. Яму ж належыць і ўступны артыкул, у якім коратка расказана пра беларускія народныя казкі — пра гісторыю іх збірання і вивучэння, змест, нацыянальны асаблівасці і мастацкія вартасці. Артыкул досыць зместоўны. Эрudyцыя аўтара ў гэтых пытаннях бяспрэчная. Хоць, трэба сказаць, аб нашых казках у апошнія гады напісана ўжо нямала асобных кніг і спецыяльных даследаванняў.

Першымі энтузіястамі гэтай вялікай справы ў пасляваенны час былі дырэктар Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР пэдагагічна-дэмаі Пятро Ільіна і загадчык сектара фальклору член-нараеспандэнт АН БССР Іван Гутараў. Яны дбайна збіралі маладыя сілы, захапляліся самі фальклорам і рабілі добры ўплыў на сваіх памочнікаў.

Да ўсіх казак дадзены каментары, падрыхтаваныя ўкладальнікамі тома разам з Л. Ба-

Больш вышукла выписан вобраз Панаса — былога партызанскага сувязнога, які таксама трапіў у Нямеччыну. У разважаннях, паводзінах яго адчуваеш чалавека дзеяння, характар рашучы і цэльны. Ён з неапраўленай чаканай чакае цёплых веснавых дзён, каб уцячы дамоў, да партызанаў, ён зайдзросціце хмарам, бо «над імі ніхто не мае ўлады, яны вольныя, куды хочучь, туды і пльывуць».

Але галоўная ўвага пісьменніка аддадзена Аксане — натуре іпсана складу. Лёс дзяўчыны складае трагічна.

зыку, дык Аксана залішне асяярожная, яна заўсёды ў палоне нейкіх сумненняў і ваганняў. Чула я да чужой бяды, вельмі ўражлівая і мяккая, яна балюча перажывае сваё гора, ненавідзіць фашыстаў, аднак на адкрыты пратэст, актыўную барацьбу не рашаецца. У Нямеччыну паехала, бо баілася за маці і сяспёр, якіх маглі пакараць за яе непаслушэнства. «Як усім паміраць, дык лепш адной мне памерці...»

Ёсць у яе псіхалогія нешта ад непраціўлення злу, ад характара чалавека, які шу-

выратавала іх, выратавала маці, сяспёр, я і на чужыне жывучы буду рада, буду шчасліва...»

Ёсць у аповесці яшчэ адна дэтал, што пацвярджае такое разуменне характару дзяўчыны. Гэта — адносіны Аксаны да разважанняў нейкага новаўвядзенага каратаеўца, «панка з кульбачкай». Гэты панок прадставіўся ёй перш за ўсё як «спраціўнік Гітлера» («Гітлер — проста злосны дурань, шаленец. Ён ускаламуціў увесь свет, ён забраў у мяне трох сыноў, а мяне аб'явіў «думкюф»... А

палоне, што я ад работы свету божага не бачу. А ўсё адно я дужая, маладая. І сілу маю, і галаву на плячах, і ногі, рукі. Што яшчэ трэба?..»

Можна ўзнікнуць пытанне: а ці не збыдзіне пісьменнік вобраз савецкага чалавека, паказваючы Аксану паслунай, схільнай да маральных кампрамісаў (ёсць жа крытыкі, якія прызнаюць героем літаратуры толькі змагага, грамадска-актыўнага чалавека)? Ці не ўступае ён у супярэчнасць з праўдай жыцця, з тым, што мы ведаем пра герачыны паводзіны савецкіх патрыётаў нават там, дзе, здавалася б, змагацца было ўжо немагчыма? Думаецца, так пытанне ставіць неглыба. У мастацкай літаратуры, як і ў навуцы, ісціна заўсёды канкрэтная. Прызнаючы герачны характар тыповым і вядучым для нашага грамадства, нельга адмаўляць таго, што героем стаць ня проста, што ёсць, на жаль, людзі, духоўна не падрыхтаваныя да барацьбы са злом, здольныя толькі праклінаць і плакаць. Былі іны і тады — у гады вайны, калі часе патрабавалі небывалага масавага героізму, актывізацыі ўсяго лепшага, што ёсць у чалавеку. Таму пісьменнік, паказваючы Аксану ў такім плане, вядома, не грашыць супраць праўды жыцця. Праціў яго ў іншым — у тым, што ён не паказваў (ці не змог паказаць), адкуль у Аксану гэтая рабская псіхалогія. Як вядома, даваеннае жыццё, грамадская атмасфера ў нашай краіне, калі разглядаць іх у цэлым, у плане галоўнай сацыяльнай задачы, фармавалі моладзь іпсана тыпу. Тым самым пісьменнік пазбавіў гэты вобраз мастацкай пераканаўчасці.

Як пісьменнік-гуманіст, Б. Сачанка адносіцца да сваёй герачыні спагадліва, малое яе вобраз прыбавілі фарбамі. Гэта зразумела і з усях бакоў справядліва: Аксана заслужыла гэтага. Але як

мастак-філосаф, які прытрымліваецца пэўных ідэй і пэўнага светапогляду, ён павінен бачыць шырай і глыбей, паказаць, дзе і ў чым Аксана памыляецца. Гэта таксама ў духу гуманізму.

Падкрэсліваем яшчэ раз мастацкае задуманае апавесці грунтуецца на складаным, цяжкім жыццёвым матэрыяле. На лёсе Аксаны, пісьменнік меў на мэце паказаць, што ўяўляла сабой Нямеччына для мільянаў абяздоленых, што чакала жыхароў акупіраваных краін на выпадак перамогі ворага. Але калі дзеля гэтага і ў сувязі з гэтым падаецца гісторыя чалавечай жыцця, адарванага ад радзімы, калі ў разважаннях і ўчынках герачыні выяўляецца нешта такое, што ўступае ў супярэчнасць з нашым ідэалам і нашым светапоглядам, то тут нельга абмяжоўвацца канстатацыяй — так было. Наадварот, тут павінен быць праявіцца талент апалітыка, чыё вострае вока не пакінула б без увагі ні адзін аспект гэтай важнай тэмы, ці прынамсі тых пытанняў, якія закранаюцца ў апавесці або вынікаюць з яе зместу. Праблема — чалавек і радзіма — вельмі складаная і адказная, да яе нельга падыходзіць гэтак лёгкадумна, раскрываць павярхоўна.

У зборнік «Аксана» ўключаны таксама апавяданне «Дом на беразе Эльбы», таматычна-блізкае да аповесці, і некалькі замалёвак і лірычных мініячур. На жаль, і яны не здолны ўнесці нешта істотнае ў агульнае ўражанне ад кніжкі, асноўнае месца ў якой належыць апавесці. Выключэнне складаюць замалёўкі «Хлеб» і «Ля даўняга селішча» — уражлівы напамін пра неабходнасць сцерачы мір і спакой людзей, за якія заплочана самай высокай цаной у гады Вялікай Айчыннай.

В. БУРАН.

РОДНАГА ДОМУ

Яна, як чытач ужо ведае, пакачала Мішэля, ад якога нарадзіла сына. А Мішэль расстралялі немцы, калі той хацеў уцячы з лагера, каб падацца з Аксанай і Панасам на ўсход, насустрэч нашым воінам. І Аксана, баючыся прапонаў сваіх людзей за прыжытае дзіця (ніхто ж, маўляў, не паверыць у яе каханне), адмовілася вярнуцца на радзіму, калі вайна скончылася.

У такім завяршэнні лёсу Аксаны ёсць сваё логіка, аднак ёсць і сваё супярэчнасці. Што ж, дзяўчына сапраўды магла пасаромецца і не вярнуцца дадому. І ўсё ж... Калі сапраўды даражыш рэдзімай, аб чым Аксана не раз гаварыла Панасу («Ды калі б я магла, я птушкай бы паляцела, ні дня, ні хвілінкі не была б тут»), калі сапраўды жыць без яе не можаш, дык адной толькі гэтай прычыны вельмі мала на тое, каб адважыцца на гэтакі крок, тым больш, што Аксана сапраўды ні ў чым не влівава.

Аксана — поўная супрацьлегласць Панасу. Калі той гарачы і па-юначаму адчайны, гатовы пайсці на любую ры-

кае сцягнення ў самаахвяраванні дзеля добра бліжніх. Відаць, гэта гучыць прыгожа — самаахвяраванне дзеля добра бліжніх. Няхай так, але толькі не тады, калі яно, самаахвяраванне, нясе ў сабе нешта фатальнае, набывае нейкае рэлігійна-фанатычнае адценне. А ў Аксану менавіта так атрымліваецца, хоць магчыма, таго і сама не падзрае. Яна ахвяруе сваёй будучыні, ігноруючы свабоднага чалавека не таму, што вычарпала ўсе сродкі і магчымасці барацьбы са злом, а таму, што, маўляў, «такая яе доля...»

Гэты матыў асуджанасці на пакуты, які так ці інакш адчуваецца на працягу ўсяго твора, асабліва заўважана ў канцы аповесці — у апошняй размове Аксаны з Панасам, калі на ўсе довады хлосца, што трэба вяртацца на радзіму, дзяўчына адказвае адным журботным — не, не можа яна гэтага зрабіць. Бацькі яе пакавалі ўжо. «Была і няма. На тое вайна (!). Паплачуць і забудуць. Я буду жыць, і яны будуць жыць. Гора адно аднаму не будзем прыносіць... Калі я сабою

я не дурны — дурны ты, хто верыць, што Нямеччына можа хоць калі заваяваць Расію», потым як русафіл («Ах, караша Расія, ах, караша Расію трэба не нянавісцю заваяваць, а любіць... Любоўю!»), нарэшце, паведаў Аксане гэтакую сур'яльную мараль: «Страшны не той палон, у які цябе заключылі немцы, а страшны той палон, у які заганяе сам слабе чалавек. Можна быць нявольнікам і на волі, і можна быць вольным у няволі. Усё залежыць ад цябе самога, ад душы твае — можа ці не можа адмовіцца яна ад тых умоўнасцей, што ствараюць вакол цябе твае варагі. Лёс — бязлітасны, але і яго можна падмануць, ашукаць, калі ты палюбіш тое, што табе даў бог, на што асудзілі цябе, хочучы пакараць, твае варагі... І табе, дзяўчынка, трэба палюбіць тое, чым цябе пакаралі». І Аксана «палюбіла!» «Пасля сустрэчы з тым панком, — прызналася яна Панасу, — сталася так, я і сама не ведаю чаму, што я па-ноўму на іяволі, долю сваю пачала глядзець. Гэта яшчэ не самае страшнае, што я ў

рагам, таксама добрым знаўцам беларускіх назан.

Казкі, перадрукаваныя са старых зборнікаў, даюцца без паўрашэнняў зместу лексікі. Змены дапускаюцца толькі ў правапісе: ананіе, дзеянне, цэнаніе, цыфрдае «р» і г. д. Але найбольш важныя марфалагічныя асаблівасці захоўваюцца: ідзеч, бярэч, валэ, лясэ, хаці, іцімеш і інш.

Адным словам, здаецца, усё зроблена добра. Бадай толькі ў казцы «Лісіца і дрозд» засталася старая памылка, перанесеная са зборніка Шэйна. Зьярны трапляюць у яму. Захачелася ёсці. Лісіца кажа: «Хто крапчэй крыкнець, таго і з'ядзім». «Зайчык толькі піскуу, яго і з'елі». Як бачым, сэнс вымагае: «Хто слабей крыкнець». Скарачана канцоўка ў казцы «Дзед, баба і ведзьма», таксама перадрукаваная з Шэйна. Праўда, гэта агаворана ў каментарыі. Але пасля скарачэнняў павялічваюцца няяснасці ў тэксце. Сустрэкаюцца асобныя недакладнасці і ў каментарыях. Не ведаю, ці варта было ўключачы ў том некаторыя байкі-карацелькі («Гутарка дуба з грыбам», «Бяроза і сасна», «Як воўк гоўчы палухаў», «Хлапчаны ў воўчым доме»). Гэта хрэстаматычныя апавяданні або звычайныя жыццёвыя здарэнні.

Выданне зводу нашых народных твораў — вялікая падзея ў жыцці рэспублікі. Меў рацыю Максім Гарэці, калі пісаў: «Народная вусная творчасць дае багаты матэрыял і для лінгвіста-мовазнаўцы, і для гісторыка культуры, і для юрыста (народнае звычайнае права), і для артыста-мастака, і для разьбяра і г. д. Народная творчасць наогул, а беларуская народная творчасць увавобку — гэта мора, якое хавае ў сабе незлічоныя скарбы. Толькі трэба ўмець гэтыя скарбы дастаць».

Алесь ЯКІМОВІЧ.

ЖЫЎ на зямлі чалавек. Меў ён чулоў, добрую душу, вясёлы характар і рукі майстра. Усё мог зрабіць, за што ні браўся.

Грады ў мажару, тронан у рыдлёўку, слягерышча — любое сялянскае начынье выходзіла ў яго трывалым, прыгожым і на даўна зручным было ва ўжытку. Умельства майстра служыла ў сялян меркай вышэйшай павагі: «О, гэты ўдалос ў цябе, як у Родзіці...»

Звалі чалавека Радзівом Еўданімавіч Пшэнін. Жыў ён у вёсцы Відуйцы, што на Магілёўшчыне. Пра Пшэніна і яго аднаўвясёўца адмысловага назвала Міхаіла Паўлавіча Войта-

рацьбе з ворагам. Калгаснікі не забылі свайго ваянака. Сяўта беразка памяць аб ім жонка Грунц. Яна вырасіла двух сыноў: адзін стаў лётчыкам, другі — аграромам. Гады пасерабрылі сёроні, але і зараз Грунц часціком заглядае ў тую вёску, дзе працаваў Ваўла-сміяў жыла ў другім сёле і старшынку там ведаюць мала. Ходзіць яна па вуліцы, далікатна распытвае пра жыццё, радуюцца добрым зменам, і калі пачуе цёплыя слова пра былога старшыню, маладзее на вачах.

Стрымана, дакладнымі штрыхамі малюе А. Раманаў сваіх героюў, людзей прывабных, ці-

ных адносінаў да жыцця, да працы. Душэўнае характэрнае, сумленнасць, працавітасць актыўна супрацьстаяць у творах А. Раманава хітасці, сквапнасці, надбальства.

Вось апавяданне «Сваты», цікавае тым, што пісьменнік укаваў і паказаў момант фармавання і загартоўкі душэўных вартасцей у свядомасці падлетка.

Амаль уся вёска дапамагала калгасніцы Аксенні, удава, будуюць новую хату. І хата расла, нібы на дражджах. Вось ужо і дах ёсць. Засталася толь-

ЧАЛАВЕК І ЯГО РАБОТА

ва іх зямляк Аляксандр Раманаў расказаў у нарысе «Бурштны», які даў назву ўсёй кніжцы. Знешне героі нарыса вельмі непадобныя, але ў адносінах да справы і да людзей у іх шмат агульнага. Абодва лічылі непсую работу знявагай: «Руні паадбываць бы за такое...». Абодва вышэй за ўсё ставілі ў людзях працавітасць, абодва былі вялікімі жыццёлюбамі. І аўтар падкрэслівае, што чалавек не праходзіць па зямлі бяспладна, калі жыў тале-навіта, шчодр, мудра, калі яго вопыт, узяты ад продкаў, застаецца для нашчадкаў, і яны тая смала, што за тысячгагодзі ператвараецца ў бурштны, так і гэты чалавечы вопыт — каштоўны, як бурштны.

Амаль усе героі А. Раманава — людзі працавітыя, шчырыя, здатныя на дасціпны жарт і трапнае слова. Такі і старшыня малгаса Ваўла Андрэвіч (апавяданне «Памяць»). Былы шахцёр, першы насаец у акрузе, ліхі гарманіст ён стаў аўтарытэтным, паважаным іраўніком, душою арцелі. І на фронце Ваўла ваяваў так, як і жыў: часна, адважна, не хаваўся за чужыя спіны. Ён загінуў у ба-

навых, шчырых. За гэтай стрыманасцю адчуваецца любасць і замілаванасць аўтара да іх. І ўсё ж А. Раманаў удаецца не пераступіць тую мяжу, тую грань, за якой «замілаванасць» пачынае аддаваць ялем, за якой пачынаецца сцюсюянне.

Раскрываючы характары сваіх героюў праз іх учыны, паводзіны, аўтар не баіцца і адкрытай публіцыстычнасці. У вусны героюў ён укладвае важкія думкі, роздум пра нашу агульную справу, пра веліч нашых здзяйсненняў.

Малады трантарыст Лунашка захапляецца працавітасцю і майстарствам цесляра Сцяпана Піліпавіча (апавяданне «Лунашка»). Цясляр жа адчувае слабе ілікавата: ён прыйшоў зрабіць перагародку ў хаце, аб чым даўно прасіла Лунашкава маці, ды ўсё не выпадала часу, і хлопец сам зрабіў перашыўку. «Нічога, дзядзька Сцяпан, вы добра папрацавалі ў майстарні. Я бачыў, колькі там было работ... Чым больш конны зрабіў у агульны нацёл, тым больш усім нам прыбытку», — прыкладна так разважае малады трантарыст.

Апавяданні А. Раманава не блздоблачныя. У іх чалавечыя вартасці раскрываюцца і сцвярджаюцца праз сутыкненне роз-

ні рамы ўстаўці. Папрасіла Аксенні свата Захара Жогіна, чалавек сваяпага, прагнага. Неўзабаве з'яў і Трафім Жогін прынёс рамы... старыя, гнілыя. А за іх патрабавалі два пловыя бірны і цесцеў інструмент — маўляў, усё роўна ірка з'есць. З болем глядзіць на гэты малы Лёшка, сын Аксенні. У душы яго спее пратэст супраць такога нахабнасці і надбальства. І нарэшце не вытрымаў. Нібы каршум, наляцеў Лёшка на Трафіма. «Не дам!» — закрычаў ён на ўсю вуліцу, ухаліўшыся за фуганан, падбеглі хлопцы, што будавалі хату. І Трафім пасуе перад Лёшкам. Кінуў ён бірно, інструмент, забраў гнілыя рамы — і ходу. Алёшка доўга плакаў і ніяк не мог супакоіцца, узрушаны гэтай брыдчай синарыстасцю, душэўнай подласцю. Будучы майстар, нашчадак бацькоўскай славы ўжо ўгадваецца ў гэтым хлапчуку.

Дарчы, А. Раманаў любіць пісаць пра дзедчы. Ведае, разумее ён дзедчыную душу, умее паказаць яе адносіны з дарослым светам. Праўда, піша А. Раманаў не «па-дзедчы». Гэта хутчэй — дарослым пра-

дзедчы. Тонка малюе аўтар настрой хлапчука Юры (апавяданне «Пастушкі»), які ўпершыню гоніць у поле цяляць: псіхалагічна дакладна апісае і перажыванні дэанцаціацыйнага хлапчука, які ў цёмную данджліваю ноч прабраўца праз лес на заставу, каб памарчы злавіць дыверсантаў («Памылка Яна Бараноўскага»).

Героі А. Раманава ў большасці натуре цэльныя, глыбокія. Каб гэтал цэльнасць не абляшчалася, а паказвалася ў творы, неабходна глыбокае і пранікненне аўтара ў псіхалогію характараў і сутнасць падзей. Удаецца гэта, аднак, не заўсёды — у некаторых апавяданнях характары адно наменданы пунцірамі, псіхалагічны іх змест у выніку не вельмі цікавы. Мова ў А. Раманава наларытна, вобразная, але не няды і праідаюцца прыгонныя слюды-бразготні, якія — як пропускі, прабелы ў эмацыянальным зместе твораў.

Даўно вядома, што па творах можна добра ўявіць самога аўтара, яго захапленні, інтарэсы. Не дзіва, што А. Раманаў піша пра майстроў, з такою любасцю радуецца чалавечаму ўмельству. У самога яго — журналіста, партыйнага работніка — стаць у інтэры вэрштат, уласнымі рукамі змайстраваў ён не адну балалайку і нават сярпынку. Ці не адсюль добрае разуменне псіхалагічнага і эмацыянальнага зместу самога працэсу рупнай чалавечай працы, душэўны, мы б сназалі, кантакт пісьменніка з героімі.

Хочацца сцонныць тым, з чаго пачаў. Сталяр Радзівом Пшэнін вельмі шанаваў свой інструмент. Мартавалі, што на ладгонку і вастрэіне габліна ў яго ішло больш часу, чым на саму работу. Пажадаем, каб і А. Раманаў адточаў сваё сціло, дамагаўся мастацкай завершанасці і дасканаласці, і яшчэ — смялей выходзіў на шырокія прасторы жыцця.

Л. ЛЕВАНОВІЧ.

ПРАЦА харэографа ў самадзейных калектывах — нялёгка. Калі харавыя, інструментальныя, вакальныя, драматычныя калектывы карыстаюцца творамі драматургаў, кампазітараў, паэтаў і могуць дубліраваць адзін аднаго ў рэпертуары, харэограф у асноўным сам стварае танцы, шукае для іх сюжэты, падбірае музычны матэрыял, танцавальныя малюнкі, камбінацыі.

На жаль, новых танцавальных мелодый, не рытмаў, не крохлівага, а мелодый, якія б лёгкія і надойга запаміналіся, кампазітары амаль не ствараюць. Гэта ўскладняе работу пастаноўшчыкаў танцаў. Мне, як члену абласнога журы па харэаграфіі, давялося прагледзець амаль усе танцавальныя калектывы Мінска і Мінскай вобласці. Шмат пабачыла летась і выступленняў энергетыкаў Мін-

ска і добра, і кепска. Кепска тады, калі пастаноўшчыкі не задумваюцца, навошта яны іх паказваюць, гэтыя танцы. А задумацца трэба. Гэта бытавы танец, і калі вырашылі яго паказаць на сцэне, дык будзьце ласкавы паставіць так, каб люба было паглядзець, каб не размахвалі рукамі і цагамі нейкія маленькія ў межкаватым безгустоўным адзенні. Вальны танец — гэта сама культура руху чалавека. І хада, і пастава корпусу, галавы, рук — усё павінна выглядаць прыгожа, без напружання, усё павінна вучыць глядачоў нават як насіць сукенку, які фасон для якой фігуры больш пасуе і г. д. І дзіву даешся, калі пастаноўшчыкі балнага танца не разумеюць гэтага, а хутчэй стараецца вывесці танцораў на людскія вочы. Прыкра было глядзець на калектывы Рэспубліканскай псіхіятрычнай

Гэта і добра, і кепска. Кепска тады, калі пастаноўшчыкі не задумваюцца, навошта яны іх паказваюць, гэтыя танцы. А задумацца трэба. Гэта бытавы танец, і калі вырашылі яго паказаць на сцэне, дык будзьце ласкавы паставіць так, каб люба было паглядзець, каб не размахвалі рукамі і цагамі нейкія маленькія ў межкаватым безгустоўным адзенні. Вальны танец — гэта сама культура руху чалавека. І хада, і пастава корпусу, галавы, рук — усё павінна выглядаць прыгожа, без напружання, усё павінна вучыць глядачоў нават як насіць сукенку, які фасон для якой фігуры больш пасуе і г. д. І дзіву даешся, калі пастаноўшчыкі балнага танца не разумеюць гэтага, а хутчэй стараецца вывесці танцораў на людскія вочы. Прыкра было глядзець на калектывы Рэспубліканскай псіхіятрычнай

Г. ЧАРНАЯРАВА,
харэограф

У ЧЫМ АСНОВА СЦЭНІЧНАГА ТАНЦА?

скай, Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай, Брэсцкай абласцей. У лютым гэтага года на абласным аглядзе самадзейнасці медыцынскіх работнікаў таксама знаёмлілася з новымі для мяне харэаграфічнымі калектывамі. Усё гэта дало магчымасць многае не толькі ўбачыць, але і падумаць — аб сённяшнім стане нашай самадзейнай харэаграфіі, яе развіцці, перспектывах.

Што заўважаеш найперш? Мала, вельмі мала беларускіх танцаў у рэпертуары, а тыя, што ёсць, выконваюцца пасрэдна, не даносяць да глядача багата нацыянальнай харэаграфіі. «Лявоніха», полька, крыжачок, які не будзь карагод — кожны танец мае свае харэаграфічныя элементы, свой малюнак, своеасаблівы каларыт. Аднак у выкананні многіх нашых калектываў усё змешваецца, нібы гэта — адзін танец. У выніку атрымліваецца безгустоўная, сумная пастаноўка. У калектывах не ведаюць беларускай харэаграфіі і тады ўключваюць украінскія, рускія, польскія прыпаданні, дробі, па дэ баскі, па дэ бурэ, нават танцавальныя рухі данскага кацацтва. І усё — у сумным парадку, толькі б перабраць цагамі. Так атрымалася з «беларускай полькай» у выкананні танцавальнага калектыву Палаца культуры Беларускай ДРЭС. У танцы выхад не беларускі, частка рухаў, у тым ліку вярвачка і прыпаданне, флюкція, ёсць рускае прытупванне і руская канцоўка. Сама будова танца нічога агульнага не мае з полькаю. Такое ж прыкрае ўражанне ад карагода «Купалінка» ў выкананні калектыву рэспубліканскай псіхіятрычнай бальніцы. Вельмі слабая пастаноўка, выканаўцы не выразілі, статычныя. Элементы ўжыты рускія, украінскія, беларускія.

Можна зразу мець харэографу, які слаба ведае харэаграфічную мову іншых народаў. Але як не ведаць харэаграфію свайго народа? Да яе адносіцца трэба ашчадна, як да свайго роднага, як гэта робяць хоць бы ў рэспубліках Прыбалтыкі, на Украіне — нашы «уседзі». Ствараючы новыя сучасныя рытмы, яны ашчадна ахоўваюць сваю этнаграфію, багаты нацыянальны каларыт — і толькі выйграюць ад гэтага.

На канферэнцыі, якая праходзіла ў лістападзе 1970 года, старшы метадыст па харэаграфіі рэспубліканскага Дома народнай творчасці С. Грабенчыцаў, на здзяўленне ўсіх, выказаўся за выключэнне з рэпертуару этнаграфічнага танца.

Этнаграфічны танец трэба захоўваць па характары і касцюме танім, якім ён быў ва ўсе ралейшыя гады. У прыклад хочацца паставіць калектыву клуба торфапрадпрыемства «40 год

Выступае брэсцкі ансамбль песні і танца «Прыбужка».
Фота В. ГЕРМАНА (БЕЛТА).

БССР». У пастаноўцы «Дзявочы карагод» выканавы влікай харавой і танцавальнай групы былі апраунты ў вельмі добрыя касцюмы чыста нацыянальнага каларыту, адпаведнай даўжыні, пасавалі да касцюмаў галаўныя ўборы.

Самы просты народны танец — карагод, ён не патрабуе вялікіх харэаграфічных ведаў, тэхнікі, але самы паэтычны. У залежнасці ад зместу песні карагод можа быць сумным, гуллівым, вясёлым, павольным, хуткім, але толькі не п'ятым хадзінем па сцэне, што, на жаль, назіраецца ў выкананні некаторых калектываў. Відэоча, што на семінарах, якія праводзіць дамы народнай творчасці і дамы мастацкай самадзейнасці, не надаецца належнай увагі канкрэтнаму разбору — што такое беларускі карагод, якія яго музычныя элементы і які харэаграфічны элемент яму ўласцівы, які даўно і ў якіх народаў бытуе гэты танец (дарэчы, карагод ёсць амаль ва ўсіх народаў свету). А як карысна было б асобны семінар прысвяціць польцы. Чым, скажам, беларуская полька адрозніваецца ад рускай, літоўскай, чэшскай, польскай, нямецкай? Чым наогул полька адрозніваецца ад іншых танцаў?

Наспела неабходнасць дапамагчы нашым самадзейным харэографам разабрацца ў сучасным танцы — патрэбна яму старая, фальклорная аснова альбо зусім новая харэаграфія? Некаторыя пастаноўшчыкі памыляюцца, калі лічаць, што своеасаблівае папурнае з розных танцаў — гэта і ёсць нешта новае. Такі ствараюць танец «Кросны», адзін з талачыцкіх калектываў уключыў элементы «Лявоніха», полькі-трасухі, «Лягіна» і нават рускага па дэ баска. Новага не атрымалася, выйшла нешта даўкае ад мастацтва. Сябе ж калектыву загнаў у тулік: ставіць насля гэтага «Лявоніху», альбо польку ўжо не мае сэнсу. Тое ж самае здарылася з пастаноўкай «Дзявочага карагода» (Дом культуры торфапрадпрыемства заводу).

На семінарах абавязкова трэба дапамагчы кіраўнікам харэаграфічных калектываў у пастаноўцы руху, растлумачыць іх значэнне ў танцах беларускіх, украінскіх, рускіх, польскіх, венгерскіх. Ды ці толькі пра рух трэба гаварыць? Розніцы паміж асноўнымі кронам «Лявоніха» і украінскага бегунца — таксама многія не ведаюць. Карыснай была б і размова аб іласцім трэмажы, які служыць цудоўнай асновай для танцавальнай культуры любога народаў. Музіка для нашых самадзейных калектываў патрэбна вылучыць толькі пэўную групу трэмажы рухаў, якія ўключаюць асноўныя ў танцавальнай грамаце — пастаўка корпусу, рук, галавы, рытмічныя практыкаванні і г. д. Але механічнае разушэнне трэмажы праніжэнняў карысці не прынясе кожнаму б іх ні паўтарылі. Педагог павінен данадапа ведаць і растлумачыць тым, хто займаецца, янога выніку ён чынае ад практыкавання.

У апошні час на сцэне ў канцэртным выкананні ўсё часцей паказваюцца бальныя танцы.

бальныя. Па сцэне нязграбна рухалася восем дзяўчат у ружовых і блакітных сукенках, па талі адразных, у зборку, з няўдалым выразам замест каўняра, ад чаго ўсе выглядалі вельмі поўнымі і няўкладнымі. Вольная пара была апраунта ў касцюмы, якія толькі нагадалі беларускія.

У апошні час захапіліся бліскаўкамі. Яны не заўсёды да месца, часта псуецца нацыянальны каларыт адзення «забіваюць» арнамент, зронава не ўспрымаюцца. Відаваты ў гэтай безгустоўнасці перш за ўсё мастакі.

І яшчэ некалькі ўражанні ад іншых танцаў, якія запомніліся даўна не з лепшага боку.

Рытмічны танец-папурна ў выкананні трох дзяўчат з Пухавіч — фанстрот. «Летка-Енька», чарльстон, халі-галі. Усё слаба. «Канцоўка» — найшталт рускага балнага танца. Выкананне прымітыўнае, танцавальныя кавалкі не маюць сваіх характэрных асаблівасцей. А адзенне! Аранжавыя сукенкі без рукавоў, укарачаныя, высокія бочкі з аранжавага і залацістага заміяльніка скурцы... Трэба не мець і кроплі эстэтычнага густу, каб прапагандаваць бальныя танцы ў ботах, прыгодных для вуліцы. ды і то хіба ранняя вясной ці восенню!

Або — сольная пара мінскай шостае клінічнае бальніцы. «Рытмы» выкананы імі ўвогуле нядрэнна, але няма асноўнага для балнага танца: выхад на танец. Даволі развясла выйшла на сцэну дзіву сцэны дзівачна прутулас і падрыхтавалася не то да танца, не то да спартыўнага спарніцтва. Няма і канцоўкі: некалькі, яшчэ не закончыўшы танец, танцоры разышліся, нібы незнаёмыя людзі.

Вялікі прабел у музычным суправаджэнні. Большасць самадзейных музыкантаў дрэнна знаёма з акампанентам у харэаграфіі. Іграюць, як каму ўздумаецца. Вось чаму вельмі патрэбны семінары для акампанітаваў харэаграфічных калектываў. І праводзіць такія семінары павінны музычныя работнікі, добра знаёмыя з гэтым жанрам мастацтва: Відэма, прысутнасць на семінары вопытнага і адукаванага харэографа абавязкова.

Расце колькасць самадзейных харэаграфічных калектываў у рэспубліцы, і разам з тым множацца самыя процілеглыя погляды на сучасную харэаграфію. Праблем тут шмат. Надыходу да праблем — яшчэ больш. Думаецца, што сёння, як ніколі востра, наспела неабходнасць выпрацаваць правільны погляд на шлях развіцця самадзейнага харэаграфічнага мастацтва. Гэты погляд павінен групавацца на вернасці народным танцавальным традыцыям, на пшырай зацікаўленасці развіваць іх і памнажаць.

ЯСКАЗАЎ ужо раней: гэты нарыс — пра каханне. Удакладню — пра каханне мужных.

Вось яно — сведчанне мужнасці, якое хвалявала, хваліць і, канечне, будзе хваляваць надалей. Меленькую, кволую жанчыну, счарнелую ад пачанага і перажытага за апошнія дні і ночы, прыводзяць 3 сакавіка 1881 года на першы допыт.

Пракол застаецца кароткі:

«Завуць мяне Геся Міронаўна Гельфман. Ад роду маю 26 год, веравызнання іудзейскага. Званне маё мяшчанка г. Мазыра, Мінскай губерні, незамужняя. Ні на якія пытанні, што датычыць асабішняга, а таксама асобы, якая застрэлілася сёння ў той кватэры, дзе я была арыштаваная, і рэчы, знойдзеныя ў той кватэры, я адказваю не жадаю. Прад'яўлена мне зараз фатаграфічная картка — сапраўды мая».

Усё.

Тое самае — 5, 6, 8 сакавіка. «Не ведаю...», «ведаю, але сказаць не жадаю...», «адказваю не жадаю...». Адзінае, чаго не ўтойвае, аб чым гаворыць хоць таксама каротка, але яна з гонарам — гэта аб прыналежнасці да «Народнай волі».

Трошачкі большы пракол — пасля допыту 12 сакавіка. Яе паказалі тады дворніку дома № 27 па Троцкім завулку, дзе некалькі месяцаў яна і Маркар Цяцёрка гаспадарылі на канспіратыўнай кватэры. Але і тут — толькі пра сябе і толькі агульнымі словамі, так, каб ніводнага новага факта не паведаміць, нікому з таварышэў не пашкодзіць. Паколькі вам, панове жандары, усёроўна вядома ўжо, што на той кватэры знаходзілася друкарня «Рабочей газеты», то, калі ласка, знаходзілася, і я, Гельфман, «як знаўца наборнай часткі, была наборшчыцай», а таксама «раздавала нумары названай газеты ў асяроддзі рабочых — але дзе менавіта, гэта значыць, на якіх фабрыках, заводах або ў кватэрах, дзе былі рабочыя, я сказаць не жадаю...» Пракол цікавы яшчэ тым, што ў канцы яго захавалася адзіная напісаная рукою Гесі фразы, што засталася праз гады. Фраза, якая пры варварскай сваёй арфаграфіі прымушае з павагай думаць пра тое, як многа, значыць, несла жанчына ў душы, калі пры такім узроўні пісьменнасці заваявала пашану, дружбу, каханне людзей, што ўвайшла не толькі ў гісторыю рэвалюцыі, але і ў гісторыю культуры. Фраза, якую, дельбог, не так проста і перапісаць: «Геся Гельфманъ поповоду настоящаго предьявленія прашу записовайтъ мои показанія».

Усе тры дні працэсу — з 26 па 29 сакавіка — найбольшую цікавасць і суддзю, і нешматлікай дыстыляванай публіцы прыцягвалі, вядома, эфектны Жалыява, некалькі будзёна-спакойная поруч з ім Пяроўская, істэрычны Рысакоў, занепакоены, здавалася, адно лесам свайго праекта Кібальчыч. Пра Міхайлава і Гельфман гаварылася няшмат і як бы мімаходзь. «На судовым следстве, — сказаў, прынамсі, пракурор Мураўёў, — цэнтр цяжару барацьбы засяроджваецца на тым, што Рысакоў указваў на ўдзел Гельфман і Цімафей Міхайлава, а Жалыява і Пяроўская ўсе свае запозненія намаганні скіравалі на тое, каб выгарадзіць, наколькі гэта магчыма, са справы падсудны Гельфман і Цімафей Міхайлава. На гэта я магу заўважыць толькі адно: калі ім цяжка глядзець на тое становішча, у якім знаходзіцца падсудны Цімафей Міхайлаў і Гельфман, з якога, я думаю, яны не могуць выйсці ні ў якім разе, то ім трэба было падумаць пра гэта раней. Але на ўсім судовых пасяджэннях наша геранія паказала сябе вартай даверу правядыроў партыі, разам з якімі яе судзілі. У скупых яе адказах — ні прыніжэнсці, ні страху, ні тым больш, якіх-небудзь дадатковых, раней абвінавачанню невядомых звестак».

29 сакавіка на працэсе абвешчаецца рэзалюцыя суда — усім шасці шыбеніца.

30 сакавіка гэты прыгавор абвешчаецца ў канчатковай форме.

Можна яшчэ падаць касацыйную скаргу. Можна яшчэ, як Рысакоў, як Цімафей Міхайлаў, падаць прашэнне аб памілаванні.

Яна не скардзіцца. Не моціць аб літасці. У яе адзіная просьба. Просьба, якая выліваецца адвакатам у два пісьмы.

Першае — пракурору акруговай судовай палаты Плева:

«З прычыны маючага быць выкананым нада мною прыгавору... перад смерцю, у апошнія гадзіны жыцця звяртаюся да вашага праваасадзіцельства з самаю пачываю прасьбай дазволіць мне спатканне са зняволеным, паводле маіх меркаванняў, у с.-печарбургскай крэпасці дваранінам Мікалаем Мікалаевічам Каладкевічам».

Не адмоўце ў гэтай перадсмяротнай прасьбе...»

Другое — дырэктару дэпартаменту паліцыі Веліа:

«Будучы асуджана на пакаранне смерцю, я ў апошнія гадзіны жыцця маю гонар самым пачывым чынам прасіць дазволіць мне спатканне з дваранінам Мікалаем Мікалаевічам Каладкевічам, які мне ў гэтыя апошнія гадзіны жыцця асабліва дарагі. Смею спадзявацца, што ў гэтай прасьбе мне не будзе адмоўлена...».

Мінае гадзіна, другая, пятая... Адаказу няма. А ёй трэба, ах, як трэба пабачыць Каладкевіча! Яна сцяпела б, яна не прасіла б аб гэтым спатканні, калі б не пільная, вельмі пільная патрэба. Як ім растлумачыць, што толькі гэты, адзіны чалавек на зямлі можа — мае права! — ёй зараз памагчы, параіць, падказаць...».

Яна не дачакалася адаказу. Бо толькі назаўтра барон Веліа паставіў на пададзеным яму прашэнні рэзалюцыю: «Спатканне паміж двума злучэнцамі не дазваляецца па правах». І толькі 2 красавіка напісаў тое самае на прашэнні, перасланае яму ж Веліа, пракурорам Плева. А Геся яшчэ таго ж 30 красавіка, а 10-й гадзіне вечара перастала спадзявацца на дазвол спаткання з Каладкевічам і сама прыняла рашэнне, на якое хацела яго парадзі і канчатковага слова.

Выконваючаму абавязкі пракурора пры спецы-

Заканчэнне. Пачатак у нумарах 23 і 24.

яльным судзе, які веў працэс, пайшла ад асуджанай Гельфман заява:

«З прычыны прыговору спецыяльнага суда сена-та, які наконт мяне адбыўся, лічу маральным абавязкам заявіць, што я цяжарная на чацвёртым месяцы. Падаць гэтую заяву давяраю прысяжнаму паверанаму Аўгусту Антонавічу Герке...».

Вось калі адгукнуліся і ўладна напамінілі пра сябе іх рэдка, нядоўгія, таропкія, але як жа гарачыя, як жа неспатольна-палкія спатканні! Вось дзе праклюнулася і завяла пра сваё права на месца пад сонцам жыццё, пачатак якому дало іх каханне! Будзьце ж вы слаўныя і ў сваім харакце, і ў сваёй няўмольнай жорсткасці, адвечныя законы прыроды!

Два высокія абавязкі сутыкнуліся ў сэрцы маленькай жанчыны, замкнёнай у змрочнай каменнай клетцы. Сутыкнуліся і разрываюцца яе чуйнае сэрца. Жалыбаў, Пяроўская, Кібальчыч, сябры, не падасца вам, што Геся проста збаялася шыбеніцы? Табе, самы дарагі чалавек,—не падасца? Не скажа хто-небудзь з таварышаў на волі, што гонар, абавязак рэвалюцыянера—найпершае, і што нават такая заява—усё-такі ганебная для рэвалюцыянера, усё-такі просьба аб літасці?..

заўважана. Дакладных звестак, калі і з якой прычыны быў зроблены таварышам пракурора Меерам вобвыск у мужа сястры Гесі Голубава, даць не магу, таму што ў паліцэйскім упраўленні на гэты конт не было ніякай перапіскі, а вобвыск быў зроблены ў выніку асабіста атрыманага ім, Меерам, даручэння».

21 сакавіка губернатар паслаў змест таго, што паведаміў яму Нікаласу, вышэй, у дэпартамент паліцыі...

Ніхто сёння не скажа—сапраўды згубіла Тэма Гесіна пісьмо ці хітрвала, засвоіўшы горкую ісціну, што лепш, калі паліцыі вядома як найменей. Цікавы сам факт пісьмаў Гесі ў Мазыр—яшчэ адно сведчанне яе дабрыві, яе цёплых пачуццяў да сваякоў, дараванне ім колішняй крыўды.

А Мазыру яшчэ размоў і размоў пра яе. Па крамках, канторках, будках саматужнікаў, малітоўных дамах. Такі шануюны чалавек, як Меер Гельфман,—і дачка на лаве падсудных з царазабойцамі. І высвятляецца—чулі?—што яна цяжарная. Які там муж, тое і яно, што ніякага мужа! Яўрэйская дзяўчына!.. Не сумнявайцеся—канечне, ад голя...

Хапае размоў пра яе Мазыру...

Ул. МЕХАЎ

І БЫЛО ЯШЧЭ КАХАННЕ

«НАРОДНАЯ ВОЛЯ». ЛЁС ДЗЯУЧЫНЫ З ПАЛЕСКАГА ГАРАДКА

А калі заяву вярнуць, адмовіцца ад яе? Грукнуць у дзверы наглядчыку і запатрабаваць неадкладна адваката... Не жахнуцца тады мільёны і мільёны жанчын? Не палічаць яе забойцай уласнага дзіцяці? Бацька гэтага дзіцяці—не палічыць? І хіба ён праўда меншы—яе абавязак перад маленечкім жыццём, якому шыбеніца прысудам не прадугледжана і якое магчыма толькі пры ўмове яе жыцця?.. Потым зноў жа—хіба яны з адвакатам напісалі «прашу памілаваць»? Яны напісалі—лічу маральным абавязкам заявіць...»

Сутыкнуліся ў сэрцы маленькай жанчыны два высокія абавязкі. І няма нікога побач, хто б супакоў, хто б сказаў, які з іх вышэйшы...

У мемуарах выдатнага рускага юрыста Анатоля Фёдаравіча Коні ёсць з прыкрасцю напісаная радкі аб тым, як у часе «працэсу 193-х» — слаўтага палітычнага працэсу над прапагандыстамі-народнікамі—па пяцірубурскіх свецкіх салонах смакаваліся сямья брыдка плёткі аб адносінах паміж мужчынамі і жанчынамі—удзельнікамі гэтага працэсу. Таму, калі ўяўляю, як сабраўся па Гесінай заяве сінкліт саноўнікаў, так і бачу над каўнярамі мундзіраў юрлівыя ўсмешкі. Як, як пазначана ў пратаколах допытаў—«незамужняя»? А 6-га чысла, хе-хе, нават «дзяўчына»? Нішто сабе дзяўчына — на чацвёртым месяці! Трэба будзе прыгледзецца да таго зуха Каладзевіча. Як там у яе прашэнні—які мне ў гэтыя апошнія гадзіны асабліва дарагі? У гэтыя, хе-хе. А ў тыя?..

Аднак увогуле сінкліту не да жартачак. Прыгавор—нікуды не дзенешся!—пераглядаць усё-такі трэба. Пясакам розным, лібералам гэтым толькі дай такое ў зубы—цяжарная на шыбеніцы... Ды сваіх яшчэ можна б і прыструніць—дзякаваць богу, цензурнаму камітэту і жандармерыі толькі мігні. А вось там, у Еўропах... Бо дакоціцца ж, вельмі хутка-дакоціцца!..

Пасля медыцынскай экспертызы, пасля кансультацыі наверх суд прыняў і красавіка пастанову—выкананне прыговору над Гельфман адтэрмінаваць, перанесці яго на саракавы дзень пасля родаў...

І Мазыр, убогі, затлумлены нябыўнымі клопатамі Мазыр, зноў разварушаны Гесяй Гельфман! Газеты ж прыходзяць і сюды. Ёсць людзі і тут, што іх чытаюць!

У Цэнтральным гістарычным архіве БССР захоўваецца тэлеграма, якую 11 сакавіка 1881 года, а пятай гадзіне апоўдні, паслаў з Мазыра ў Мінск губернатару спраўнік Нікалаеў.

«У 76-м нумары газеты «Голос» у спісах асоб, аддадзеных суду, значыцца Геся Гельфман,—гаворыцца ў тэлеграме.—Гэтая асоба жыла раней у Мазыры, а потым у Кіеве, дзе была запоздраная ў палітычных справах, і ў мужа сястры яе быў зроблены таварышам пракурора Меерам вобвыск, але нічога запоздранага не знойдзена. Сястра Гесі Тэма павказала, што яна, Геся, утрымлівалася ў Петрапаўлаўскай крэпасці і потым кудысьці саслана адміністрацыйным парадкам і прадставіла мне фатаграфічную картку, якую вышлю пазаей...»

Сапраўды, паслаў назаўтра ж. Рапарт, што быў прыкладзены да фотакарткі, таксама захоўваецца: «У дадатак да тэлеграмы маёй ад 11 сакавіка маю гонар падаць пры гэтым фатаграфічную картку Гесі Гельфман, аддадзеную мне сястрою Гесі Тэмаю Меераўнаю Гельфман, а па мужы Голубаваю. Тэма растлумачыла мне, што картку яна атрымала год п'яццара назад ад сястры, пасля вызвалення яе з крэпасці, пры пісьме, дзе быў напісаны адрас Гесі, але палкоўнік пісьмо гэтак згубілася, то Тэма, не памятаючы адраса Гесі, не магла пісаць да яе і больш пісьмаў ад яе не атрымлівала, і дзе яна знаходзіцца цяпер, рашуча не ведае.

Далідаваць пра вышэй пададзенае, маю гонар сваім панцывым чынам давесці Вашаму Правасуддзіцтву, што Тэма Голубава, сястра Гесі Гельфман, удава, муж яе памёр у пачатку мінулага года, яна жыве стала ў Мазыры, займаецца гандлем шпільным посудам і ні ў чым незалежным не

ЯК СУДОВЫ СІНКЛІТ прадчуваў, так і здарылася. Еўропа загаварыла. Ды як жа хутка, ды як жа гучна.

Пётр Аляксеевіч Крапоткін. Пратэст-пракламацыя, расклееная на вуліцах Жэневы:

«Грамадзяне!

Немагчымае ні ў якой цывілізаванай краіне адбылося ў Расіі.

Павешана жанчына—Соф'я Пяроўская. Другая жанчына—Геся Гельфман, нягледзячы на тое, што яна цяжарная, таксама асуджана на смерць. Яе пасадылі ў турму, дзе будуць трымаць да таго моманту, пакуль яна родзіць. На працягу цэлых пяці месяцаў над ёю будзе ўчыняцца маральнае катаванне, яна штодзённа будзе адчуваць пяццю на сваёй шыі, ведаючы, што гэтая пяццю задушыць яе адразу ж, як толькі яна стане маці...

...Мы выказваем наш гнеў і наш пратэст, і мы не сумняваемся, што ў Швейцарыі прагучаць гарачыя пратэсты супраць такога вяртання да варварства даўно мінулых часоў...»

Анры Раффор—імя, што грыміць не ў адной Францыі. Артыкул 2 мая 1881 года ў найпапулярнейшай «L'Intransigeant» («Непрымірны»):

«...З усіх бакоў мы атрымліваем пісьмы, поўныя жаху і пратэсту супраць шыбеніцы, якая пагражае не толькі жанчыне, а і яе нованароджанаму дзіцяці. Час не церпіць. Іх абодва пільнуе кат. І сябры, якія дасылаюць нам пісьмы, і мы, хто ў сваёй газеце ім адказваем, дастаткова пісалі. Надыйшоў час дзейнічаць інакш, чым папрокамі і скаржамі.

«L'Intransigeant» прыняў канчатковае рашэнне — вырашыў сумесна са сваімі таварышамі па прафесіі і са сваімі сябрамі ў дэпартаменты Францыі арганізаваць адначасова ў Ліёне, у Марсэлі, у Бардо, Тулузе, Манпелье, Сент-Эм'ене, словам, ва ўсіх гарадах, дзе ў грудзях у мужчын і жанчын б'юцца сэрцы, а таксама ў Парыжы, велізарныя мітынгі пратэсту супраць задушэння як асуджанай ўжо маці, так і «асуджанай немаўля».

Казімір Буі. Артыкул у тыя ж дні ў газеце Le litogen de Paris («Грамадзянін Парыжа»):

«...Гэтая жанчына—Геся Гельфман—асуджана на шыбеніцу. Кат чакае, пакуль яна родзіць.

І дзень, і ноч, кожнае імгненне ў грудзях гэтай жанчыны, якая заклінае сваё дзіця застацца ў ёй, разам з трапятлівым немаўлём варушыцца і шыбеніца.

Аляксандр, як цар, не можа зразумець плачу дзіцяці: як цар, ён не літуе нават сьвяшчэннага лона маці. Дзіця—што такое дзіця для імператара?

Дык будзь жа царом да канца. Побач з шыбеніцай для Гесі пастаў другую для нованароджанага—і хай перад смерцю Геся ўбачыць, як накінуць пяццю на шыю яе дзіцяці».

Расійскаму паслаў ў Парыжы графу Арлову някавата. Расійскі пасол дасылае ў Пецярбург 7 мая нервовую сакратную тэлеграму: «Зрабіце ласку, паведаміце, ці праўда, што прыгавор Гесі Гельфман змякчылі. Газеты гавораць пра яе дачасныя роды».

З дэпартаменту паліцыі ў міністэрства замежных спраў, а адтуль у Парыж паслаў, ідзе не менш нервовы адказ, што памянёны ў тэлеграме звесткі—мана, што няма для іх ніякай падставы.

Ах, гэтая Гельфман, як яна недарэчы са сваёй цяжарнасцю, калі расійскі ўрад усяляк да Францыі прыдобываецца, марыць аб франка-рускім ваенным саюзе!..

Новы міністр унутраных спраў граф Ігнацьеў (усемагутнага раней Лорыс-Мелікава на гэтай пасадзе ўжо няма: мяняюцца цары—мяняюцца фаварыты), разумее, як здорава, свечасова было б паказаць крыклівай Еўропе, што пісакі яе маняць, быццам утрымліваецца Гельфман у недэпушальна цяжкіх умовах. А яшчэ больш здорава было б наогул заткнуць гэтым пісакам раты — памілаваць Гельфман. Шыбеніца, мабыць, сапраўды апошнім часам у краіне задужа.

Але граф Ігнацьеў разумее таксама, што зрабіць гэта трэба разумна. Прасцей за ўсё даць абвэржэнне ва ўрадавай газеце—маўляў, няпраўда, што з Гельфман кепска абыходзяцца. А хто такому абвэржэнню даць веры?.. Што ж датычыць яе памілавання, то ўрад наогул выставіцца смешным, слабым, палахлівым, калі сам, з прычыны толькі газетнай кампаніі, адступіцца ад ранейшай цвёрдасці і пачне пераглядаць прыгавор—маўляў, вось вам, панове газецары, памілаванне, калі ласка, супакойцеся...

Граф Ігнацьеў знаходзіць хітравы выхад з сітуацыі: хай жадаанае абвэржэнне надрукуе газета, якую на Захадзе лічаць левай, самастойнай, нават апазіцыйнай. А на памілаванне хай падасць прашэнне сама Гельфман. Вось і ўрад будзе выглядаць не баязлівым, а гуманным, і еўрапейскія мітынгі гарлапаніць перастануць.

«Апозіцыйным» халуём, які найлепшым чынам выканаў задуму міністра, стала газета «Голос». 23 чэрвеня яе карэспандэнт разам з абаронцам Гельфман А. А. Герке пабываў у Петрапаўлаўскай крэпасці (Гесяю перавялі сюды з дома папярэдняга зняволення яшчэ ў красавіку), а ўжо назаўтра, 24 чэрвеня, у газеце з'явіўся расказ пра гэтыя адведзіны. З вернападданікім імплэтам у расказе даводзілася, што заручэжныя паведамленні—«усё гэта маю не столькі тэндэнцыйна, колькі недасведчаная». Ён, карэспандэнт, гаварыць з дзяржаўнай злучынай Гельфман гадзіну і дваццаць мінут, і яна запэўніла яго, што «са мною абыходзіліся як належыць і як указвае закон». Камера Гельфман «забяспечана рашуча ўсім неабходным і, што галоўнае, зусім дастатковай колькасцю святла і паветра». Апраўта Гельфман у «доўгае карычневата-шараватае паліто, зашпіленае на ўсе гузікі, з-пад якога відаць чорная шарцыяная сукенка; на шыі завязана белая хусцінка; з рукавоў паліто відаць зусім чыстая бялізна». Гельфман раскажала, што будучае сваё дзіця яна хацела б перадаць сваякам ягонага бацькі, бо яе, Гесіны, сваякі—фанатыкі...

Ах, як дагадзілі лібералы з левага «Голоса» цару міністру ўнутраных спраў!..

Ды нешта далёка не такімі ідылічнымі выглядаюць і ўмовы ўтрымання Гельфман, і самаадчуванне яе з пісьма, якое тады ж накіраваў ужо дырэктару дэпартаменту паліцыі Плева прысяжны павярны Герке.

Вось яно, гэтак пісьмо:

«Ваша правасуддзіцельства

Вячаслаў Канстанцінавіч.

Прыносячы падзяку за дадзены Вамі мне дазвол на спатканне з асуджанам Гесяю Гельфман, маю гонар паведаміць, што спатканне гэтак адбылося сёння, у прысутнасці п. карэспандэнта газеты «Голос» Калугіна, штаб-капітана Сакалова і капітана Лесніка, у С.-Пецярбургскай крэпасці. Я пабыў з Гесяю Гельфман каля гадзіны, знайшоў, што яна крыху змянілася ў параўнанні з тым днём, калі скончыўся касацыйны тэрмін: яна, відаць, траціць сілы, стала малакроўная, вусны зусім бяскроўныя, дыханне парывіста-кароткае, думае і гаворыць, я маю стамленая або ачулялася пасля хваробы. Яна скардзіцца на тое, што прадугледжанае правамі ежа (суп або калупста і крыху менш 1/2 фунта ялавічыны; ранняй да 1-й гадзіны ёй нічога не даюць; чаю не дазваляецца) недастатковае для падтрымання яе здароўя, пры яе цяжарнасці; таксама просіць аб узмацненні медыцынскай дапамогі. Просьбу ёю заўважана, аб пераводзе яе ў якое-небудзь турэмнае памяшканне, дзе б яна магла быць у турэмнай бальніцы і карыстацца лазарэтнай порцыяй ежы, я адмовіўся перадаць. (Дарэчы, яна прасіла перадаць гэтую просьбу графу Лорыс-Мелікаву; я не палічыў сваім правам, згодна дадзеным мне ўказанням, сказаць ёй аб пераменах у асабістым складзе «міністэрства»). Указанне на недастатковасць ежы і просьбу аб дазволе каму-небудзь з акусораў аказаць ёй дапамогу я абядаў перадаць каму належыць, што гэтым і выконваю...»

Далей пісьмо яшчэ больш цікавае. Цікавае тым, што з яго відаць, як нялёгка было абаронцу Гельфман выканаць далікатнае даручэнне міністра — схіліць падабаронную на падачу прашэння аб памілаванні.

«...Я асабліва стараўся ўгаварыць Гельфман падаць прашэнне на высайшае яго імператарскай вялікасці імя аб змякчэнні лёсу яе. Як я ўжо казаў вам, я лічу сябе абавязаным, як былі на судзе абаронца яе па прызначэнні, аказаць садзеянне да падачы ёю такой просьбы, бо не магу не бачыць розніцы паміж вінаватасцю яе (па законе, несумненна, варта смяротнай кары) і вінаватасцю іншых царазабойцаў, павешаных ужо; учыненне ёю злачынства ў час цяжарнасці і тады, калі блізкае ёй асоба (як гэта я ведаў пасля прыговору ўжо) была ўжо прыцягнута да суда, — канечне, таксама павінна б паўплываць на змякчэнне пакарання, калі б паводле маючай міласэрнасці дазволена было зменшыць суровасць закону. Нарэшце, неадкладна пасля абвэржэння прыговору смяротная кара, і смяротная кара, якая чакаецца цяжарнаю жанчынай у адзіночным зняволенні на працягу некалькіх месяцаў, — пакаранні далёка не зусім роўныя. Вось па гэтых меркаваннях (вядома, не выказаных у прысутнасці Гельфман) я ўгавораў яе падпісаць прашэнне аб памілаванні. Яна спачатку адмаўлялася, тлумачычы, што не можа даць падпіскі аб ралтоўнай змене перакананняў і што згадзілася б падпісаць толькі прашэнне аб паляпшэнні ежы і медыцынскай дапамогі. Пасля перамоў аб рэдакцыі прашэння—прычым я ёй растлумачыў, што больш важнае сапраўднае яе расказанне, чым абвешчанае на паперы,—яна згадзілася падпісаць прашэнне ў вядомай рэдакцыі. Я тады ж напісаў прашэнне ва ўказанай ёю рэдакцыі, і яна яго падпісала. Прашэнне гэтак было перададзена пры мне яго высокаправадзіцельству п. каменданту і будзе ім пераслана да вас. Калі б пры далейшым разглядзе пра-

шэньня патрабавалася змена рэдакцыі, то прашу зноў мне дазволіць перагаварыць пра гэта з Гельфман; але, са свайго боку, я б прасіў (калі толькі маю права прасіць) не спыняцца на рэдакцыі, а бачыць у падпісаным Гельфман прашэнні толькі зварот да блэжэмнай літасці гасудара імператара...

«Угаворваў...», «растлумачыў...», «я б прасіў не спыняцца на рэдакцыі...» — які да гэтых слоў патрэбны каментарый!

Знясіленая, душэўна скатаваная, здавалася б, глухая пры сваіх неладах з п'сьменствам да тонкасцей стылю, — а стаіць на сваім не хоча даваць позадзі для размоў «аб раптоўнай змене перакананняў», патрабуе новага і новага варыянту прашэння, які б не зняважыў яе чалавечай, рэвалюцыйнай годнасці.

Згадзілася, урэшце, на такі варыянт: «Ваша імператарская вялікасць, аўгустейшы гасудар».

Знаходзячыся цяпер, пасля абвешчанага мне прыговору аб смяротнай кары, аж да прывядзення гэтага прыговору ў выкананне, у С.-Пецярбургскай крэпасці, пры ўмовах, якія не дазваляюць ні харчавання, ні медыцынскай дапамогі, неабходных для паляпшэння сапсаванага майго здароўя, усепаданнейшым чынам прашу вашу імператарскую вялікасць пажадваць загадаць аб змякчэнні майго цяжкага зняволення і аб літасцівай змене прызначанага па судзе пакарання, смяротнай кары, меншым пакараннем.

Геся Гельфман.

23 чэрвеня 1881 г.

Уяўляю скрыўлены твар міністра. Выседзелі, называецца, прашэннямі. Дагадзілі. Дзе тут пакаянне! Дзе тут уклананасць да мілесэрнасці палазанніка! Пра ежу, бачыце, яна турбуецца, пра дактароў!...

Зрэшты, міністру патрэбна любая паперка за подпісам Гельфман. Публікаваць яе ніхто не збіраецца. Было б на што спаслацца ў артыцыйным паведамленні аб памілаванні.

2 ліпеня 1881 года такое паведамленне з'яўляецца. Шыбеніца заменена Геся Гельфман вечнай катаргай.

ЯШЧЭ КАЛІ СУД над удзельнікамі замаху 1-га сакавіка не адбыўся, сярод шматлікіх чутак, якімі кішуў у чаканні Пецярбург, хадзіла і чутка аб магчымасці іх памілавання. І яна занепакоіла обер-пракурора сінода К. П. Пабедоносцава. І слаўты гэты цемрашл, адыёзная фігура назат сярод самых махровых рэакцыянераў, выказаў свой непакой у п'сьме да цара. Цар супакоіў вернага слугу і настаўніка. «Што ўсім шасці будзе смяротная кара, гэта я ручаюся», — напісаў ён на тым п'сьме.

На словах даруючы адной з шасці жыццё, цар не збіраўся адступіцца ад ранейшага заручэнства. Уагьс далейшы лёс Геся Гельфман — тая самая смяротная кара. Толькі марудная і пакутлівая.

Яна нарадзіла 12 кастрычніка. Дачку. Яшчэ перад родамі яе прывеціў высокай увагай сявіцкі тагачаснага акушорства прафесар Баландзін. Агледзеўшы Гельфман, ён перадаў турэмнай адміністрацыі (Гельфман пасля берагляду прыговору зноў вярнулі ў дом папярэдняга зняволення), што мае загад прысутнічаць пры родах і просіць аб іх надыходзе адразу яму паведаміць.

Значыцца, катаржніца — і ўрадавы загад памагаць ёй пры родах лепшаму з вучоных акушораў! Узор артыцыйнай гуманнасці, ці ж няпраўда?...

Не спяшайцеся з вывадам. Не прымайце жаданае за існае. Дужа падазрона тое, што прафесар Баландзін не дапусціў на час родаў да Гельфман нікога з іншых медыкаў — заставаўся з ёю толькі сам ды прыведзеная ім акушорка. Дужа падазрона, што, перадаючы потым парадзіку турэмнаму ўрачу, Баландзін рашуча забараніў таму накладваць хворай яўна неабходныя для захіўлення цяжкіх разрываў шыі. Баландзін быў спецыяліст самай высокай кваліфікацыі. Ён не мог не разумець, што арганізм Гельфман занадта знясілены і, значыць, вынік яго забароны можа быць, урэшце, толькі адзін...

«Для дзіцяці Геся Гельфман была прынесена цудоўная дзіцячая бялізна, — чытаем на старонках «Народнай волі» № 8—9, — але як толькі дактары пайшлі, яго загарнулі ў грубое арыштанцкае рызё; маці стала шкада свай дзіця, але на просьбу яе — пакінуць бялізну, ёй адказалі, што ўрад не мае намеру гадаваць нягоднікаў...».

24 лістапада турэмны ўрач адзначае ў Гельфман прыкметы запалення каляматачнай брушны і моцны азноб.

17 студзеня гэты працэс абстраецца. 25 студзеня пры страшным азнобе пераходзіць у агульнае запаленне брушны.

1 лютага 1882 года Геся Гельфман памірае. Прафесар Баландзін, прыміце ўрадавую падзяку за ўзорнае выкананне далікатнага даручэння!...

А што ж дзіця? Куды падзелася яно — немаўля, з'яўленне якога на свет адзначана гэтым выбухам страсцей, сутычкай жорсткасці і гуманізму.

Нямала людзей — ад блізкай Геся сяброўкі Вольгі Любатовіч да чужых, незнаёмых ёй вялікасвецкіх

дабрадзеяў — хвалявалася за яго лёс, хацела ўзяць яго на выхаванне. Ва ўспамінах Анны Паўлаўны Корбы-Прыбылевай, члена Выканаўчага камітэта «Народнай волі» і таксама, дарэчы, нашай зямлячкі-мінчанкі, расказаваецца, прынамсі, як прасіла аб гэтым маці Дзягеева — добрая, чулая жанчына, якая, канечне ж, і думаць не магла, што сын яе Сяргей, матчыны яе гонар, на той час сапраўды сумленны рэвалюцыйнер, выйдзе праз год з турмы правакатарам і застанеца ў гісторыі «Народнай волі» са славай чорнага здрадніка. «...Яна выклікала мяне да сябе праз кагосьці і са слязьмі на вачах прасіла памагчы ёй атрымаць гэтае дзіця на выхаванне, — чытаем ва ўспамінах. — Я абяцала зрабіць усё, што будзе магчыма, але ўжо тады выказала сумненне ў ажыццяўнасці такога праекту...».

Так, цар, вядома, не мог пагадзіцца, каб гэтае дзіця выхоўвалася дзе-небудзь у класіфікаванай сям'і і каб любойю да яго аддавала тая сям'я — і не яна адна — даніну пашыны ягоным скатаваным бацькам. За сем дзён да Гесінай смерці, таго ж 25 студзеня, калі, паводле сведчання турэмных урачоў, працэс захворвання яе «пры страшным азнобе перайшоў у агульнае запаленне брушны», ўрад адабраў пакутнае дзіця ў пакутніцкі-маці. Пад нумарам А-824 яно было перададзена ў Пецярбургскі выхаваўчы дом. 27 студзеня пра гэта даведазна было цару, і на дэкларацыю міністра ўнутраных спраў флігель-ад'ютант пазначыў: «Высачайша загадана, каб дачка Гельфман насіла інашае прозвішча і не была ні ў якім разе прынята ў выхаваўчы дом пад ранейшым найменаваннем». Хадзілі чуткі, што слабенькая, кволая дзяўчынка ў выхаваўчым доме неўзабаве памерла. Але накіські гэта дакладна — не ведае ніхто...

Загадчык Пецярбургскага дома папярэдняга зняволення 2 лютага 1882 года ў сакрэтнай адносіне дырэктару дэпартаменту паліцыі далажыў, «што ў ноч з 1 на 2 гэтага лютага а 2 гадзіне 10 мін. труп Гельфман-згодна загаду п. обер-паліцмейстра за № 1624 здадзены пад распіску залічанаму ў штаце паліцыі карнету Кісляёву».

А ПРАЗ ТЫДЗЕНЬ, 8 лютага 1882 года, пачаўся ў Пецярбурзе слаўты «працэс 20-ці». Працэс, якім наносіўся «Народнай волі» непераўны ўдар. Адзін з апошніх удараў. Бо дужа ж мала тых, хто партыю арганізоўваў, хто быў яе апрай і надзей, заставаўся пасля працэсу на волі. І дужа ж цяжка стала ім абыходзіць воўчыя ямы і пасткі паліцыі. Нават на самай вяршыні партыйнай піраміды, на чале Выканаўчага камітэта, і то неўзабаве апынецца правакатар — памынуты ўжо намі Сяргей Дзягееў. Спраўджвалася прадбачанне тых, хто пры самым нараджэнні партыі выбраную ёю тактыку не прымаў, гаварыў аб згубнасці яе і памылкасці. Раскрываліся вочы на гэта нават у такіх нядаўна палымных прыхільнікаў рэвалюцыйнага тэрору, як Сцяпняк-Краўчынскі.

Успомніце: пачынаючы расказ пра Каладзевіча, мы прывялі выказанні аб ім яго сучаснікаў — і тых, хто быў яму блізка, і тых, каму давялося яго толькі бачыць. Два тых выказанні — уражанне ад таго, як трымаўся Каладзевіч на «працэсе 20-ці». Гэта радкі з п'сьма Аляксандра Міхайлава: «Каладзевіч — сапраўдны апостал свабоды. Такія чыстыя, такія простыя, такія велічна-прыгожыя яго ўчынкі, яго словы, яго рухі...! Гэта — запіс невядомага, скарыстаны аўтарам нагатак аб працэсе, змешчаных у дадатку да газеты «Народная воля» № 8—9: «Самы выразны твар у Каладзевіча. Яму, відаць, цяжка стрымліваць гнёў, але сіла волі адольвае: ён стрыманы, спакойны...».

Апошняе сведчанне належыць не другу, не аднадумцу падсудных. Працэс быў закрыты. Ніякай лублікі, ніякіх карэспандэнцаў. Час ад часу заходзілі ў пустую залу толькі міністр ўнутраных спраў, міністр юстыцыі, яшчэ той-сэй з вышэйшых санюнікаў, ды з ложы цікавала замкнёная там мужам і зацененая фіранкай жонка пракурора Мураўёва. Значыць, вёсці з дня ў дзень запісы — хто які з падсудных выглядае, ды як трымаецца, ды што гаворыць — мог толькі нехта з дапушчаных, нехта з варажыха стану. Тым цікавейшая для нас павага, што ў гэтых запісах гучыць.

Ні ў мемуарах, ні ў архівах ні слова не трапляецца пра тое, як адгукнуўся Каладзевіч на вестку аб смерці Геся. Але ў п'сьме Аляксандра Міхайлава да таварышаў, пазначаным 15 лютага, днём, калі працэс яшчэ не скончыўся, ёсць такія радкі: «1 лютага памерла туг Геся Гельфман ад запалення брушны, прычынай якога было скалечанне маткі пасля родаў. За тыдзень да смерці ў яе адабралі дзіця і аддалі ў выхаваўчы дом, і гэта паскорыла яе смерць». А калі ведалі пра пакутнюю Гесіну смерць сябры, што сядзелі побач з Каладзевічам на лаве падсудных, значыць, ведаў, канечне, і ён. Які ж цяжар у яго быў на сэрцы і як мужна і цвёрда трымаўся ён усе дні працэсу.

Немінучасць таго, што яго чакае, быццам зусім не займае ягоныя думкі. Ён толькі ўпарта, да канца, зноў і зноў вяртаецца да нейкіх важных для сябе, для чысціні свайго сумлення высноў, і хоча падзяліцца гэтым з суддзямі, з усімі, хто яго чуе ці пачуе праз іншых.

Вось ён устае для апошняга слова. Паводле запісу

таго самага невядомага, «вельмі паважны, высокага росту, вельмі хударлявы, прадаўгаваты твар, чорныя валасы, такая жвялякая барада, чорныя вочы і цёмныя акуллары, сам бледны». Ён пачынае пра ўмовы, якія прывялі яго на шлях змагання, пра несправядлівасць дзяржаўнага ладу, спрабуе зазірнуць у мінулае, у гісторыю. Але старшыня суда па горла сыты ранейшымі прамовамі падсудных, ён нервова перабівае Каладзевіча...

Дзесяць смяротных прысудаў прагучала на гэтым працэсе. У тым ліку — Каладзевічу. І зноў ускаліхнуліся Расія, Еўропа, свет. З адозвай да Аляксандра III зяртаецца сівы рамантык Віктор Гюго. Пафасна, як можа толькі ён: «Цывілізацыя павінна ўмяшчаць! Зараз перад намі бязмежная цемра; сярод гэтай цемры дзесяць чалавечых істот, з іх дзве жанчыны (дзве жанчыны!), асуджаны на смерць, і дзесяць іншых павінен паглынуць рускі склеп — Сібір. Навошта? Навошта гэтае цкаванне? Навошта гэтае зняволенне?.. Хай рускі ўрад заспоражэцца. Ён лічыць сябе ўрадам законным. Законнаму ўраду баяцца няма чаго. Няма чаго баяцца свабоднай нацыі, няма чаго баяцца законнага парадку рэчаў, няма чаго баяцца палітычнай сілы...».

І царская літасць аб'явілася. Замест шыбеніцы — вечная турма.

Напісана пра Каладзевіча вельмі мала. На дзіва мала пры маштабнасці і значэнні гэтай фігуры ў гісторыі «Народнай волі». Ёсць толькі адны ўспаміны, што сапраўды хваляюча і поўна перадаюць дзівоснае аблічча Каладзевіча, багацце і трапяткую чуйнасць яго натуры. І гэта ўспаміны чалавека, якому... ні разу ў жыцці не давялося Каладзевіча ні пабачыць, ні пачуць!...

Зрэшты, што значыць — бачыць і чуць? Можна, на працягу гадоў, дзесяцігоддзяў сустракацца, вітацца, абменьвацца прагнозамі надзор'я ці ўражаннем ад газетных сенсацый — і не мець адзін пра аднаго ніякага ўяўлення. І можна...».

Нарадаволец Пётр Сяргеевіч Паліванав з 4 жніўня 1883 года па 24 ліпеня 1884 сядзеў побач з Каладзевічам у Аляксееўскай рэвеліне Петрапаўлаўскай крэпасці. Паліванав — у камеры № 15, Каладзевіч — у камеры № 16. Адзінай формай іх зносін быў турэмны тэлеграф — перастак праз сцяну. Адзінай, але ж ка магутнай, жываворнай, гаючай, калі ніякай іншай сувязі са светам вакол труны-адзіночкі, у якой ты схаваны, няма.

Сэрца сціскаецца, калі ў даўняй, 1906 года выданая, кнізе Паліванова «Аляксееўскі рэвелін» чытаеш, які знясілены, асуджаны на хуткую смерць ад цынгі Каладзевіч царпліва стаіць на мыльцах каля сцяны — а прастаяць якіх дзесяць мінут на той час каштавала яму ўжо вялікіх намаганняў — і асцярожна, каб не пачулі турэмшчыкі, выступае пераможона ад чужым таварышу словы судзішэння і падтрымкі. «Яму я абавязаны тым, што не звар'яцеў ці не пакончыў з сабой на другі ж год зняволення», — пераканана піша Паліванав. І далей: «Як ён мог так добра ўвайсці ў маё становішча, зразумець мой душэўны стан, не бачычы мяне, не чуючы нават майго голасу, — гэта так і засталася для мяне неразгаданай загадкай...».

Яго не стала 24 ліпеня 1884 года. «21 ліпеня я віншаваў Каладзевіча з днём нараджэння, — чытаем у Паліванова, — і пажадаў яму многа, многа харошага, між іншым, каб у наступным годзе мы маглі святкаваць гэты дзень на волі. «О, калі б вы былі прарокам!» — адказаў ён і, сардэчна падзякаваўшы мне, сказаў, што яму вельмі б хацелася, вийшаўшы на волю, катануць са мною па ўсёй Волзе аж да Астрахані, бо ён ніколі не бачыў Волгі. Вельмі міла і задзіўлена пагаварылі мы з ім, але на наступны дзень я заўважыў па стукі яго мыліц, што ён ходзіць мала і кепска, а ўвечары ён засмуціў мяне тым, што, паводле яго слоў, зноў у яго ногі пачалі «дуріць», наступным днём ён ужо не мог уставаць з пасцелі, і на працягу дня доктар прыходзіў да яго два разы. Раніцай, на трэці дзень, Каладзевіч памёр ціха, без усякіх стогнаў, нібы заснуў і — не прачнуўся... Я некалькі разоў на працягу дня падыходзіў да сцяны і выступаў усё гучней і гучней. «Мікалай, Мікалай!» — Не атрымліваючы адказу, я пачынаў яго упрощаць, каб ён, калі не можа падысці да сцяны, зрабіў бы нейкі знак: грукнуў кружкай аб стол ці аб падлогу мыліцай і, пракаваўшы некаторы час адказу, я кідаўся на ложка і, каб жандары не пачулі маіх рыданняў, тыцкаўся галавой у падушку і плакаў, як дзіця...».

«А МАЛЬ УСЕ» ў раннім юнацтве з захапленнем схіляўся перад героямі тэрору...

У гэтых ленынскіх словах — высокая ўдзячнасць і глыбокая павага да пакалення рэвалюцыйнага, суровыя спрэчкі з якімі не закраслівалі для Ільіча іх дзівоснай духоўнай прыгажосці, іх крышталёнай маральнай чысціні, іх падзвіжніцкай сумленнасці.

Да пакалення, у пакутніцкіх шэрагах якога не зніклі, не згубіліся і двое, чый лёс нас зараз хвалюе.

...У вушах маіх гучыць шчыплівая лірычная мелодыя.

У вушах маіх гучыць рэкіем.

выбар літаратуры. Прыцягаюць увагу ніжнія стандарты «Наша рэспубліка», «Новыя кнігі», «НОТ і тэхнічны прарэс», «Літаратура па пытаннях партыйнага будаўніцтва». Заўсёды тут можна пагартаць падшыўку «Кніжнага абозрэння», тэматычныя планы выдавецтваў, ёсць бланкі і паштоўкі для афармлення заказаў на літаратуру.

Ла аднаго з аддзелаў магазіна ўвагу прыцягвае надпіс: «Даведачна-бібліяграфічнае бюро. Наш тэлефон 22-94-10». Узначальнае бюро старшых таварыстаў Аляксандра Інаўлеўна Куцікава. Тут можна атрымаць усе даведкі па сваім магазіне, і такая інфармацыя мае вялікае значэнне для чытача.

Усё гэта — добра. Але і недахопы ў кніжным гандлі ішчэ ёсць. Многія кнігі не маюць ужо таварнага выгляд, патрабуючы ўвагі і нават спісанні толькі тама, што ў свой час, Дранна прапагандаваліся.

Год назад выдавецтва «Народная асвета» выпусціла ў свет педагогічныя зводкі і. Мясцова «Чыцверта па паводзінах». Іду па Мінску пытаюся кнігу ў адным магазіне, другім, трэцім — нідзе няма. Чытаюся ў аддзеле вучэбна-метадычнай літаратуры Цэнтральнай кнігарні.

— Такой кнігі няма, — адказвае прадавец. — Можа, яна ўжо распродана ці ішчэ не пакупілі? — Не ведаю.

Працягваю разглядаць раскладзеную на прылаўку літаратуру. І раптам заўважваю патрэбную мне кнігу.

— Вось жа яна! — не вытрымліваю.

— Праўда? Нешта гэта кніга мне не запомнілася... — Прыкладна таюю ж «даследчынасць» правялі некаторыя прадаўцы, калі пытаўся пра раман І. Шамякіна «Снежныя зімы» і іншыя выданні. Як проста сьнацаць — «німа», «не ведаю». А хто ж ведае? Паступіла кніга ў продаж ці ішчэ пакупілі? Ці не час пазбавіць чытача ад малапрыемных і малаперспектыўных пошукаў? Неабходна ў ноўнай кнігарні мець сваё бюро даведкаў і зроблена гэта ў «Палітычнай кнізе». Дарэчы, мне давялося бачыць тут надзвычай цікавую «Картанку пастаяннага пакупніка». Бланкі бачыў. Калі яго запамінаць, можа заўсёды сілкаці ўлучыць аб пошыце на тую ці іншую кнігу, калі і ў якім выдавецтве яна выйшла, калі і дзе пакупіць у продаж. Па ёй можна было б бачыць адносіны паміж чытачом — пакупніком і магазінам. На жаль, бланкі гэтыя не запамінаюцца, карысная справа ў магазіне не даведзена да канца. Дарэчы, і ў магазіне «Палітычная кніга» і ў іншых магазінах ішчэ прынесла б шмат карысці.

Я. ПРЭСМАН, рэдактар выдавецтва «Наша і тэхніка».

3 кніжкі Ліма

ПАТРЕБНЫ «БЮРО ДАВЕДАК»

Каб выдаць кнігу, яе абяраюць, рэцензуюць, уключаюць у тэматычныя планы, улічваюць попыт чытачоў, магчымасці распаўсюджвання тырана. Усё робіцца дзелла таго, каб выпусціць кнігу змястоўную, цікавую, патрэбную, каб яна знайшла свайго чытача.

Але усё роўна чытачу не лёгка разабрацца ў моры літаратуры. Вось чаму надзвычай важна палепшыць прапаганду кнігі, знайсці шляхі паляпшэння ніжняга гандлю. І тут робіцца німала. Вось мінскі магазін «Палітычная кніга», што знаходзіцца на вуліцы Карла Маркса. Тут вялікі

Саламея НЕРЫС

ПЕСНЯ ВЫЗВАЛЕННЮ

У выдавецтве «Беларусь» выходзіць зборнік вершаў Саламеі Нерыс «Калі зямля прачынаецца». Пераклала яго зрупа беларускіх паэтаў.

Значнае месца ў гэтай кнізе займаюць вершы, напісаныя вядомай літоўскай паэтэсай у гады Вялікай Айчыннай вайны. У іх гучыць упэўненасць у перамозе над лютымі ворагамі, гонар за мужных саўвечкіх воінаў.

Пранікнёныя, усхваляваныя радкі прысвяціла Саламея Нерыс вызваленнай Літве.

Сёння мы друкуем некалькі вершаў з кнігі «Калі зямля прачынаецца» ў перакладзе Юрася Свіркі.

Я ЦЯБЕ ЧАКАЛА

Сонца знікла ў змарах-кратах.
На душы трывога.
Прыляцеў лісток ад брата
З поля франтавога.

Пра яго пісалі хлопцы,
Падбіралі словы,
Што ён ворагам у бойцы
Пассякаў галовы.

Ён любіў сваю зямліцу—
Ганарыся братам.
Хочуць ветры пакланіцца
Смеламу салдату.

Ліст сцяжынкамі цяжкімі
Ледзь-ледзь змог дабрацца.
Ёсць і прозвішча, ёсць імя,
Толькі ўжо без братца.

Абяцаў:
Цябе, салоўку,
Восенню спаткаю.
А ты узяў сваю галоўку
Палажыў пад камень.

1943.

КАЛІ БУДУ ДАЛЁКА

Калі я
Буду ад цябе далёка,
Там, дзе помніш ты мяне адну.

Твае алеі мне і вуліцы шырокія
Дрыготкімі агнямі падміргнуць.

Была Масква вялікая на ўсходзе,
І мы тады былі надзейна з ёй.
Мы чулі сэрцам,
Што на падыходзе
Фашыстаў крокі дзесь за цішыняй.

Калі на вежах зоркі патухалі,
Кружылася ад стратаў галава.
Той час
Мы самым храбрым называлі,
Іначай не маглі яго назваць.

Гісторыя такога і не знала,
Перамагчы —
Пад сілу толькі нам.
І рэха так далёка узлятала,
Хрыбты ўгінала будучым вякам.

Калі я
Буду ад цябе далёка,
Там,
Дзе мой край хацеў мяне страчаць,
Твае алеі, вуліцы шырокія
Салютам пераможным прагучаць.

1944.

ВЯРНИЦЕСЯ

Сцяжынкай палахліваю,
Па кветках, па вясне
Прашу я дні шчаслівыя
Вярнуцца да мяне.

Ды шлях у іх закручаны.
Дзе ты,—
Мой светлы май!
Хоць ранены,
Хоць змучаны,
Мяне не забывай.

З'явіся ціхай згадкаю.
(Тры леты адышло).
Няхай,

Што рукі зьліня —
У сэрцы ж ёсць цяпло.

Няхай,
Што сироні ў інеі —
Ён не астудзіць нас.
І буду, баязлівае,
Нібыта ў першы раз.

За трапяткімі клёнамі
Не бачу родных хат...
О, дні мае зьліняны,
Вярніцеся назад!

1944.

СЯСТРА—

СІНЯВОКАЯ ВІЛІЯ

Вільняле,
Бяжы, бяжы у Вілію,
Зліся з ёй—да Нёмана спяшай
І скажы,
Што ўсе жыццё любілі мы,
Толькі больш мы любім родны край.

Перамога у змаганні заваявана.
Мы вяртаемся,
Вяртаемся дамоў.
Раны вымыем вадзіцой дыстыліраванай,
Перавяжам аksamітасцю шаўкоў.

Запытайце кожны камень —
І адкажа ён:
Па якіх шляхах дадому мы ішлі,
І што ў бойках
Мы ўсе былі адважнымі,
І што смерць
Крывёй варагой залілі.

Сінявокая сястра,—
Мая ты Вілія.
Ты спяшай да Нёмана, бяжы
І скажы,
Што волю палюбілі мы,
Што без волі
Мы не можам жыць.

1944.

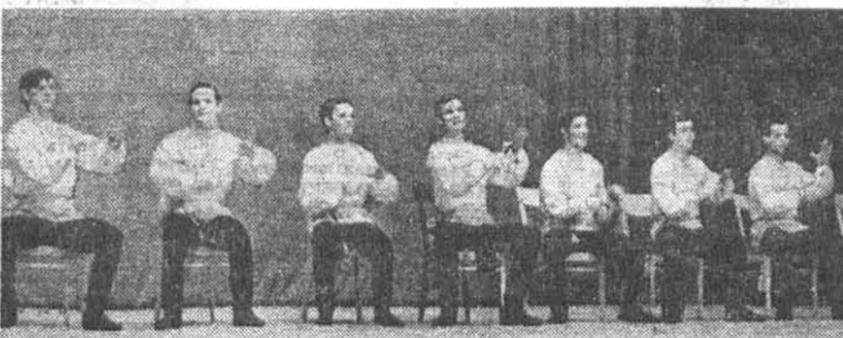
МАСТАЦТВА, ПРАЦА

ПРАЦОУНАЯ слава Наваполацкага нафтаперапрацоўчага завода, узнагароджанага ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, перасягнула межы нашай рэспублікі. Праславіўся гэты налётны не толькі ударнай працай, але і сваім самадзейным мастацтвам. Не праходзіць дня, каб у Наваполацкім палацы культуры нафтавікоў не праводзіліся аглянды, конкурсы, рэпетыцыі, заняткі па павышэнні майстэрства танцораў, спевакоў, чытальнікаў, аматараў драматычнага мастацтва і інструментальнай музыкі. Нядаўна ў Палацы культуры нафтавікоў Наваполацка адбыўся чарговы канцэрт мастацкай самадзейнасці.

На здымках — фрагмент з танца-карагода (справа ўверсе), жартоўная сцэнка «Кожны са сваім крэслам» (унізе) і фрагмент з літаратурна-музычнай кампазіцыі пазычнага тэатра: выступае тэлефаністка Т. Ліхачова і завочнік Беларускага тэхналагічнага інстытута А. Малаток.

Фота і тэкст
В. БАРХАТАВАЙ.

НЯДАУНА я быў у Празе ў камандзіроўцы. У час такіх паездак, як вядома, хапае ўсякай работы. Але былі ў мяне і цікавыя сустрэчы з людзьмі, задушэныя размовы, у час якіх успаміналіся агульныя знаёмствы з Беларусі, абмяркоўваліся новыя праўленні славянскай супольнасці, узajemных балгарска-беларускіх і чэшска-беларускіх сувязяў. Пра адну з такіх сустрэч, сустрэчу з вядомым беларусістам Вацлавам Жыдліцкім.

Вацлава Жыдліцкага я не буду вам прадстаўляць, у Беларусі досыць добра яго ведаюць як таленавітага чэшскага літаратара, вялікага знаўцу ўкраінскай і беларускай літаратуры. Напомню некалькімі радкамі пра яго лепшыя работы: грунтоўнае даследаванне «Беларуская літаратура», якое выйшла асобным выданнем на чэшскай мове ў 1966 г., кароткія і вельмі ўдальны літаратурныя партрэты беларускіх пісьменнікаў у «Слоўніку савецкіх пісьменнікаў» (даведніку), які выйшаў у Празе ў тым жа годзе.

В. Жыдліцкі — першы ў Чэхаславакіі даследчык чэшска-беларускіх літаратурных сувязяў. Працуе ў гэтым напрамку ён ужо даўно — з п'ятдзесятых гадоў, амаль кожны год друкуе артыкулы па актуальных праблемах беларускай літаратуры. У сваіх лекцыях на філфаку Карлавага ўніверсітэта, у навуковай і папулярызатарскай рабоце ён усё больш і больш увагі ўдзяляе беларусістыцы. За сваю нястомную дзейнасць В. Жыдліцкі заслужыў увагу і любві беларускага народа.

Мы сядзелі і шчыра размаўлялі ў ціхім старажытным рэстаранчыку за бутэлькай «Людмілы», і размова не магла не зачпіць нашых п'янаў у рабоце.

— Ведзеш, колькі часу займае выкладчыцкая работа? — скардзіўся ён. — А ў нас усё, хто вывучае славянскую літаратуру, павінны цэлы семестр слухаць лекцыі па беларускай літаратуры. Іх чытаю я, і трэба рыхтавацца ледзь не кожны дзень, бо можна адстаць. Ёсць у нас выкладчыкі па беларускім мовазнаўстве, фальклору...

— Цікава б мне было з імі пагутарыць, але, мабыць, не выберу часу.

— Дык што табе назваць?.. Закончыў нарыс — агляд беларускай літаратуры сённяшніх дзён, шмат увагі ўдзяляю праблематыцы, якую ўзнялі цяпер беларускія літаратары. Гэта зроблена для «Гісторыі сусветнай літаратуры», якую выдаюць харваты. Нядаўна артыкул выслаў ў Загреб. Наша выдавецтва «Адзон» выпускае бібліятэку «Слоўнік зарубежных літаратур». Шмат часу я аддаў

Георгій ВЫЛЧАЎ

МЫ СУСТРЭЛІСЯ Ў ПРАЗЕ...

ПІСЬМО З САФІІ

«Слоўніку беларускай літаратуры», які выходзіць у гэтай бібліятэцы. У яго ўключаны нататкі пра ўсіх беларускіх пісьменнікаў. Даю і кароткія біяграфічныя звесткі, калі яны далаўняюць літаратурны партрэт, ацэньваюць стыль і характэрныя асаблівасці пісьменніцкай манеры, указваюць бібліяграфію твораў, якія выйшлі на чэшскай мове. Што яшчэ? Працягваю рэцэнзаваць кніжныя навінкі беларускіх пісьменнікаў, якія выпускаюцца нашымі выдавецтвамі...

— А пераклады не закінуў?

— Першыя мае пераклады, калі пам'ятаеш, выйшлі ў 1957—58 гадах — апавяданні Ц. Гартнага, К. Чорнага. Ну, а цяпер перакладаю даве апошня аповесці Уладзіміра Караткевіча, выйдучы асобнаю кнігаю.

Вацлаў Жыдліцкі ўспамінае таксама, што падрыхтаваў «Выбранне» з ранніх вершаў Янкі Купалы і твораў Максіма Танка, пачынаючы са зборніка «Мой хлеб надзеіны». Перакладзе іх вершы разам з маладым перакладчыкам Ільёй Гайслерем, чалавекам таленавітым, які добра адчувае асаблівасці мовы. Зборнік будзе прыгожа аформлены.

Разгаварыўся В. Жыдліцкі, і я пачуў яшчэ цікавыя думкі яго пра маладую беларускую літаратуру, якая пераадолела тэматычныя бар'еры, пра сучасную беларускую крытыку, якая набыла незвычайную сталасць і імкнецца ўсё ацэньваць толькі глыбока, з уживаннем параўнаўчага літаратурнага аналізу. Дасягненні сваіх пісьменнікаў яна разглядае на фоне дасягненняў сусветнай літаратуры...

Развіталіся мы з В. Жыдліцкім з упэўненасцю, што такія сустрэчы вельмі карысныя. У нас у Балгарыі штогод паблізу Варны сустракаюцца ўсе балгарысты Еўропы, разам абмяркоўваюць надзённыя праблемы ўзаемных культурных і літаратурных сувязяў, перакладаў. Мне здаецца, што гэты прыклад варты перымання як чэхамі, так і беларусамі. Скажам, хіба кепска было б сустрэцца на нейкай канферэнцыі-нарадзе ў Мінску ўсім беларусістам?

Але гэта — мары. Я думаю, што яны калі-небудзь здзейсняцца, і мы збяромся ўсе разам для сур'ёзнай размовы ў вашай цудоўнай сталіцы.

Лявон КУДЛА

ЛІШНЯЯ КРОПЛЯ

Начальнік упраўлення смілкаў усіх відавочна аддзелаў, каб прыняць меры ўздзеяння да аднаго з работнікаў, які пачаў часта заглядаць у чарку.

Вінаваты сядзеў, панурываўшы галаву, лі стала. За сталом сталі пачаць і, махаючы рукою, ушчуваў парушальніка працоўнай дысцыпліны:

— Што ж гэта вы робіце, таварыш Грушка! Мала таго, што падрываеце аўтарытэт нашай устаноў, вы падрываеце і сваё здароўе. Шы ж вам не вядома, што гарэлка — атрута? Адна піянішка яе...

Начальнік прывёў некалькі пераканаўчых лічбаў, якія сведчылі аб забойнай сіле алкаголю на

жывы арганізм, і працягваў:

— Ды што адна піянішка! Нават палова шпілянкі...

У гэты момант са свайго месца падняўся загадчык аддзела культмасавай работы Кошын і, выцігнуўшы доўгі палец, драматычна ўстаў:

— Нават адна кропля, таварыш начальнік...

— Так, — з запалам працягваў начальнік, — нават адна кропля...

— Ну, адна кропля нічога, — зірнуўшы незадаволена на заната рулівага падначаленага, абарваў начальнік, — гэта ты кінь, Кошын...

Над рогат усіх прысутных збітэжаны Кошын сеў на сваё месца.

СПРАБУЙ УТРЫМАЦА...

Майстар пералётнага дэжа паскардзіўся начальніку:

— Работы расцягваюць кніжкі. Баюся, прыдчы на склад будзе недастача.

— Не хопіць будзённай плаціць са сваёй кішэнкі, — абрылава адказаў начальнік.

— Добры гандаль, — абурывся майстар, — ка-

лі часцей будучы дурнаваць такіх кніжкі, як гэта, — я застануся без палучэння.

— А што — цікавая?

— ажывіўся начальнік.

— Рагочуць усе. Сам

не вытрымаў, прачытаў.

У час абедзеннага перапынку заклапочаны начальнік ішоў праз прышпаны цэх. Лі стоса новых літг азірнуўся і сунуў адну ў кішэню...

ЮБІЛЯР ВЫРУЧЫЎ

Малавядомаму пісьменніку Алесю Іванавічу Масловічу споўнілася пяцьдзесят гадоў. Павінаваць яго прышлі сябры, сярод якіх і два вядомыя пісьменнікі.

Селі за стол. Юбіляр запрасіў гасцей паліць чаркі. Заставалася ўзяць тост.

І ўсе прыціхлі: што сказаць? Хваліць юбіляра будзе цяжка, а крывіць душой нікому не хацелася.

Але ж усё ж нешта трэба сказаць. Чаркі чакаюць.

І тады ўстаў сам юбіляр:

— Дарогія сябры, — сказаў ён са шчырым хваляваннем, — сёння не абылі юбілей. Я прапаную падняць тост за пісьменнікаў, якія ўсе мы добра ведаем і любім. Творы якіх вы чыталі і захапляліся

і якія паніклі ў вашым сэрцы глыбокі след...

Вядомыя пісьменнікі недаўменна пераглынуліся.

— Што ён, з глазду зехаў? — шпунуў вядомы пісьменнік другому вядомаму пісьменніку. Той толькі пацешуў плячыма. І абое яны ўтануліся носам у талеркі.

А юбіляр, не чырванеючы, працягваў:

— Я ўпэўнены, што творы яго будучы жыць у стагоддзях...

Хтосьці папярхнуўся, іншы не прыгубіўшы чаркі.

— Я прапаную, — закончыў патэтычна юбіляр, — падняць тост за Аляксандра Іванавіча Герцэна, якому ліра сёння спаўняецца сто пяцьдзесят год ад дня нараджэння.

Усе ўдзіхнулі з падэкай і выпілі з вільнай прыемнасцю.

КАЛЕЙДАСКОП

ВІЗІТ

Пан Кавальскі выбраўся правядаць знаёмага. На парозе яго страчае вялікі бульдог.

— Заходзьце, калі ласка! — гаворыць гаспадар.

— А сабака мяне не ўкусіць?

— Мне самому цікава, бо ён у мяне толькі першы дзень.

СЫНОК

Маці звяртаецца да Вані, які не любіць маюга браціка Пецю:

— Прадам, відаць, Пецю...

— Не прадавай, мама, — просіць Ваня. — Пачакай, пакуль ён падрасце. Тады за яго больш дадуць.

ВЫБАР

— Так далей працягвацца не можа, — гаворыць урач пацыенту. — Як відно, ваш дэвіз такі: «Віно, жанчыны, скокі». Ад нечага вы павінны адмовіцца!

— Ну што ж, у такім разе я адмаўляюся ад скокаў.

САМАСТОЙНАСЦЬ

— Мама, — звяртаецца дачка да маці, — папрасі тату, каб ён даў мне грошай на кішэнныя расходы.

— Папрасі сама. Неўзабаве ты выйдзеш замуж. Самы час, каб пачала прывыкаць да самастойнасці.

ЗАНАДТА МАЛЫ

— Тата, нежанатага мужчыну называюць жаніхом? — пытаецца малы Янак.

— Але...

— А як называюць жанатага?

— Ты яшчэ занедта малы, каб ведаць такія слоўкі!

НАЙЛЕПШАЕ ВІЙСЦЕ

— Набліжаецца дзесятая гадавіна шлюбу Пуцлякаў. Як мы лепш адзначым гэту дату?

— Ведаеш, будзе найлепш, калі мы аб гэтым ім не напомним.

СУЧАСНЫЯ ДЗЯУЧАТЫ

— Сучасныя дзяўчаты выходзяць замуж значна раней...

— І значна часцей...

Я НЕ КРЫТЫКУЮ...

Певень паказвае курам яйка страуса і гаворыць:

— Я вас не крытыкую, але ўсё ж хачу звярнуць вашу ўвагу, шанюныя, як працуюць за мяжой.

НЕ ТАКАЯ НОВАЯ...

Мужчына жаніцца ў другі раз і пытаецца ў свайго сына:

— Ну як, сынку, падабаецца табе наша новая мама?

— Ведаеш, тата, я неспакоюся, што цябе, відаць, ашукалі. Яна ўсім не такая новая.

НАТУРАЛЬНА

— Кахаеш свайго мужа?

— Натуральна! Я наогул люблю мужчыны!

Надрыхтаваў І. СКУРКО.

Марат БАСКІН

ХОБІ

— У нашга Андрэя Палікарпавіча — хобі, — паведаміла лабарантка Светачка. — Учора ў раёнцы пра яго нарыс. Дзве тысячы гузікаў на збіраў. Нават з часоў Архімеда адзін ёсць.

— Колькі гадоў побач з намі працуе, а мы ведаем пра яго хобі з раёнкі, — развёў рукамі тэхнік Сінічкін.

— Зараз пра яго, напэўна, і абласны друк напіша, — задумлена прамоў інжынер Полазаў. — І турсыцкія пуцёўкі яму без чаргі выдаваць будучы. А, можа, і на пашырэнне кватэры паставяць трэба ж гэтым гузікам месца.

— Падумаеш, гузікі! Можна, і ў мяне ёсць хобі, — раптам прамоў старшы тэхнік Шматкоў.

— А я ў вольны час тэлевізар збіраю, — сказаў Сінічкін.

— Гэ, тэлевізар! Гэта — прафесійнае ўдасканаленне, — перабіў яго Шматкоў. — Вось я, напрыклад, паперкі ад цукерак калекцыянірую. У мяне, можа, ужо цэлы даведнік па цукерачнай прамысловасці!

— Я ж не радыётэхнік, — асцярожна зазначыў Сінічкін. — Я ж электрык.

— А не ўсёроўна? — спытаў, як адразу, Шматкоў.

— А ў мяне калекцыя бутэлечак з пад духоў. — Светачка ўсміхнулася і дадала: — Есць нават палсыя «Можна быць».

— Я ж гэты тэлевізар

дзесяць гадоў збіраю. Да ўсяго сам даходжу, — аноў заенчыў Сінічкін.

— Ну, калі дзесяць гадоў, то гэта, канечне, хобі, — пагадзіўся Шматкоў.

— А я з сённяшняга дня пачынаю займацца філатэліяй, — сказаў памочнік шэф Палазук і адарваў ад канверта, які ўжо з тыдзень ляжаў на сталі, вялізную сінюю марку.

Праз некаторы час хобі ахапіла не толькі наш аддзел, а ўсё прадпрыемства. Адкрываліся секцыі філатэлістаў, нумізматаў, зыкетчыкаў і г. д. Толькі я адзін усё чагосьці чакнуў. І дачакаўся. Тры дні назад у мяне ўзялі інтэрв'ю для «Вячоркі».

— Вы адзіны чалавек на прадпрыемстве, які не мае хобі?

— Але...

— Вас не ахоплівае добрая зайздрасць, калі вы бачыце, як ваш таварыш збірае паперкі ад цукерак альбо маркі?

— Не.

Пытанню было шмат.

А сёння мяне выклікалі ў заўком, і далі турсыцкую пуцёўку.

— Вы адзіны ў нашым калектыве, які не мае хобі, — паціскаючы руку, сказаў мне старшыня заўкома. — І мы проста абавязаны паклапаціцца аб тым, каб вы таксама цікава праводзілі свой вольны час.

І я паехаў. У мяне з дзяцінства хобі — пада-

ПРАЦОЎНЫЯ БУДНІ

ЛІТАРАТУРНЫ ЖАНР — ЕРАЛАН

Пытаецца, як жыць!

Раблю — з прыцема ў прыцем.

Раблю, што прыдзе ў галаву.

І што ў галаву не прыдзе.

Скокну ў сльнік рыбка злаціць.

Набярэ на возеры шышак...

А то з панцугоў дратуе віць

Бяруся, як часу лішак.

Летам у студні сена сушу,
Лёдам печку таплю ўзімку...
Сёння на стрэхах [я не хлушу]
Бульбы набраў карзінку.
Бывае, што некалі адпачыць,
Ад неспрыту: ахвота ж...
А палец аб палец ударыць —
Баліць...
Таксама кажучы — работа.

Валянцін СТАЛЬМАХОУ

У МАЙСТЭРНІ МАСТАКА

— Папярэць вядомы прыгожы, але бедасце, падабенства неж згублена.

— Ну, выбачайце, даражэнныкі! Я — мастак, а не фотограф!

— Чаму ты не працуеш сёння?

— Штосьці яма ахвоты. Ды ці не ўсёроўна, калі я зраблюся

славутым, днём раней альбо днём пазней?

— Скажы мне, калі ласка, — звяртаецца да мастака жонка, — чаму ты забяды пішай жанчын-благодзянак?

— Таму, душа мая, што ты — брутэтка!

Мікола НАВІЦКІ

РАЗВОД ПА-АМЕРЫКАНСКУ

Юная пара прыйшла да папа:

— Блаславі нас, айцец!

Нас задаволіць сена капал!

Без шлюбу — нам канец!

А як мінуў не поўны год.

Прымчалі ў папоўскі дом:

— Айцец, зрабі надварот.

Бо разам мы памром!

Нахмурыўся поп і гнеўна

сказаў:

— Што вы — то круць,

то верцы!

Вы ж пакляліся ля абраза —

Разлучыць вас толькі смерць!

— Не пакарай, о святы айцец!

Хутэй развод давай!

Долар мужык трымаў у руцэ.

Жонка трымала два.

— Нясце ката сюды, поні

я дуж.

Сказаў айцец наўпрост.

Кату за вушы ўпаіўся муж.

Жонка цягнула за хвост.

Схаліў кухонны нож айцец.

Нябогу рассек напалам.

— Глядзіце: вас разлучае

смерць.

Дае свабоду вам.

Мікола ВЯРШЫНІН

2=4

Георгій ЮРЧАНКА.

У творцы — два радкі,

У пародыі — чатыры...

Але памер такі

Мне цесны, скажу шчыра.

У чатырох радках

Не вельмі шмат і скажаш

У іх не той размах,

І аўтара не спляжыш.

Я разлічуся з ім!

Яму ўсё ж дастанецца,

А ганарер, між тым,

Нам за радкі даецца.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісатэляў БССР. Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Адрас рэдакцыі: Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-44-04, аддзела літаратуры — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-24-62, аддзела вышуканага мастацтва, архітэктуры і вытворчай аэстэтыкі — 33-24-62, аддзела публіцыстыкі — 33-24-62, аддзела культуры — 33-21-53, выдавецтва — 33-22-19, бухгалтэры — 32-15-87.

Рукпісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Л. Я. ПРОКША.

Рэдакцыйная калегія: З. І. АЗГУР, В. М. АЛАДАУ, А. Ц. БАЖКО [намеснік галоўнага рэдактара], Б. І. БУР'ЯН, А. І. БУТАКОУ, А. С. ГРАЧАНІКАУ, К. Л. ГУБАРЭВІЧ, І. М. ДАБРАЛЮБАУ, В. У. ІВАШЫН, А. С. КАЗЛОУСКІ, П. М. МАКАЛЬ, У. Л. МЕХАУ [адказны сакратар], Р. К. САБАЛЕНКА, І. А. САНКОВА, М. Г. ТКАЧОУ, Ю. М. ЧУРКО, Р. Р. ШЫРМА.